

Synergie² 2010

Het cultureel-erfgoedconvenant als
hedendaags beleidsinstrument

Marc Jacobs

Björn Rzoska

Gregory Vercauteren

Synergie² 2010

**Het cultureel-erfgoedconvenant als
hedendaags beleidsinstrument**

Marc Jacobs

Björn Rzoska

Gregory Vercauteren

Synergie² 2010

Het cultureel-erfgoedconvenant als hedendaags beleidsinstrument

© 2009 FARO.
 Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw
 Priemstraat 51
 BE-1000 Brussel
 www.faronet.be

www.farouitgeverij.be

Auteurs: Marc Jacobs, Gregory Vercauteren
Redactieraad: Chantal Brems, Lothar Casteleyn,
 Marc Jacobs, Katrien Schaerlaekens, Björn Rzoska,
 Tuur Van Hove, Gregory Vercauteren
Eindredactie: Rob Belemans, Birgit Geudens, Björn
 Rzoska en Ans Van de Cotte
Fotografie: Philippe Debroe
Beeldredactie: Katrijn D'hamers
Vormgeving en Druk: Antilope Publishing

Deze publicatie is gerealiseerd dankzij de financiële steun en met medewerking van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw en van de erfgoedcellen in Vlaanderen en Brussel (www.erfgoedcellen.be).

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Citeren met bronvermelding is wel toegestaan en wordt zelfs aangemoedigd.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd, worden verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN: 978-90-8992-008-9
 Wettelijk depot: D/2009/11.524/6
 NUR: 612

Met steun van de
 Vlaamse overheid

VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED

Inhoud

Woord vooraf p. 4

Inleiding

Cultureel-erfgoedconvenants en -cellen in Vlaanderen (Gregory Vercauteren) p. 6

Synergie² 2010

Het cultureel-erfgoedconvenant als hedendaags beleidsinstrument: een essay over zijn verleden en toekomst (Marc Jacobs) p. 11

1. Convenants als gereedschap voor een centrale overheid: van een Nederlands perspectief tot De Rynck en Wayenberg p. 16
2. De energie van synergie: impasses en uitwegen in de museumwereld en experimentele erfgoedconvenants in Vlaanderen in de prille 21e eeuw p. 27
3. Van museumexperiment naar erfgoedgeduzzel (2001-2004) p. 47
4. Van convergentie tot samenvoeging (2004-2007) p. 62
5. Het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008: regelingen en uitdagingen p. 78

Erfgoedcellen in woord en beeld. Een overzicht p. 99

Woord vooraf

De voorbije jaren heeft de cultureel-erfgoedsector zich als een volwaardige cultuurpartner op het voorplan gewerkt. Het is een veld vol dynamiek, groei en goesting. Verleden en dynamiek: het gaat goed samen. Prachtig en veelbelovend voor de toekomst is dit. Tekenend voor dit intense leven in de brouwerij is dat zich op enkele jaren tijd een eigen woordenschat ontwikkeld heeft: erfgoedcel, immaterieel cultureel erfgoed, synergie, integraal en geïntegreerd, erfgoed-expertisecentra, erfgoedconvenant ... en natuurlijk ook het nieuw ingevulde begrip 'cultureel erfgoed' zelf. De echte insiders verwijzen zelf naar belangrijke mijlpalen in de recente geschiedenis van het erfgoedveld, met woorden zoals 'het groene boekje', 'het bollenboekje'... Ik kan trouwens nu al voorspellen dat deze publicatie als 'het rode boekje' een eigen leven zal leiden.

Voor nieuwe spelers, die er in de cultureel-erfgoedsector haast dagelijks bijkomen, is het belangrijk zo snel mogelijk te vatten wat die begrippen allemaal inhouden. Wat zit er achter? Waarom zijn ze zo belangrijk? Wat hangt er aan vast? Nog belangrijker is de recente geschiedenis te (leren) kennen van die woorden, beleidsformules en debatten. Zo'n langetermijnperspectief is nodig voor een goed begrip van de boeiende, maar vaak erg complexe realiteit achter het nieuwe begrippenapparaat en beleidsveld.

© Bart Dewaele

De 'erfgoedcel' en het 'cultureel-erfgoedconvenant' staan in dit boekje op het menu. Met de cultureel-erfgoedconvenants voert Vlaanderen een interessant experiment uit. Centraal staat het bevorderen van de samenwerking tussen mensen, tussen erfgoedorganisaties en instellingen (ook mensen dus) die op een interessante en creatieve manier met cultureel erfgoed omgaan. Het is een formule die lokaal of

regionaal op maat gemaakt of toegepast wordt, maar die tegelijkertijd ook ambitieuze beleidsdoelstellingen op Vlaams niveau realiseert. Hiervoor wordt in dit 'rode boekje', een moeilijk, maar erg interessant woord opnieuw gelanceerd: 'synergie'.

De volgende bladzijden geven een genuanceerd en rijkgeschakeerd beeld van tien jaar cultureel-erfgoedconvenants in Vlaanderen. Daarbij komen zowel het achterliggende discours als de dagelijkse praktijk aan bod. Dr. Gregory Vercauteren introduceert kort het convenant als beleidsinstrument. In het uitgebreide essay van historicus dr. Marc Jacobs lezen we een reconstructie en analyse van de recente geschiedenis van convenants in de Vlaamse context. Het is belangrijk zich te realiseren hoe sterk de sector op enkele jaren geëvolueerd is en welke structurele veranderingen er de volgende jaren nog te verwachten zijn.

Het tweede deel, waarin de erfgoedcellen zichzelf voorstellen, biedt een helder overzicht van wat de convenants in de praktijk betekenen. U vindt er een momentopname van alle medewerkers die in september 2009 in de erfgoedcellen actief zijn. Heel terecht komen deze sleutelfiguren in beeld. Dag in, dag uit spelen zij een belangrijke rol in de erfgoedsector. Zij moeten het waar maken op het terrein: mensen en organisaties bij

elkaar brengen, hen laten samenwerken en duurzame erfgoedprojecten faciliteren. Ik waardeer dit enorm. Hiervoor werken zij ook onderling intensief samen en staan zij tegelijkertijd open voor allerlei nieuwe impulsen, vanuit expertisecentra en andere landelijke erfgoedinstellingen ... en natuurlijk ook vanuit FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, dat onder andere landelijk en lokaal cultureel-erfgoedbeleid, en heel in het bijzonder erfgoedconvenants, ondersteunt.

Kortom, Synergie² 2010 biedt meer dan een verhelderende terugblik op tien jaar cultureel-erfgoedconvenants in Vlaanderen. Het is ook, en vooral, geschreven naar de toekomst, als een pleidooi om het potentieel voort te verkennen en te ontwikkelen. Ik hoop dat dit boekje een krachtige aanzet zal geven tot verdere reflectie en discussie over de ontwikkeling en invulling van de cultureel-erfgoedconvenants in Vlaanderen.

Joke Schauvliege,
Vlaams minister voor Leefmilieu,
Natuur en Cultuur.

Inleiding

Cultureel-erfgoedconvenants en -cellen in Vlaanderen

Gregory Vercauteren

Convenants zijn geen curiosa meer in Vlaanderen. De Vlaamse Gemeenschap heeft de voorbije jaren op de meest diverse beleidsdomeinen dergelijke overeenkomsten afgesloten: veiligheid, cultuur, milieu, jeugd, stedenbeleid, mobiliteit ...¹ De convenants worden vooral ingezet voor actuele en spraakmakende beleidsthema's waarbij meerdere overheden betrokken zijn. Zij moeten als een overeenkomst en sturingsinstrument worden begrepen: door wederzijdse afspraken en financiële engagementen streven de betrokken overheden een zo effectief mogelijk beleid na, waarbinnen duidelijkheid bestaat over de onderlinge verantwoordelijkheden. Tegelijkertijd ontstaat door die samenwerking een duidelijke en unieke meerwaarde. Die synergie zou de kwintessens moeten uitmaken van elk convenant: het effect van de samenwerking moet groter zijn dan wat elk van de partijen afzonderlijk kan bereiken.

Overeenkomst en sturingsinstrument

Een cultureel-erfgoedconvenant is een overeenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente, een provincie, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Sleutelbegrippen zijn een integrale en geïntegreerde aanpak. Bij een integrale aanpak wordt rekening gehouden met alle aspecten van de zorg voor en de ontsluiting van het cultureel erfgoed. Geïntegreerd betekent dat de omgang met het cultureel erfgoed niet op zich staat, maar heel bewust verankerd wordt in andere beleidsdomeinen.

Kenmerkend aan een convenant is dat het berust op een partnerschap tussen, en een gezamenlijke investering van, de Vlaamse en de lokale of provinciale overheid. Het instrument benadrukt de eigen rechten, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van overheden en hun gemeenschappelijke betrokkenheid bij een duurzaam erfgoedbeleid. De afspraken die hiervoor worden gemaakt zijn zowel algemeen als specifiek. De algemene afspraken slaan vooral op formele voorwaarden om voor een convenant in aanmerking te komen en de minimumbedragen van de werkingsubsidies, die variëren naargelang het inwonersaantal. De specifieke afspraken slaan op de concrete doelstellingen van het convenant en worden gemaakt op basis van het cultureel-erfgoedbeleidsplan dat de lokale of provinciale overheid indient bij haar aanvraag voor een convenant. Dit plan moet een visie bevatten op het cultureel-erfgoedbeleid, een goede omgevingsanalyse en een overzicht van de noden van het cultureel erfgoed en de actoren op het eigen grondgebied.

¹ Ellen WAYENBERG, *Vernieuwingen in de Vlaamse centraal-lokale verhoudingen: op weg naar partnerschap? Een kwalitatieve studie van het sociale impulsbeleid. Doctoraal proefschrift.* Leuven: KULeuven, 2004.

Voor de provincies kunnen de convenants twee afspraken bevatten. Alle provincies worden verondersteld ondersteuning te bieden aan collectiebeherende organisaties met een regionale werking. Daarnaast kunnen zij, indien nodig, werk maken van een regionaal depotbeleid. Overal in Vlaanderen is de vraag naar geklimatiseerde en kwaliteitsvolle depots groot. Omdat een zekere afstand en blik van bovenuit nodig is, lijken de provincies het best geplaatst om efficiënte oplossingen uit te werken. Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest krijgt de VGC deze rol toebedeeld. De Vlaamse Gemeenschap van haar kant zorgt voor de nodige bijkomende middelen opdat de provincies en de VGC deze regiefunctie kunnen opnemen.

Een lokaal cultureel-erfgoedconvenant kan afspraken bevatten over het stimuleren van expertise-uitwisseling en samenwerking, de ondersteuning van het lokaal cultureel-erfgoedbeleid en de uitbouw van een cultureel-erfgoedforum. Voor de implementatie van een convenant krijgt de lokale overheid of het intergemeentelijk samenwerkingsverband van de Vlaamse Gemeenschap middelen voor extra personeel, dat duidelijk zichtbaar en afzonderlijk moet worden ondergebracht in een erfgoedcel. Samen met de lokale besturen maakt de erfgoedcel het cultureel erfgoed uit eigen stad of regio toegankelijk voor een breed publiek. Zij bevorderen de samenwerking tussen erfgoedactoren (musea, archieven, vrijwilligersorganisaties ...) en bouwen ook daarbuiten netwerken uit; ze ontsluiten het lokale of regionale erfgoed en experimenteren ermee. Bovendien, en daarin ligt de kracht en extra energie/synergie, werken ze ook samen met andere erfgoedcellen en het steunpunt om het cultureel-erfgoedbeleid en de diverse cultureel-erfgoedpraktijken in Vlaanderen te verrijken en te versterken.

Blik op de praktijk: provinciale cultureel-erfgoedconvenants

De provinciale cultureel-erfgoedconvenants zijn een nieuwe formule. De eerste zijn pas ondertekend in het voorjaar van 2009. Uiteraard hebben de provincies al veel langer een eigen erfgoedwerking en een verantwoordelijkheid voor cultureel erfgoedorganisaties en -collecties binnen hun grondgebied. De kersverse convenants zijn opgevat als een integraal onderdeel van dit provinciale erfgoedbeleid.

De voorbije jaren hebben de provincies al een stevig ondersteuningsbeleid uitgewerkt voor cultureel-erfgoedorganisaties. Naast projectsubsidies, geven zij advies en informatie, vorming en logistieke steun. Met de cultureel-erfgoedconvenants wordt dit ondersteuningsbeleid nog versterkt. Voortaan kunnen de regionaal ingedeelde musea ook op structurele financiële ondersteuning rekenen. De subsidie zal worden toegekend op basis van een overeenkomst tussen de provincie en elk museum afzonderlijk. Op termijn kunnen ook andere collectiebeherende instellingen erkend en bij het regionale niveau ingedeeld worden.

De invulling van het depotbeleid verschilt naargelang de aanwezige erfgoedactoren en -collecties, de infrastructuur en de aanwezige expertise. Toch vertonen de convenants met de provincies en met de VGC duidelijk een gemeenschappelijke visie op de uitbouw van een depotwerking. Allereerst krijgt het regionaal depotbeleid in al deze convenants een brede invulling. De provincies en de VGC willen heel bewust inzetten

op de stappen die aan een effectieve depotwerking voorafgaan: een goede registratie, een verantwoorde conservatie en een onderbouwd collectiebeleid. Tegelijk zullen zij fysieke opslagfaciliteiten aanbieden voor bedreigd of zeldzaam cultureel erfgoed. Zij zullen daarbij zowel bestaande regionale en thematische depots coördineren en samenbrengen, als nieuwe depots oprichten.

De provincies en de VGC menen dat een interactief netwerk de meest interessante mogelijkheden biedt voor een depotbeleid. Basisvoorwaarde voor zo'n netwerk is een intense samenwerking en afstemming, niet alleen tussen erfgoedactoren binnen het eigen werkingsgebied, maar over de provinciegrenzen heen. Dit is natuurlijk niet eenvoudig. De uitdaging bestaat erin expertise-uitwisseling te stimuleren, collectiemobiliteit te realiseren en mee te stappen in afspraken over selectiecriteria of het gebruik van standaarden.

In deze publicatie komen de prille, pas opgestarte provinciale convenants verder nauwelijks aan bod. De aandacht gaat volop naar de cultureel-erfgoedconvenants met steden en gemeenten. Heel in het bijzonder naar de cruciale rol van erfgoedcellen daarin, en naar de horizontale (lokale) en verticale (Vlaamse) synergie.

Tussen trend en traditie: lokale cultureel-erfgoedconvenants

De lokale (lees telkens ook: door en met het Vlaams niveau onderhandelde, afgestemde en geregelde) convenants kunnen terugblikken op een behoorlijke traditie. In 2000 werden de eerste convenants als experiment afgesloten met Antwerpen, Gent en Brugge. De volgende jaren nam hun aantal gestaag maar continu toe. De Vlaamse Gemeenschap ondertekende in 2002 een convenant met Mechelen, Leuven en Tongeren. Een jaar later volgde de VGC, waarna in 2004 Ieper en Kortrijk aan de beurt kwamen. Die geschiedenis wordt gedeeltelijk gereconstrueerd in het essay van Marc Jacobs, dat u verder in dit cahier vindt.

Op basis van een positieve evaluatie van de experimentele fase, en omdat nog heel wat kandidaten aan de poort stonden, werden de convenants ingeschreven in het Erfgoeddecreet van 2004. Aan de doelstellingen van het convenant werd nauwelijks gesleuteld. Nieuw was wel dat voortaan ook samenwerkingsverbanden van steden en gemeenten konden instappen.

Sindsdien zijn er negen convenants bijgekomen: Hasselt en het intergemeentelijk samenwerkingsverband Land van Waas (Waasland) in 2005, Sint-Truiden en Comeet (Meetjesland) in 2006. In 2007 volgde het intergemeentelijk samenwerkingsverband Mijn-Erfgoed (Mijnstreek), in 2008 Turnhout en TERF (regio Roeselare en Izegem). Voor 2009 werden convenants afgesloten met Aalst en het samenwerkingsverband Kempens Karakter. De teller staat nu op achttien lokale cultureel-erfgoedconvenants. Die staan voor eenentachtig gemeentebesturen en 2,7 miljoen inwoners, liefst de helft van alle Vlamingen.

Binnen de lokale convenants is de formule van de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden duidelijk aan gewicht toegenomen. Sommige convenants zijn onmiddellijk in een samenwerkingsverband gestart (Mijnstreek, Comeet, Land van Waas, TERF en

Kempens Karakter). Andere convenants hebben een pragmatische transformatie ondergaan. Zo is in 2009 het convenant met Ieper uitgebreid tot de hele Zuidelijke Westhoek; dat met Turnhout tot de stadsregio Turnhout. De Vlaamse Gemeenschap moedigt overigens zoveel mogelijk centrumgemeenten aan om in zo'n samenwerkingsverband een trekkersrol te spelen.² Cultureel erfgoed is vaak ook een streekgebonden constructie en daarom vinden gemeenten in eenzelfde regio elkaar: ze delen gemeenschappelijke geschiedenissen, leefomgevingen en ervaringen. Denk maar aan de clusterkracht van constructies zoals het mijnerfgoed in de Genkse regio, het vlaserfgoed in de regio Kortrijk of het oorlogserfgoed in de Westhoek. In deze gevallen blijkt het aanwezige erfgoed niet alleen de reden, maar ook een instrument te zijn om de krachten te bundelen.

Blik op de praktijk: lokale cultureel-erfgoedconvenants

Hoe zien de lokale cultureel-erfgoedconvenants er nu in de praktijk uit? Deze convenants hebben meerdere opdrachten, die in elke stad of regio anders worden ingevuld. Hun output is bijgevolg heel divers. Dat mag trouwens ook verwacht worden van een instrument dat op maat wil werken.

De convenants zijn afgesloten om het cultureel erfgoed onder de aandacht te brengen, cultureel-erfgoedorganisaties samen te brengen, hen te laten samenwerken, hun expertise te bundelen en de vertaling naar andere domeinen en beleidsniveaus te faciliteren. Vanuit deze coördinerende en sensibiliserende opdracht hebben de erfgoedcellen de voorbije jaren een stevige projectwerking uitgebouwd. Het laatste deel van deze publicatie geeft trouwens een beeld van de projecten die de erfgoedcellen de laatste jaren hebben gerealiseerd. De projecten kunnen zich richten op ontsluiting, sensibilisering of promotie. De meest uiteenlopende publieksgerichte acties zijn hiervoor op touw gezet, gaande van een tentoonstelling of publicatie, tot websites, erfgoedkoffers, wandelroutes, erfgoedklassen en zelfs festivals. Daarnaast zetten erfgoedcellen ook in op de hardere kant van het erfgoedbeleid, met bijvoorbeeld registratieprojecten, wetenschappelijk onderzoek of calamiteitenplanning. Of zij combineren, vanuit een integrale benadering, erfgoedzorg met -ontsluiting. Illustratief zijn de regionale beeldbanken, waarbij zowel wordt ingezet op onderzoek, registratie, conservering als ontsluiting.

Vele projecten hebben als extra verdienste dat zij heel bewust aandacht besteden aan zogenaamd 'zwerfgoed' of minder prestigieus erfgoed. Zo valoriseren zij erfgoed dat doorgaans verloren gaat of zijn betekenis verliest. Een mooi voorbeeld zijn de initiatieven om foto-, kranten- of filmmateriaal te digitaliseren of de mondelinge geschiedenisprojecten over migratie, dans, sport- of bioscoopcultuur.

Het uitgangspunt van veel van deze projecten is vaak hetzelfde: kennisdeling en samenwerking. De netwerken rond de erfgoedcellen zijn bijgevolg uitgebreid en gevarieerd. Het gaat om samenwerkingsverbanden met lokale musea, heemkringen, volkskundige

² Bert ANCIAUX, *Bert Anciaux subsidieert 17 cultureel-erfgoedconvenants voor 5.770.000 euro*. Persmededeling, 24 oktober 2008.

genootschappen, vrijwilligers, archiefinstellingen, privéverzamelaars, bewaarbibliotheken ... maar ook met landelijke erfgoedorganisaties, zoals het steunpunt, expertisecentra of koepelorganisaties. Vanuit hun geïntegreerde erfgoedbenadering kijken de erfgoedcellen ook over de grenzen van het erfgoedveld. Zij zoeken geregeld samenwerking op met het onderwijs, samenlevingsopbouw, theater, jeugdwerk, toerisme of ouderenzorg. Ook onderling werken de erfgoedcellen samen. Zij zetten jaarlijks hun schouders onder de organisatie van *Erfgoeddag*. Hun kennis en ervaringen delen zij met elkaar in collegagroepen of tijdens twee overlegmomenten per jaar met alle cellen. In 2008 nog bundelden zij de krachten in *Expo '58: Back to the Future*, een landelijk multimediaal project over vijftig jaar Expo 58.

Door hun projectwerking zijn de erfgoedcellen gaandeweg ook uitgegroeid tot een eerste aanspreekpunt voor vele lokale erfgoedorganisaties. De voorbije jaren hebben zij daarom ook sterk ingezet op ondersteuning, vooral van erfgoedvrijwilligers, door individuele begeleiding, uitleendienst en een vormingsaanbod. Onder het Cultureel-erfgoeddecreet is de ondersteunende functie van de erfgoedconvenants verankerd en nog versterkt.

Met het Cultureel-erfgoeddecreet hebben enkele actoren via de cultureel-erfgoedconvenants er nog een derde opdracht bij gekregen: de uitbouw van een cultureel-erfgoedforum. Deze opdracht is nu toegewezen aan vier steden: Antwerpen, Brugge, Brussel en Gent. Voor 2014 zal de Vlaamse Gemeenschap evalueren of deze steden het potentieel van zo'n forum hebben kunnen waarmaken en of de formule kan worden opengesteld voor andere actoren. In deze publicatie komen de cultureel-erfgoedfora zoals ze vandaag worden uitgebouwd niet uitgebreid aan bod. Daarvoor is het nog te vroeg.

Een forum is in het decreet opgevat als een open netwerk van cultureel-erfgoedorganisaties die complexe verhalen van een stad of streek vertellen. Vanuit innovatieve concepten moeten diverse erfgoedcollecties en -praktijken (museologie, archiefwetenschap, etnologie ...) met elkaar in verbinding worden gebracht. Het forumconcept sluit aan bij de groeiende aandacht voor de geschiedenissen, voor de verhalen in en van de stad, gemeente of streek. Uiteraard hoeft een cultureel-erfgoedforum niet vanuit een museumcontext ontwikkeld te worden. Het kan evengoed vanuit een archiefcontext of streekhuis naar voren komen. Of in nieuwe netwerkvormen. Een forum is evenmin noodzakelijk gebonden aan een vaste plaats of verschillende vaste plekken. Het is allereerst en voornamelijk opgevat als een netwerkorganisatie met als kerntaak de optimale zorg voor en de ontsluiting van het cultureel erfgoed.

Synergie² 2010

Het cultureel-erfgoedconvenant als hedendaags beleidsinstrument: een essay over zijn verleden en toekomst Marc Jacobs

“Het beste is het raadsel te vergroten.”¹

“Het begrip ‘erfgoedbeleid’ is vrij nieuw, maar staat eigenlijk vooral voor een continueren en verbreden van de werking van de actoren in die sector (...) Een overbelichting van de nieuwe aspecten van het erfgoedbeleid maakt dat men de continuïteit ervan uit het oog verliest. Beleidsmatig noch in de concrete praktijk op de werkvloer werden de inspanningen inzake verzamelen, wetenschappelijk onderzoek, behoud en beheer teruggeschroefd (...) Beeldbepalend zijn evenwel niet de vaak hoogst stimulerende programmatorische teksten, maar wel de veelal haaks erop staande concrete manier waarop actoren op het terrein effectief gestalte geven aan deze tak van de erfgoedsector. Is dit nou later?”²

¹ Naar Harry Mulish, Bart CARON, *Brugge 2002. Eindverslag van de voorbereidingsfase, 3 februari 1999*, p. 29. Met dank aan het redactiekwartet van de erfgoedcellen, het leeskwintet van de administratie en de meelezende FARO-collega's. Ze zorgden voor cruciale aanvullingen. Uiteraard ben alleen ik verantwoordelijk voor de interpretaties en de occasionele koppige duidingen.

² Voor alle duidelijkheid: de laatste twee zinnen zijn een citaat van een intelligente reflectie over de opkomst van de sector volkscultuur in de cultureel-erfgoedsector in de eerste helft van dit decennium. Ze waren door de auteur niet direct geschreven als een commentaar over erfgoedcellen en -convenants. Zie Hendrik DEFOORT, Hoe ontsluit je stadsgeschiedenis?, in: *Erfgoed publiek-publiek erfgoed. Erfgoed en publieksontsluiting*, Brussel, Politeia, 2006, p. 21-34, p. 22, 23 en 24. In welke mate ze samen van toepassing zijn op het onderwerp van dit essay, laat ik aan het oordeel van de lezer over.

Synergie

$1 + 1 = 3$. Of zou toch minstens 2,1 moeten zijn. Dat is, in het kort, synergie. Synergie in het kwadraat zou kenmerkend moeten zijn voor cultureel-erfgoedconvenants in Vlaanderen. $(1 + 1)^2$ is dan niet alleen 4, maar meer. Het gaat daarbij om het samenspel tussen lokale én landelijke (Vlaamse) synergie. Horizontaal én verticaal. Subsidiariteit, zoals die ook kan zijn, als men ambitieuze afspraken en plannen (waar)maakt.

Niet

Wat zal u hier niet vinden? (maar blijf toch vooral doorlezen!) In dit essay presenteer ik geen systematisch overzicht van alle projecten, verwezenlijkingen of palmaressen van alle erfgoedcellen in Vlaanderen in het eerste decennium van de 21e eeuw. Het bevat geen pasklare recepten voor wie een erfgoedconvenant wil aanvragen, noch een systematische handleiding voor het opstellen van een aanvraagdossier of een plan (maar de prikkels in het essay kunnen zo'n plannen wel interessanter maken). Ik bied geen evaluatie van, laat staan een promopraatje, voor het huidige erfgoedconvenantsveld; geen collectieve biografie van de wisselende populatie erfgoedcelmedewerkers, noch een hagiografie of evenwichtige en uitgebalanceerde presentatie van al wat erfgoedcellen gedaan hebben en doen. In het laatste deel van dit cahier vindt u trouwens al een bescheiden bloemlezing van door de betrokkenen zelf naar voor geschoven recente en oudere realisaties, adressen en gezichten.

Wel

Het is wel mijn bedoeling om het omkaderende en onderliggende discours in beeld en in herinnering te brengen, om de evoluties daarvan te traceren, om te laten aanvoelen welke strategische en tactische beleidsagenda's in Vlaanderen (dus ook Brussel) speelden en hoe ze uiteindelijke, op vertoogniveau, tot onverwachte syntheses en te vervullen uitdagingen leidden. Het was ook voor mij nuttig om het allemaal eens op een rij te zetten en heel de puzzel langzaam in elkaar te zien schuiven (en geschoven worden). Net zoals een erfgoedpraktijk – een vorm van metaculturele productie (distributie en consumptie) – dat probeert, worden die sporen doorgegeven om ze te kunnen activeren, actualiseren en inzetten.

Voor wie in of met een erfgoedconvenant wil werken, kan deze bijdrage helpen om te begrijpen in welk groter spel men mag acteren. Voor mensen die met geheugen en het verleden aan de slag gaan, is het oprakelen en een bewustwording creëren van een verleden van de werkvormen op zich a fortiori noodzakelijk. Voor wie er als beleidsmaker bij betrokken is, zowel op lokaal als op Vlaams niveau, kan het essay helpen om te begrijpen wat de verwachtingen zijn. Voor de toeschouwers, lezers en alle andere betrokkenen biedt dit stuk een houvast om uitspraken en suggesties over cultureel-erfgoedconvenants, over integraal en geïntegreerd beleid of over synergie en subsidiariteit te 'plaatsen' in de recente geschiedenis en binnen de diverse agenda's, idealen en strategieën.

De lastige moeheid voorbij

Dit is een pleidooi voor enthousiasme, inzet en de wil om de (erfgoed)wereld te verbeteren en - als het even mag - voor creativiteit en reflexiviteit. Jeremiades die schermen met noties als "planlast", "moeheid" of "zelf (lokaal ...) zouden we het beter doen, laat ons doen" mogen kritisch gedecodeerd en ontmaskerd worden. Veel interessanter is het luisteren en kijken naar praktijken van mannen en vrouwen met plannen, of ze nu erfgoedmedewerker, cultuurbeleidscoördinator of wakkere burger zijn. Ik hoop echt dat dit essay munitie biedt tegen eventuele sirenenzangen om convenants uit te kleden tot financiële doorgeefluiken of om te verdrinken in overdrachten van middelen zonder veel complimenten, laat staan complementair beleid. Daarom worden een aantal van die oudere pleidooien en plannen hier in herinnering gebracht.

Hét en met s

Het is hét convenant. Als je er meer hebt, spreken we volgens *van Dale* over convenants. In de praktijk wordt in Nederland, zeker bij beleidsmakers, politici en andere betrokkenen, bijna systematisch over 'convenanten' gesproken en geschreven. De Vlaamse bestuurskundige dr. Ellen Wayenberg, die op dit onderwerp is gepromoveerd, hanteert zelf ook bewust de meervoudsvorm 'convenanten'.³ Toch zal ik de richtlijnen van de overheid bevoegd voor cultureel erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap volgen en hier de meervoudsvorm op 's' gebruiken. Verder leert *van Dale* ons dat het woord afkomstig is uit het Frans, meer bepaald is het afgeleid van het werkwoord 'convenir': overeenkomen. Convenant zou dan staan voor een overeenkomst, een beding of een afspraak. Ik zoom in dit essay expliciet in op het convenant als hedendaags beleidsinstrument.

Scherpstellend

Laten we de inzet van dit essay uitermate scherp stellen. Enerzijds pleit ik er warm voor om dit instrument volop te gebruiken en te ontwikkelen. Met andere woorden om ook vanuit het Vlaamse niveau verder in te zetten op erfgoedconvenants, -cellen en -fora. Anderzijds wil ik er me, vanuit het volle besef dat dit voor de Vlaamse begroting een jaarlijkse kosten(op)drijver is, rekenschap van geven dat in het beleid van de Vlaamse Gemeenschap dit voortbestaan telkens weer verdiend en gelegitimeerd moet worden, op inhoudelijke, pragmatische en beleidstechnische overwegingen.

Laat me een kat een kat noemen. Als de verticale of landelijke synergie (en dat is meer dan louter naakte subsidiariteit of een afsprakennota van een LAT-relatie tussen ambtenaren en hun besturen op diverse niveaus) verdwijnt of weggedrukt wordt, dan zou het vanuit Vlaams oogpunt redelijk zijn om die Vlaamse (Gemeenschaps) geldstroom met (cultureel-)erfgoedmerk naar het lokale niveau gewoon te stoppen (want dat is naakte subsidiariteit). Voor een Vlaams cultureel-erfgoedbeleid is het dan veel zinvoller die middelen vervolgens te investeren in organisaties die op Vlaams en

³ Ellen WAYENBERG, *Cultuurconvenant eindrapport*. Leuven, KU Leuven-Instituut voor de overheid, 2005, p.19, noot 1. Het rapport is gratis beschikbaar als pdf: <http://soc.kuleuven.be/io/ned/publicaties/detail/01050072.htm>

internationaal niveau opereren en daar positieve effecten sorteren. De momenteel voor erfgoedconvenants en -fora (en voor de verzachtende overgangsmaatregelen van de oude decreten, zoals voor heemkundige publicaties) beschikbare sommen op Vlaams niveau passen in een Vlaamse beleidsstrategie en -logica. Mijn pleidooi in dit essay komt erop neer het experiment tot nader order verder te zetten en de synergietroefkaart verder te trekken als een binnen een Vlaams cultureel-erfgoedbeleid verdedigbare optie.

Naast kleur- en bollenboekjes

Synergie staat hier vooral voor samenwerking binnen de erfgoedsector met het oog op het realiseren van een meerwaarde voor de instellingen, voor het publiek en voor hun/ ons aller 'cultureel erfgoed'. Dit boekje pikt de draad op van enkele sleutelpublicaties van bijna tien jaar geleden - voor insiders en straks ook voor de lezers van dit essay bekend als 'het groene boekje', 'het oranje boekje' en 'de bollenboekjes' - en andere boeken en artikels.⁴ Daar staan immers de lijnen in die meer dan ooit actueel blijven en vandaag onder andere de debatten over het vervolg, het erfgoedforum, beïnvloeden en leesbaar maken. Als u na het lezen van dit essay overtuigd zou zijn dat u die oude publicaties toch eens moet (her)lezen, dan is mijn opzet al deels gelukt. Maar er is de voorbije tien jaar ook veel gebeurd. Die structurele evoluties evoceren we kort, omdat ze mee in dit verhaal moeten worden ingepast en daarvoor de volgende jaren nog expliciet inspanningen en aandacht nodig zijn. Precies de evolutie die haar bekroning en consolidatie vond in het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 maakt dit proces extra spannend. Vooraleer ooit misschien ook onroerend erfgoed (gewestmaterie) wordt meegenomen, is het een prioritaire taak van de Vlaamse Gemeenschap om, naast roerend-erfgoedbeleid, eerst deftig werk te maken van een immaterieel-erfgoedbeleid die naam waardig, samen met een erfgoedverenigings- en vrijwilligersbeleid en programma's rond alledaagse historische cultuur. Die combinatie en consolidatie zijn de prioritaire uitdagingen voor een volgende beleidsperiode.

Structuur

Het essay heeft grotendeels een chronologische structuur, al worden er wel diverse elkaar overlappende verhaallijnen gevolgd. Dit betekent dat af en toe, bij het starten van een nieuwe subparagraaf, even terug in de tijd wordt gekeerd. Hier wordt expliciet en leesbaar gemaakt dat er verschillende stromingen samengekomen zijn die nu een brede cultureel-erfgoedstroom vormen. Ik vond het nuttig om en passant evoluties in Nederland in beeld te brengen en daar met name in te gaan op de al iets breder en langer ingebedde praktijk van het gebruik van cultuurconvenants, die wel anders opgevat zijn en een andere structuur kennen.

Wijsheid uit het noorden

Ik ben er steeds meer van overtuigd dat het voor het vervolg, in het volgende decennium en heel in het bijzonder voor opleidingen en onderzoek rond erfgoedwerk, aangewezen is om dit samen met Nederlandse (para)academische netwerken aan te pakken (in afwachting van het op dat vlak ontwaken van beleidsverantwoordelijken in Vlaamse universiteiten en hogescholen). We zitten ook niet te wachten op halfslachtige oplossingen van een extra werkcollege hier en een vrijblijvende kijkstage daar, maar op ernstige implementatiepogingen. Er zijn nog geen goede opleidingen, handboeken, trainingsprogramma's, die mensen met voldoende pragmatiek wapenen om erfgoedmakelaar of 'cultuurdiplomaat' te worden. De veelheid aan vaardigheden en competenties die daarvoor nodig zijn, zijn in een ideale wereld het competentieprofiel van de ideale medewerker van een erfgoedcel/forum (of van een steunpunt).

⁴ Het 'groene boekje' (zo genoemd omwille van een ... groene käft): Pascal GIELEN, *Kleine dramaturgie voor een artefactenstoet. Omtrent 'Gent cultuurstad'*. Gent, Stad Gent, 2000. Het 'oranje boekje' (u weet wel, een knaloranje käft): Steven THIELEMANS (red.), *Het geheugen van een stad. Vierstedenworkshop stadsmusea. Gent-Bijlokemuseum 23-24 november 2000*. Gent, Gent-cultuurstad, 2000. De 'bollenboekjes' verwijzen naar de käftjes van de brochures van de afdeling Beeldende Kunst en Musea, met cirkels met daarin de woorden: "de mensen", "de dingen" en "de verhalen".

1. CONVENANTS als gereedschap voor een centrale overheid: van een Nederlands perspectief tot De Rynck en Wayenberg

“De toekomst zal uitwijzen hoe het poldermodel in Vlaanderen uitpakt. Binnen het Vlaams cultureel regiem versterkt het streven naar een ‘beter bestuur’ alvast de tendens tot een kennisgebaseerde beleidsvoering. Maar een deskundig kerndepartement kan zijn omgeving niet alleen scannen.” (Laermans, 2002)⁵

Nederland, cultuur en confrontatie

Het convenant maakte als hedendaags beleidsinstrument de voorbije twintig jaar vooral in Nederland furore, de voorbije tien jaar in Vlaanderen. Het is een van de belangrijkste instrumenten in een bestuursarrangement waarvoor de naam ‘poldermodel’ werd gebruikt.⁶ Hier klinkt een erfgoedecho door. Om polders droog te houden, moesten er eeuwenlang goede afspraken worden gemaakt en in onderling overleg bijgestuurd worden tussen diverse groepen om dijken te bouwen en te onderhouden en dat op maat van de lokale omstandigheden. Ook aan deze connotatie van doordacht samenwerken om de leefomgeving te beschermen en ze gezamenlijk duurzaam te ontwikkelen, refereert de term poldermodel.

In dit essay willen we expliciet focussen op uitdagingen en toepassingen in het culturele veld en vooral in de prille 21^e eeuw. Hiervoor moeten we, zowel voor Nederland als voor Vlaanderen, enkele cruciale bouwstenen aanreiken, die de lezer in staat moeten stellen enkele breuklijnen en tien jaar geleden gepercipieerde problemen en uitdagingen te vatten.

⁵ Rudi LAERMANS, *Het cultureel regiem. Cultuurbeleid in Vlaanderen*. Tiel, Lannoo, 2002, p. 143-144.

⁶ Zie Jan BERKOUWER, ‘Mythe en werkelijkheid van het poldermodel’, *Ons Erfdeel*, 41 (1998), p. 2-13 (ook beschikbaar op www.dbnl.be). Dat refereert aan een consensusmodel in Nederland waarin werkgevers, vakbonden en overheid overleg plegen om niet-bindende afspraken over arbeid te maken, zeker in de periode vanaf het loonmatigingsakkoord van Wassenaar (1982) met recepten zoals het terugdringen van de tekorten bij de overheden, het terugtrekken van de centrale overheid ten gunste van de markt en de flexibilisering van de arbeidsmarkt.

Confrontatie

Onder de naam van de toen bevoegde Nederlandse Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, dr. Rick van der Ploeg, werd in 1999 in Den Haag de nota *Cultuur als confrontatie* door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen gepubliceerd.⁷ Er zijn veel parallellen te trekken tussen die analyse en de beleidsnota voor de eerste vijf jaar cultuurbeleid in de 21^e eeuw in Nederland enerzijds en het cultuurbeleid in Vlaanderen (waar men ook Nederlands leest) anderzijds. In 2000 leek Nederland nog een gidsland te zijn, ook voor erfgoedbeleid. Daarna (na een *gePimpte* puinruimdiscours-tsunami en een politiek martelaarschap van dr. Wilhelmus Fortuyn (1948-2002)), is het andere kanten uitgegaan en is de confrontatie in Nederland verhard en de paniek vergroot (met het canondebat als belangrijkste symptoom en de Nationaal Historisch Museum-soap als uitslag). Wie volgt nog een wankele gids? Terwijl in Vlaanderen verhalen over erfgoed en vooral over volkscultuur aan belang en ook wel gevaar wonnen door de op dat ogenblik schijnbaar onstuitbare opmars van het Vlaams Blok (iets wat de eerste vijf jaar van dit decennium op de achtergrond meespeelde, maar door niemand gezegd werd), werd ook in Nederland multiculturaliteit een probleem en interculturaliteit een traject.

Groei, maar maatschappelijk interessant?

In de Nederlandse cultuurnota van 1999, toen alles nog stabiel leek, werd vertrokken van de vaststelling dat de sector van cultuur, inclusief erfgoed, in de lift zat, mede dankzij een publiekverbreiding. Een uitgebreid citaat van de probleemstelling in de nota uit 1999 kan in dit essay meerdere functies vervullen:

“De musea zijn erin geslaagd hun aantrekkingskracht op het publiek te behouden en zelfs te vergroten. Publiekswervende tentoonstellingen spelen hierin een belangrijke rol. Het museumbezoek past beter in het vrijetijdsgedrag, waarin minder tijd aan steeds meer bezigheden wordt besteed en waarin het zelf kunnen bepalen van tijdstip en duur een belangrijke factor is. Ook de belangstelling voor monumenten, archeologie en archieven is gegroeid. Naast dit succes is er ook een probleem: uitdijende museumdepots, een snel groeiende lijst van beschermde gebouwen en complexen, een explosieve groei van het aantal archeologische vondsten en vele kilometers te bewaren archieven. De kosten van onderzoek, behoud, restauratie en opslag nemen evenredig toe. Met uitzondering van monumentale gebouwen en veel archiefmateriaal, is van al deze rijkdom maar een klein deel zichtbaar voor het publiek. (...) De voormalig directeur van het Rijksmuseum, Henk van Os, stelde onlangs dat het probleem helemaal niet is ‘dat maar vijf procent zichtbaar is, maar dat dat bijna overal steeds dezelfde vijf procent is’. Het probleem zit veeleer in ‘fantasieloze programmering, onaantrekkelijke public relations of gewoon gebrek aan lef, waardoor de museummensen die depots niet optimaal gebruiken en het publiek uitblijft.’ Het verzamelen en bewaren vanuit het streven naar volledigheid

⁷ Rick VAN DER PLOEG, *Cultuur als confrontatie. Uitgangspunten voor het cultuurbeleid 2000-2004*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Zoetermeer / Sdu-servicecentrum, Den Haag, 1999.

is allang onhoudbaar gebleken. Maar de relatie tussen het bewaren en alle andere museale functies is nog vaak ver te zoeken. Vooral het bewaren om te tonen verdient meer aandacht. De vraag wat een voorwerp van kunst en geschiedenis kan betekenen voor welk publiek en hoe die betekenis kan worden overgedragen, moet opnieuw worden gesteld.”⁸

Samen sterk?

Verder in *Cultuur als confrontatie* wordt daar een interessante visie op behoud en beheer aan gekoppeld:

“(…) conserveren en restaureren van cultuurhistorische voorwerpen om deze geschikt te maken voor het intensieve gebruik dat in dit verband is te verwachten. Ook mag worden verwacht dat de musea die in elkaars buurt zitten of anderszins met elkaar te maken hebben, een gemeenschappelijke museale visie op collecties, bruikleen, opwaardering, tentoonstellingen en promotie en marketing ontwikkelen. Zo verwacht ik veel van de gemeenschappelijke visie van het Rijksmuseum, het Van Goghmuseum en het Stedelijk Museum.”⁹

In het vijfde hoofdstuk van *Cultuur als confrontatie* met de veelzeggende titel ‘Bestuurlijke bondgenoten’ is er dan sprake over “convenanten”. Ze worden vermeld vanuit het inzicht dat cultuurpolitieke doelstellingen samen met andere beleidsmakers en -niveaus moeten worden bereikt.

“Om in het cultuurbeleid iets te bereiken, hebben bestuurders met cultuur in hun portefeuille elkaar nodig. Samen staan we sterk was dan ook een belangrijk motto van de convenantbesprekingen die bij de voorbereiding van de vorige cultuurnota op gang zijn gekomen (...) Dat gaat echter niet vanzelf. We zullen ons anders moeten opstellen: opener, meer bereid tot samenwerking, minder gefocust op financiële afspraken en meer op onze cultuurpolitieke ambities. Daarbij moet het mogelijk zijn om over elkaars culturele instellingen te spreken. Dus bijvoorbeeld van mijn kant over gemeentelijke en provinciale kunstmusea en van de kant van de wethouder over een door het Rijk gesubsidieerd museum in zijn gemeente.”¹⁰

De drie puntjes in het vorige citaat stonden voor het volgende: “De onlangs opgestelde culturele profielschetsen zijn daarvan een bevestiging. Ik ben ervan overtuigd dat we als convenantpartners nog meer van dit overlegpodium zouden kunnen profiteren”. De profielschetsen zijn eigenlijk een soort “omgevingsanalyses”, maar dan eerder als een combinatie van het beschrijven en analyseren van het speelveld en het detecteren en aanduiden van het investerings- én ontwikkelingspotentieel. Dat dit soort praktijk- en beleidsgerichte vorm van *kennis maken* van groot belang is in dit hele proces wil ik

alleen maar beamen (en in de hedendaagse praktijk bevestigen met een verwijzing naar het Prisma-project dat op het einde aan bod komt). Helaas bleef in Nederland het werken met cultuurprofielen ver onder het verwachtingspatroon steken, waardoor de scherpte en penetratiekracht van het beleid niet ten volle werd benut in de 21^e eeuw. Hieruit zijn zeker lessen te trekken.

Kwetsbaarheid na 2001

De titel ‘cultuur als confrontatie’ was haast profetisch voor wat er vervolgens in Nederland gebeurde. De confrontatie kwam er ook. En hoe. Wie door het lezen van een klein boekje enige voeling en inzicht wil verwerven over hoe Nederland tussen 2002 en 2004 intellectueel, beleidsmatig en in de praktijk op zijn grondvesten daverde, kan ik het doornemen van *Gedoemd tot kwetsbaarheid* van sterauteur Geert Mak ten zeerste aanbevelen.¹¹ Ook hier wil ik één citaat gebruiken dat weer een hele wereld en een problemenveld oproept en de huidige zoektocht in de richting van volkscultuur in Nederland (vanaf 2009; het lijkt op wat in Vlaanderen in 2000-2002 gebeurde, maar het is niet helemaal hetzelfde) helpt te begrijpen:

“Tijdens die donkere decemberdagen van 2004 liep ik op een late avond over de Dam, het nationale plein van Nederland. Er stond, zoals op alle nationale pleinen in alle grote steden in het Westen, een reusachtige kerstboom. NOORDZEE, 100.7 METER stond op een spandoek dat daarom was gedrapeerd, en permanent schalden de hits van de commerciële zender over het lege, natte plein. Dit was duidelijk een reclameboom. In iedere grote-mensenstad ter wereld worden zulke kerstbomen neergezet door het stadsbestuur of door een speciale commissie. Meestal zijn ze ook nog eens het geschenk van een of andere zuster gemeente in het verre noorden (...) In het Nederland van 2004 was zelfs deze nationale boom uitgehoerd aan de meest biedende (...) De bestuurlijke leegte, waarvan deze verkwanseling van de publieke ruimte de zoveelste uiting was. Maar ook de leegte aan cultuur, traditie, innerlijke waarde. Het volkomen gebrek aan trots. Je zou bijna moslim worden.(MJsic)”¹²

Kloven dicht

Er werd naar nieuwe verhoudingen tussen besturen gezocht om samen die uitdaging en diepe maatschappelijke crisis, deels geformuleerd als een probleem van waarden(bepaling) en normen, aan te pakken. Tot op zekere hoogte in de lijn van recepten die Fortuyn had gepropageerd, werden akkoorden gesloten, die op 9 november 2004 resulteerden in de Code Interbestuurlijke Verhoudingen tussen de Nederlandse regering, het Interprovinciaal Overleg en de Vereniging van Nederlandse gemeenten.

8 VAN DER PLOEG, *Cultuur als confrontatie*, p. 9-10. Dit wordt vervolgens in economische waarde uitgedrukt; maar dat is maar één vorm van waardebeoordeling.

9 Idem, p. 57.

10 Idem, p. 65-66.

11 Geert MAK, *Gedoemd tot kwetsbaarheid*. Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Atlas, 2005.

12 Idem, p. 56.

Een vorm van coregulering

Een gereedheidskist van sturingsmiddelen

In 2007 werd een interessant overzicht van sturingsinstrumenten van de (Nederlandse) overheid gepresenteerd.¹³ Het convenant (inclusief intentieverklaring) werd samen met instrumenten zoals 'protocol', 'gedragscode' en 'herenakkoord' geplaatst onder de cluster "co-regulering". Die stond naast andere clusters zoals "voorlichting en communicatie" (met instrumenten als deskundigheidsbevordering), "best practices", "naming & faming", "benchmarking", "draagvlakcreatie" (met instrumenten als bestuurlijk overleg en het instellen van een commissie), "geschilbeslechting" (arbitrage, bemiddeling, ombudspersoon en tuchtrecht) en "instrumenten ter vergroting van transparantie" (erkenningregeling, standaardregeling, keurmerk, certificering, visitaties). Andere clusters waren bijvoorbeeld nog: "financiële instrumenten", "instrumenten die activiteiten op afstand plaatsen" en "wet en regelgeving". Het zal duidelijk zijn dat ook in Vlaanderen het cultureel-erfgoedbeleid in het algemeen, de verhoudingen tussen het Vlaamse en het lokale niveau en de werking van een erfgoedcel in het bijzonder met meerdere bestuursinstrumenten zal worden aangestuurd en vorm gegeven. Daarbij moet er ook rekening mee worden gehouden dat enkele typische én originele Vlaamse beleidsinstrumenten, zoals een steunpunt, dat drijft op informatie-, relatie- en kennisbeheer, bemiddeling en transformatie, in het Nederlandse schema niet opgenomen zijn.

Convenant als sturingsinstrument

Hoe wordt het *sturingsinstrument* 'convenant' nu neergezet in dit technische rapport over de (Nederlandse) sturingsgereedheidskoffer van een moderne overheid?

"Een convenant is een afspraak van de overheid met een of meer partijen gericht op het realiseren van bepaalde (beleids-)doelstellingen. In een convenant worden schriftelijke afspraken over het leveren van prestaties vastgelegd. Het kan hierbij gaan om verschillende soorten prestaties (...) De positie van de partijen is gelijkwaardig. De convenantpartijen kunnen bedrijven, belangenorganisaties, of andere overheidsorganisaties zijn. Door een convenant in te zetten wordt in samenwerking met andere partijen een probleem aangepakt. De overheid probeert het initiatief voor het oplossen van het probleem bij verantwoordelijke partijen te leggen (...) Zij dwingt gedragsveranderingen niet af door het opleggen via wet of anderszins van ge- of verboden, maar komt met een bepaalde doelgroep op basis van min of meer gelijkwaardige verhoudingen tot afspraken. Deze afspraken zijn vrijwel altijd stimulerend bedoeld, waarbij echter ook sancties op het niet naleven van de afspraken opgenomen kunnen zijn (en er dus ook sprake is van enige mate van repressie). Een convenant is vooral een effector van beleid, maar via een convenant verkrijgt de

overheid vaak ook veel nuttige informatie voor de beleidsvorming zodat het instrument ook kan worden benut als detector (aan het opstellen van een convenant gaat vaak ook langdurig en intensief overleg vooraf, dat de overheid goed zicht verschaft op de specifieke problematiek). Het wederkerige karakter van het convenant komt tot uiting in het feit dat een convenant vaak aan alle ondertekende partijen bepaalde taken opdraagt en voor alle partijen doelen stelt."¹⁴

Wayenberg

Met een bestuursakkoord, gesloten op 25 april 2003 tussen de Vlaamse overheid, de VVSG en de VVP, werd een (grotendeels mislukt) traject dat sinds het begin van de eeuw rond het Kerntakendebat gestart was, afgesloten. Het leverde toch enkele kleine resultaten op. Een ervan betrof de toezegging van de Vlaamse overheid om op de (door de VVSG gebundelde) vraag/eis van enkele grote steden in te gaan: reflectie over een eventuele cultuurconvenant. Een van de manieren waarop dit werd ingevuld was het bestellen van een studie bij Ellen Wayenberg, pas gepromoveerde onderzoekster van het Instituut voor de Overheid. Zij reikte daarbij onder meer een theoretisch model aan en een vergelijking met Nederland.

Ellen Wayenberg situeerde het convenant als instrument vooral in de dynamiek van het interbestuurlijk beleid.¹⁵ Ze gaat daarbij uit van het referentiekader van het 'New Public Management', waarbij de centrale overheid zou aansturen op het zowel marktgeoriënteerd (*stake- & shareholder-gericht*) als resultaat- of managementgeoriënteerd laten werken van het lokale bestuur. Wayenberg stelt voor om bij het analyseren van de interbestuurlijke beleidsvoering drie aspecten te onderscheiden: de inhoud van de uit te voeren taken, de (co-)financiering van de uitvoering en het toezicht op de uitvoering. Diverse auteurs, gaande van Kjellberg tot Wayenberg, hebben een eenvoudig model geïntroduceerd dat bijzonder bruikbaar is om de verhouding tussen centraal en lokaal te duiden: 'relatieve autonomie', 'partnerschap' en 'agentschap'.¹⁶

Relatieve autonomie, partnerschap of agentschap?

Dit begrippentrio kan als een continuüm worden uitgelegd op een as van centrale machtsuitoefening. Minimale centrale machtsuitoefening: het relatieve autoniemodell. Maximale centrale machtsuitoefening: 'agentschap'. In het midden: het partnerschapsmodel. Binnen het partnerschapsmodel kan de centrale machtsuitoefening op drie manieren ingedeeld worden, met een neiging naar uitersten: ten eerste topdown; ten tweede als samenwerking via overleg en onderhandeling en ten derde in een vorm waarbij het lokale bestuur (of vertegenwoordigers ervan) eigenlijk de centrale macht uitoefent of stuurt.

In verband met de centraal-lokale verhouding van beleid *rond taakhoud* komt dit neer op de volgende kenmerken:

¹⁴ Idem, p. 147.

¹⁵ Ellen WAYENBERG, 'The Flemish Government's Responsibility for local government modernization', *Public Management Review*, 8 (2006), p. 47-65.

¹⁶ Ellen WAYENBERG, *Cultuurconvenant eindrapport*. Leuven, KULeuven-Instituut voor de Overheid, 2005, p. 13-15.

¹³ Deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op de uitstekende studie B. BAARSMA & K. JANSSEN, *Selectie sturingsinstrumenten. Seo economisch onderzoek*. Amsterdam, 2007, p. 35 en passim: www.seo.nl/binaries/publicaties/rapporten/2007/967.pdf.

- relatieve autonomie: de centrale overheid bepaalt hooguit de missie en enkele principes van samenwerking van het lokale bestuur met derden;
- partnerschapsmodel: de centrale overheid bepaalt hooguit de strategische en/of de operationele doelstellingen die het lokale bestuur dient te halen, stipuleert hoe er resultaatgericht gewerkt moet worden en duidt welke derden door het lokale bestuur betrokken moeten worden en op welke wijze;
- agentschapsmodel: de centrale overheid bepaalt tot op het niveau van concrete acties die lokaal gerealiseerd moeten worden, bepaalt welke specifieke derden daarbij moeten worden betrokken en welke processen en procedures het lokale bestuur dient te volgen om de gewenste resultaten te bereiken met de acties.

Op de as 'financiering' geeft dit de volgende weergave van 'ideaaltypes':

- relatieve autonomie: het lokale bestuur draagt alle kosten;
- partnerschap: cofinanciering, voor personeel en werking;
- agentschap: de centrale overheid financiert de taakuitvoering.

Governance

In de 21e eeuw is in Europa doorgaans sprake van *multi-level governance*. Beleid wordt niet door één actor gevoerd. Het is een samenspel tussen verschillende spelers, publieke en vaak ook (quasi)private actoren. Precies die verwevenheid en dat samenspel worden met het begrip 'governance' aangeduid. In een Europese staat is 'local governance' een kwestie van beleidsvoering tussen het lokale bestuur en diverse publieke en (semi-)private actoren op het lokale grondgebied. Maar ook hogere – of centrale – overheden spelen hier een rol, onder meer omdat lokale actoren beïnvloed of soms zelfs aangestuurd worden door die overheden of omdat er een wisselwerking mogelijk is, zeker in een netwerkmaatschappij als vandaag. In beleid of in 'multi-level governance' is niet zozeer dat niveauverschil (of juist, zoals in computergames, het 'level'-verschil, met telkens andere spelregels, dus diverse arena's) maar vooral de netwerkgedachte cruciaal.

Dit alles heeft uiteraard met geldstromen te maken, waarbij men wel nooit mag vergeten dat de overheid met elke euro hard geld ook een (soms veel meer waard zijnde) bonus van symbolisch kapitaal, erkenning en vaak ook toegang tot andere overheidsinstrumenten en op hetzelfde niveau erkende instellingen kan meegeven. Dit wordt in berekeningen vaak vergeten: suggesties die je in Vlaanderen soms wel eens hoort, dat de overheid alleen "verlies" zou subsidiëren, illustreren dat men niet altijd begrijpt dat de ene euro niet evenveel waard is als de andere in dit symbolisch spel (ik heb in het begin al gewaarschuwd voor de eigensoortige wiskunde die hier nodig is, waarbij 1 + 1 niet noodzakelijk slechts 2 is).

Boven de L.A.T.

Weg met de koppelsubsidies

Tot in de jaren 1980 was binnen de cultuursector in Nederland een systeem van 'koppelsubsidies' gangbaar. Het kwam er op neer dat een culturele instelling door verschillende subsidieverstrekkingen bediend werd: het Rijk (Nederland), de provincie(s) en de gemeente(n). Dit betekende voor een cultuurinstelling ook driemaal dossiers maken en opvolgen, afrekenen, en met heel veel factoren rekening houden. Met als resultaat grote ontevredenheid. Bovendien speelde er een gevaarlijk mechanisme in die koppeling: als de subsidiëring door één overheid werd teruggetrokken, konden ook de andere overheden zich terugtrekken: een drievoudig risico dat moest worden ingecalculerd bij handelingen die men stelde.

In 1985 werden de koppelsubsidies afgeschaft. Dit ging gepaard met een kerntakenhervreiding. Het landelijke niveau was verantwoordelijk voor de instandhouding van het aanbod en de instellingen op het landelijke niveau: nationale musea bijvoorbeeld. Voor de provincies luidde de taken: het coördineren, spreiden en in stand houden van het aanbod op provinciaal niveau. Gemeenten waren verantwoordelijk voor de afname en instandhouding van de lokale accommodaties. Voor de erfgoedsector betekende dit het loslaten van of, op zijn Nederlands, het einde van de "bemoeienis" (sic) van het Rijk met meer dan vijftig musea.¹⁷

'Kunststeden'

Met drie grote steden - Amsterdam, Den Haag en Rotterdam - werden wel afzonderlijke overeenkomsten afgesloten. De reden daarvoor was dat op hun grondgebied een aantal grootstedelijke (*podium*) *kunsteninstellingen* gevestigd waren met een landelijke en zelfs internationale uitstraling en werking. De afspraken gingen over de cofinanciering van die grote instellingen. In het begin ging dit uitsluitend over deze drie 'kunststeden' (lees dus: grote steden met een uitzonderlijke concentratie van vooral landelijke (*podium*) *kunsteninstellingen*), en niet over de anderen.

In 1993 trad de Wet op het Specifiek Cultuurbeleid in Nederland in werking. Voortaan kon ook met andere gemeenten en provincies een bestuursovereenkomst gesloten worden. Daarbij bestond de uitdaging er uiteraard in om de klok niet terug te (laten) draaien richting koppelsubsidies en de kerntakenherschikking overeind te houden. Vanaf 1997 werd dit effectief toegepast en werden de bestuursovereenkomsten convenants genoemd. Het draaide uiteindelijk een decennium later uit op een systeem van acht convenants: met de drie grote steden en met vijf clusters, die 'landsdelen' werden genoemd. In die indeling waren alle twaalf provinciebesturen vertegenwoordigd en een twintigtal (grotere) gemeenten. Welke gemeenten mogen meedoen, wordt gezamenlijk besproken door de administratie op landelijk niveau, het InterProvinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Zo kwam men uit op gemeenten met minstens 90.000 inwoners, met een instelling voor kunstonderwijs en een instelling of activiteitenniveau van een landelijke betekenis op hun grondgebied. Belangrijk is

¹⁷ WAYENERG, *Cultuurconvenant*, p. 20.

het inzicht dat zo aan derden subsidies (van minimaal 10.000 euro) konden worden verstrekt als die ressorteerden onder een door de minister en provincie of gemeente gemaakte bestuursovereenkomst (cultuurconvenant).

Convenantachtig

Uit de analyse van Wayenberg blijkt dat het Nederlandse cultuurconvenant in de praktijk eerder een afstemmingsinstrument is om de financiering van specifieke (grote) instellingen en hun plannen zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. Het model voor het betrekken van derden (wie mag er allemaal input leveren?) is dat van relatieve autonomie en minimale sturing: er wordt dus bijvoorbeeld geen erfgoedbrede betrokkenheid opgelegd.

Voor het 'hoe?'-deel van de taakinhouden lijkt op het eerste gezicht een minimale sturing aanwezig, waarbij wordt uitgenodigd om resultaats- of managementgericht te werken (beleidsplan en begroting indienen, daarna jaarverslag en jaarrekening). Toch bleek er ook iets anders voorzien te zijn: een op kennisaccumulatie en interpretatie gerichte dimensie, die gevat wordt onder de noemer 'cultuurprofielen'. De cultuurconvenantpartners werden door de centrale overheid uitgenodigd om culturele profielen – bij voorkeur per convenantsgebied – tot stand te brengen. Zo'n profiel zou een pragmatische en investeringsgerichte omgevingsanalyse moeten zijn. Dat soort informatie moest de Raad voor Cultuur toelaten om genuanceerder te adviseren en meer signalen uit het veld op te vangen. In theorie.

'Cultuurprofielen?'

Bij het maken van de Cultuurnota 2005-2008 bleek er geringe bottom-upbetrokkenheid van culturele instellingen of belangenbehartigers te zijn bij het doorlopen van heel het proces en ook te weinig rijke verticale interactie (sturing, combinatie en reflectie op centraal niveau) in realiteit gedetecteerd. De analyse van het cultuurnotatraject in Landsdeel Zuid is eveneens instructief. De drie provincies en acht steden en gemeenten in dat Landsdeel maakten eigenlijk los van elkaar een beleid ten opzichte van culturele instellingen. Voor de onderhandelingen met de rijksoverheid zochten ze elkaar even op om consensus over te verdedigen opties te zoeken. Het ging daarbij om afstemming over het 'wat?'-aspect, eerder dan over 'wie?'. Tot nog toe stuurt de Nederlandse rijksoverheid in het kader van de interbestuurlijke context niet aan op sterke beleidsvoering rond cultuur op het niveau van de landsdelen (samenwerking tussen provinciesteden en provincies). Wel werd een poging gewaagd om grootsteden en landsdelen te vragen 'cultuurprofielen' aan te leveren. Daar werd echter verder weinig mee gedaan, omdat de Raad voor Cultuur de resultaten niet wilde gebruiken. De leden van die adviesraad wilden alleen oordelen over de intrinsieke artistieke en kwalitatieve betekenis van culturele instellingen. Dit is opvallend voor het landelijke niveau in Nederland. Door provincies, steden en gemeenten werden veel meer criteria en overwegingen meegenomen: ook sociale, economische, politieke en andere factoren.

Bemoeienis of beleid?

Er bestaan in Nederland toch ook andere vormen waarbij de overheid (minister/ staatssecretaris en administratie), zoals in Vlaanderen, ook een iets meer inhoudelijke actor kan zijn, mits geldinjecties. Voorbeelden uit het voorbije decennium waren de formules van het Actieplan Cultuurbereik of de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving. In het Actieplan Cultuurbereik (zowel voor 2001-2004 als voor 2005-2008) was er sprake van cofinanciering bij het voeren van acties rond Cultuur en School en rond de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving. Daar was het model van het partnerschap in de centrale machtsuitoefening dominant, vooral bij het invullen van de doelstellingen, zonder echter sterk te wegen op het beantwoorden van de vraag hoe het precies moest gebeuren. Desondanks waren er reacties die dit allemaal te ver vonden gaan: er werd naar Nederlandse gewoonte gezwaaid met het woord 'bemoeienis'. Wayenberg leerde uit haar analyse van het cultuurconvenantsbeleid enkele belangrijke lessen, onder andere: "dat een convenant niet a priori een 'partnerschapsinstrument' is – ook al wordt dit beleidsinstrument (in theorie) vaak geassocieerd met een verhouding tussen de betrokken partijen die beantwoordt aan het model van partnerschap".¹⁸ Relatieve autonomie voor lokale en provinciale besturen lijkt de relatie te kenmerken, naast indirecte machtsuitoefening rond instellingsbeleid. Een heel belangrijk inzicht is dat het bij de Nederlandse convenants gaat over de afstemmingen van het beleid van de nationale, regionale en lokale overheden, ten aanzien van instellingen "die van een landelijke betekenis zijn op het terrein van cultuur en daaraan een duurzame betekenis geven."

De Nederlandse bestuurskundige modellen, in het bijzonder van de cultuurconvenants, waren zowel uitzonderlijk goed uitgekristalliseerde en theoretisch onderbouwde voorbeelden om de internationale evolutie naar *multi-level governance* te illustreren alsook op de achtergrond functionerende referentiepunten voor een buurland.

De Rynck en het kernnetwerk in Vlaanderen

Midden 1999 publiceerde Filip De Rynck in het *Tijdschrift van het Gemeentekrediet* (!) een van de meest invloedrijke artikels in de recente geschiedenis van de bestuurskunde, onder andere voor wat het daarna ontwikkelde erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap betreft. De timing was perfect: na de verkiezingen, in de wittebroodsweken van het kabinet Anciaux. Vlak na de verkiezingen en bij het starten van het uitwerken van het regeerakkoord in beleidsbrieven lijkt het ideale momentum te zijn om historiserende essays te publiceren waarin bepaalde inlichtingen en inzichten strategisch worden samengebracht. De inhoud: vooruitziend en duidelijk. De auteur, die toen net de overstap gemaakt had als stafmedewerker van de Koning Boudewijnstichting (!) naar de academische wereld, was uitzonderlijk goed gedocumenteerd. Het artikel werd in 2001 meegegeven aan de deelnemers in reflectievergaderingen over erfgoedconvenants georganiseerd door kabinet en administratie.

Op 8 maart 1999 ondertekende de Vlaamse regering en een representatie van de lo-

kale besturen een pact rond partnerschap in beleidsvoering. Woorden als “voogdij” of “ondergeschikte besturen” verdwenen; “maatwerk”, “complementariteit”, “stuurbaarheid” en “differentiatie” kwamen in de plaats. In een analyse van de eerste toepassingen suggereerde Filip De Rynck dat het beter is te spreken over “convenant-achtigen” dan over convenants, omdat onder dat begrip in Vlaanderen allerlei soorten regelingen schuilgingen. In het artikel gaf hij allerlei verklaringen voor de grote populariteit van convenants aan de vooravond van de 21e eeuw, gaande van de doorbraak van onderhandelingshuishoudingen tot de beweging van het herijken van interbestuurlijke verhoudingen. Eén verklaring wil ik speciaal vermelden, namelijk de sterkere organisatie en netwerking in de Brusselse arena van gemeenten (en de sterkere werking van VVSG) en in mindere mate van provincies op landelijk of centraal niveau.

Haast profetisch schreef De Rynck in de zomer van 1999 gewoon neer wat een van de belangrijkste verklaringen is voor het feit dat alles vanaf 1999 snel en duurzaam zou gaan kantelen;

“De netwerking op centraal niveau krijgt nog meer effect naarmate dynamische personen sleutelposities bekleden en het ‘kernnetwerk’ op centraal niveau (kabinetten, VVSG, administratie) de veranderingen kan aansturen.”¹⁹

Voor we de veranderingen in de 21^e eeuw gaan reconstrueren, keren we eerst terug naar het einde van de 20^e eeuw om een aantal voorlopers van het erfgoedconvenantverhaal te identificeren. Dat is vooral een stedelijk verhaal. Het zou wellicht nog een rijker en vandaag hanteerbaarder beeld geven van de hier behandelde problematiek (vooral rond intergemeentelijke constructies die de voorbije vijf jaar tot stand gekomen zijn), indien we terug zouden gaan naar de jaren 1970 en ook de verhaallijnen van de gemeentefusies en van het Jaar van het Dorp in het verhaal zouden doen passen. In dit essay beperk ik me echter tot duidelijk traceerbaar en aantoonbaar causaal verbonden evoluties in de jaren 1990.

2. De energie van synergie: impasses en uitwegen in de museumwereld en experimentele erfgoedconvenants in Vlaanderen in de prille 21e eeuw

“Integendeel, een jaar als 2002 kan een gelegenheid zijn om ons historisch erfgoed in al zijn vormen beter aan de buitenwereld te tonen - ook na 2002 - of beter, om er zélf ook met meer respect mee om te gaan. Brugge moet zijn historisch erfgoed koesteren - zowel uit een ver als uit een nabij verleden- door er op een eigentijdse wijze mee om te gaan.” (Bart Caron, februari 1999)²⁰

Van Gemeentekrediet van België tot culturele hoofdsteden en de Vlaamse Gemeenschap: de jaren 1990

Culturele hoofdsteden

Tijdens de eerste bijeenkomst van de ministers van cultuur van de Europese Gemeenschap (nu Europese Unie) in 1983 werd, onder impuls van onder andere Melina Mercouri (Griekse minister van Cultuur) en Jacques Lang (Franse minister van Cultuur), het idee van een ‘culturele hoofdstad’ gelanceerd. Het concept werd voor het eerst gerealiseerd in Athene in 1985. Sindsdien wordt het, met financiële ondersteuning van de Europese Commissie, jaarlijks voortgezet. Dit gaf een impuls aan het denken over culturele evenementen en netwerken, over de noties synergie en culturele kruisbestuiving, over structurele effecten en bovenlokale, ja zelfs internationale uitstraling vanuit de culturele infrastructuur van een historische stad, waar een paar tandjes werden bijgezet. Coördinatiecellen, intendanten en andere cultuurmakelaars bleken in die opeenvolgende culturele hoofdsteden baanbrekend werk te kunnen verrichten, een verschil te kunnen maken. De relaties tussen stedelijkheid, erfgoed en cultuur bleken op interessante nieuwe manieren bekeken en publiek behandeld te kunnen worden. Voor beleidsmakers, ook in Vlaanderen in de jaren 1990, is de impact van zo’n formule niet te onderschatten: de combinatie van een (netwerk in en rond een) stad en cultuur leverde hefbomen op.

¹⁹ Filip DE RYNCK, Convenanten in Vlaanderen : van ondergeschiktheid naar partnerschap. Een tussentijdse balans, in: *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, nr. 209, 1999, p. 5-17.

²⁰ Bart CARON, *Brugge 2002*, p. 24.

Gemeentekrediet

Van 6 maart tot 28 april 1991 werd in de Galerij van het Gemeentekrediet te Brussel een mijlpaal gezet. De baanbrekende tentoonstelling *Stad in Vlaanderen. Cultuur en maatschappij 1477-1787* was een initiatief en coproductie van de net genoemde bank en de jonge Vlaamse Gemeenschap. Het brengt andere tijden en formules van sponsoring in herinnering, toen de academische historische gilde in België er blijkbaar weinig problemen mee had om zich in te (laten) schakelen in door banken (ook bijvoorbeeld de ASLK was toen actief met tentoonstellingen) gefinancierde en georganiseerde vormen van publieksbemiddeling. Via het Gemeentekrediet, in het bijzonder via het zogenaamde Geschiedeniscomité, werd het lokaal historisch en heemkundig onderzoek gevolgd, gestimuleerd, uitgelokt, gevoed en ontsloten. De bibliotheek van het Gemeentekrediet maakte er een punt van om alle lokale publicaties in België te verzamelen en te ontsluiten. Er werden landelijke acties en tentoonstellingen gefinancierd. Ook de lokale filialen sponsorden gul. Daarna werd het allemaal snel afgebouwd, waarbij gelukkig eerst de Koning Boudewijnstichting in de jaren 1990 en daarna in de jaren 2000 de Vlaamse overheid enkele estafettestokjes opraapten. Pas in de 21^e eeuw kwam er een systeem tot stand waarin nogal wat van die functies, *mutatis mutandis*, opnieuw ingevuld werden: via een steunpunt en via Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, een centraal verbindingstijdschrift *faro*, lokale bemiddelaars, grote tentoonstellingen en speciale verzekeringen.

Nu wordt dit gefinancierd door de Vlaamse Gemeenschap. In 1991 kwam die pas op het veld als nieuwe actor maar zette toch direct in op een poging tot synthese. Ook om een andere reden is die tentoonstelling van 1991 symbolisch belangrijk. Historici, kunsthistorici en ander personeel werkten samen om met objecten uit allerlei collecties een gezamenlijk verhaal neer te zetten over identiteiten, die van steden en van een Vlaamse Gemeenschap *avant la lettre*. Het maakte duidelijk hoe degelijk sociaal- en cultuurhistorisch onderzoek naar een breder publiek kan worden vertaald, zelfs binnen een hedendaags (politiek) kader. Merk op dat de mijlpaal niet in een museum werd gezet, maar in een galerij (van een bank!), waarvoor de objecten en de kennis uit tal van musea, archieven en universiteiten naar daar werden gemobiliseerd. De tentoonstelling was overigens oorspronkelijk gegroeid in een culturele uitwisseling met een Oostenrijkse deelstaat, waar de Vlaamse overheid op inzette.

Vele gezichtspunten

Veelzeggend zijn de volgende drie citaten van respectievelijk Gaston Geens, de toenmalige voorzitter van de Vlaamse executieve, van François Narmon, de voorzitter van het directiecomité van het Gemeentekrediet, en van kunsthistoricus en projectcoördinator Jan Van der Stock:

Geens, Vlaamse Gemeenschap: “Stedelijke cultuur in Vlaanderen (...) steeds een ingewikkeld samengaan van verschillende opvattingen, normen en levenswijzen, soms in harmonie, vaak in conflict. Ik ben ervan overtuigd dat precies hierin de identiteit en de veerkracht van de Vlaamse cultuur ligt. Mijn bedoeling met ‘Stad in Vlaanderen’ is duidelijk: het complexe beeld van het huidige Vlaanderen met een

eigen autonomie kan maar begrepen worden door het aangeven van de sporen uit het verleden.”

Narmon, Gemeentekrediet: “Het voorstel van de Vlaamse Gemeenschap een studie en een tentoonstelling te wijden aan de geschiedenis van de identiteit van onze steden, werd door het Gemeentekrediet dan ook gunstig onthaald. Het lag immers voor de hand dat de bankier van de huidige steden en gemeenten daar belangstelling zou voor hebben.”

Van der Stock, wetenschappelijk coördinator: “Bij een tentoonstelling als deze zou het een ijdele ambitie zijn ‘de stad’ te tonen vanuit ‘alle’ gezichtshoeken in de hoop een helder beeld te krijgen van een fenomeen dat per definitie dubbelzinnig, wazig en onduidelijk is.”²¹

Eyeopener '93: de Antwerpse zinding

“Kan kunst de wereld redden?” De slogan van Antwerpen '93. Het Europese culturele-hoofdstadprogramma was een succes en op vele manieren een eyeopener. Een netwerk van jonge hemelbestormers, die de volgende vijftien jaar in vele cultuurvelden mee het mooie weer zouden maken, trad op de voorgrond. Een belangrijke tentoonstelling toonde hoe verhalen over de stad konden worden verteld en hoe belangrijk dit was voor de stadsmarketing. In het Hessenhuis bracht Jan Van der Stock opnieuw een tentoonstelling, ditmaal over Antwerpen: *Antwerpen, het verhaal van een metropool, 16de-17de eeuw*.²² Verder werd ook zwaar ingezet op vertoogvorming en stadsmarketing.

Musea, geheugen en geschiedenis

In de tweede helft van de jaren 1990 kwam de museumwereld volop in het vizier en het krachtenveld van lokale politici en andere beleidsmakers (of was het omgekeerd?). Op Vlaams niveau groeide de bekommernis om een beleid te voeren rond musea, samen met een netwerk van museumconsulenten op provinciaal niveau. Een belangrijk denkraject over musea werd door de Koning Boudewijnstichting begeleid, wat resulteerde in een reeks publicaties onder de naam ‘Cultuurstudies/Cultural studies’. In Antwerpen zinderde de cultuurschok van '93 na: de intendant, Erik Anthonis, werd uiteindelijk zelf(s) de voor cultuur bevoegde schepen. In het Cultuurbeleidsplan 1995-2000 van de stad werd het oprichten van een historisch museum, dat het louter lokaal belang zou overstijgen, als een prioriteit naar voren geschoven. De belangrijkste leidraad moest daarbij zijn: “de plaats van Antwerpen in de wereld en de plaats van de wereld in Antwerpen”, bovendien gekoppeld aan een kritische en creatieve reflectie over stedelijkheid, over de stad als plek waar mensen samenleven. Gezocht werd een concept dat zowel aanspoorde tot bescheidenheid als tot enige gepaste fierheid. De Koning Boudewijnstichting subsidieerde vanaf 1997 een tweeledig onderzoeks- en

²¹ Jan VAN DER STOCK (red.), *Stad in Vlaanderen. Cultuur en maatschappij 1477-1787*. Brussel, Gemeentekrediet en Administratie externe betrekkingen, 1991, p. 8, p. 9 en p. 14.

²² Jan VAN DER STOCK, *Antwerpen, het verhaal van een metropool, 16de-17de eeuw*. Gent, Ducaju, 1993.

reflectietraject. Het eerste luik leidde na een studie door de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Gentse universiteit tot de keuze van de Hanzestedenplaats voor de inplanting van een Museum aan de Stroom. Het andere deel van de studie ging over de relatie tussen *geschiedenis, stedelijkheid en musea*. Nota bene! Niet het woord ‘erfgoed’ (dat toen nauwelijks voorkwam in het discours), doch wel ‘geschiedenis’, ‘geheugen’ en ‘musea’ stonden toen, tot en met 1999, centraal in de reflectie. Daarbij was er naast teksten en de oude topkunst, zoals die te zien waren op de tentoonstellingen over de 16^e tot de 18^e eeuw, plaats voor recentere periodes en voor ander bronnenmateriaal, beeld, geluid en voor ‘geheugen’. Voorzichtig werd bijvoorbeeld geponeerd dat mondelinge geschiedenis (opnieuw) zou kunnen worden gepusht als breekijzer voor de evolutie naar een andere historische praktijk.

Dromen van een MAS

Het MAS, zo werd in 1999 gesteld, wilde “op een gestructureerde manier de geschiedenis van Antwerpen, van zijn haven en van de scheepvaart in beeld brengen en ontsluiten voor een breed publiek”. Hiervoor werd toen uitgegaan van een ‘collectie Antwerpen’: historische en kunsthistorische objecten en artefacten die in het bezit zijn van de stad Antwerpen, met name van het toenmalige Volkskundemuseum, het Scheepvaartmuseum, het Vleeshuis en een verspreide collectie industrieel erfgoed.

Oorspronkelijk wou ‘t Stad, tot en met 1996, het Vleeshuis daarvoor uitbouwen, maar dat bleek niet haalbaar. Het Volkskundemuseum kampte zowel met de verouderde, ‘uit fase’ verkerende structuur van beide onderdelen van zijn naam. Het depot van Het Steen, met een prachtige maritieme collectie, bleek af en toe ... onder water te staan. Uiteindelijk kwamen de Antwerpse beleidsmakers tot het inzicht dat men iets moest maken dat verder ging, de “instellingen verenigen tot één nieuw, groter museum dat meteen meer zou zijn dan de som van zijn bestanddelen”. Dit zou het mogelijk maken gemeenschappelijke infrastructuur te delen (balie, auditorium, museumwinkel, cafetaria ...), de publiekswerking en toegankelijkheid te verhogen en de wetenschappelijke staf en conservator toe te laten in zo’n grote instelling meer wetenschappelijk werk en collectiebeheer op de agenda te krijgen. Met andere woorden, de voordelen van schaalvergroting, meer kritische massa en synergie leken aanlokkelijk. Er moest een rijke geschiedenis verteld worden van stad en haven, waarbij ook de notie ‘collectief geheugen’ een plaats kon krijgen. Er moest worden ingezoomd op het begrip burgerschap en op de stad als een knooppunt van relaties en netwerken.²³ Plannen en dromen ... Dit alles resulteerde in een interessant en stevig boek van historici en kunsthistorici. Het was echter een groene torpedo, of ijsbreker op dat moment, vanuit een andere (haven)stad – Gent - die het verschil maakte, samen met een heel nieuw referentiekader (‘erfgoed’). Dit wordt in de volgende paragraaf behandeld.

23 Mandy NAUWELAERTS & Werner POTTIER, ‘Museum aan de stroom’, in: Mandy NAUWELAERTS (red.), *De toekomst van het verleden. Reflecties over geschiedenis, stedelijkheid en musea*. Antwerpen, Koning Boudewijnstichting, 1999, p.17-20.

Brussel 2000

Er zijn nog bijkomende verhaallijnen die we hier moeten introduceren. Opnieuw speelt de formule van de culturele hoofdsteden hierbij een belangrijke rol. Voor het symbooljaar 2000 week de Europese Commissie af van de gebruikelijke procedure en werden er negen steden tegelijk aangeduid: Avignon, Bergen, Bologna, Brussel, Helsinki, Krakow, Praag, Reykjavik en Santiago de Compostela. Het erg ambitieus opgezette maar niet helemaal gelukte Brussel 2000-project bleek erg leerrijk. Het zou kunnen dat die ervaring voor de verdere ontwikkeling van het cultureel-erfgoedforum van de Vlaamse Gemeenschapscommissie vanaf 2010 relevant zal worden, maar dat zal de volgende jaren moeten blijken.²⁴

Brugge 2002

In oktober 1995 stelde Brugge zich kandidaat als Europese Culturele Hoofdstad in 2002. Zowel Vlaams minister-president Van den Brande als minister van Cultuur Martens steunden de kandidatuur. Het Brugse stadsbestuur besliste om een ‘informatie’ aan te trekken. Cultureel agoog Bart Caron, op dat ogenblik stafmedewerker cultuur bij de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten, werkte van 1 maart tot 15 oktober 1998 aan een strategische tekst. Dit tussentijdse rapport werd tussen 15 oktober 1998 en 15 februari 1999 op verscheidene fora besproken en kritisch doorgelicht. Dit resulteerde in een eindverslag van de informatieronde. Dit is een sleuteldocument om een aantal prioriteiten en ontwikkelingen in het cultuurbeleid in het volgende decennium te begrijpen.²⁵ Brugge bleek een interessante biotoop om problemen en kansen in het cultuurbeleid in Vlaanderen te detecteren. De kritische toon maar ook visie in die verkenning kan geïllustreerd worden met het volgende citaat uit de inleiding:

“Het culturele jaar 2002 moet mede een springplank zijn om die ambities te realiseren, een hefboom voor een krachtige ontwikkeling. 2002 kan en mag geen eindpunt zijn. Het is een mijlpaal in de tijd, maar dan wel één die als ankerpunt kan dienen voor vele evoluties. Laten we eerlijk blijven: Brugge is niet dé cultuur- of kunststad van de wereld. Wel geroemd en geprezen omwille van het prachtige en gave erfgoed, maar misprezen omwille van het gebrek aan hedendaagse culturele kwaliteiten. En dat laatste is deels terecht. Het hedendaagse wordt echter versluierd door haastig kiekjesmakende Japanners, rikketikkende paardenhoeven, busladingen Britse bezoekers, aanschuivende bootjes op de reitjes, drommen koopgrage winkeltoeristen en gevelkijkende wandelaars. Dat is de prijs voor de kwaliteiten van het verleden, maar zet meteen ook een scherm voor het eigentijdse en levende Brugge.”²⁶

24 Een van de coördinatoren van toen, Bert Schreurs, is na een passage in het erfgoedsteunpunt FARO, in september 2009 adjunct-kabinetschef geworden bij staatssecretaris Bruno De Lille, bevoegd voor onder andere kunsten en erfgoed (en dus het cultureel-erfgoedforum).

25 Met dank aan Marina Laureys en Dries Van Den Broucke, die me in een commentaar op een eerdere versie van deze tekst duidelijk maakten dat, naast “de groene ijsbreker”, dit een minstens even belangrijk sleuteldocument is.

26 Bart CARON, *Brugge 2002. Eindverslag van de voorbereidingsfase, 3 februari 1999*, p. 35.

De troeven van erfgoed worden volop onderkend maar er blijkt toch wel een probleem, of beter, een uitdaging te zijn. Caron reflecteerde over diverse scenario's: bijna alles voor toerisme en citymarketing, bijna alles voor het tevreden stellen van de lokale bevolking of veel inzetten op cultuur: het zich profileren als een levende en levendige cultuurstad?

Potentieel

In de sterkte-zwakteanalyse van het laat 20^e-eeuwse Brugge rekende Caron bij de sterktes: een goed uitgebouwd verenigingsleven, "een fabelachtig geheel aan monumenten en een uitgebreid roerend erfgoed" en een groot potentieel publiek (Brugge, regio, Vlaanderen en toeristen). Bij de zwaktes wees hij onder andere op onvoldoende promotie van Brugge als veelzijdige cultuurstad (heden en verleden), op een zwakke publieksgerichtheid van de sector onroerend en roerend erfgoed, op een te eenzijdig imago van oude stad ("een historische rijkdom is een kracht, maar wordt een zwakte als die gedegradeerd wordt tot een consumerend 'plaatjes kijken'"), op het gebrek aan professionele communicatie over cultuur zowel extern als intern en op de afwezigheid van een cultuurbeleidsplan.

Caron poneerde dat drie vragen centraal staan en dat antwoorden *op maat* (van deze specifieke stad) moeten worden uitgewerkt en onderhandeld:

1. Kan Brugge actief en eigentijds omgaan met het verleden?
2. Kunnen we hier een hedendaags en toekomstgericht luik aan toevoegen?
3. Welke verbindingen zijn er tussen beiden?²⁷

Als diagnose hanteert hij een krachtige metafoor: "Brugge heeft dus wel veel culturele kwaliteiten, maar de (levende) kern ervan is deels verschrompeld. Het is een kern die verwijst naar een glorieus verleden, maar onvoldoende gevoed is door nieuwe ontwikkelingen en actuele en toekomstgerichte activiteiten." In de erfgoedkern zijn de potenties aanwezig maar ze moeten ontwikkeld worden. Naast de gebouwen en de rijke inhoud van de musea, met de Vlaamse primitieven als speerpunten, laste Caron bijvoorbeeld ook een pleidooi in voor het "eigentijds omgaan met mythes en tradities". Let niet alleen op het onderstrepen van het belang van verhalen, die in het eerste decennium van de 21^e eeuw voor de erfgoedconvenants een belangrijke rol zouden spelen, maar ook op het evoceren van de notie geheugen(s), iets wat volgens mij in het tweede decennium van de cultureel-erfgoedconvenants cruciaal zou kunnen worden.

"De stad is een collectief, visueel en artistiek geheugen van de geschiedenis. Ze vertelt verhalen, toont cultuur en visualiseert processen, mythes, stereotypen, enz. die de Europese geschiedenis hebben gemaakt. Steden zijn in een voortdurend veranderende verhouding met hun bebouwde en niet-bebouwde omgeving. In die zin bieden zij ook de mogelijkheid voor het behoud en het doorgeven van het cultureel erfgoed (geheugen) in onze hoogtechnologische wereld. Dit vereist het kritisch bekijken, (her) schrijven, confronteren van historische verhalen, voorstellingen en beeldvorming uit de geschiedenis (...) De historische stad op mensmaat is een uniek vertrekpunt voor het zoeken naar een nieuw evenwicht tussen identiteit en verandering. In onze poging

om in de waarheid te leven, kan cultuur iets essentieels worden: een hedendaags tegengif tegen de schone schijn."²⁸

Ontsluiting

Caron introduceerde enkele intelligente suggesties voor monumentenzorg en focuste daarbij op het woord 'ontsluiting' als onderdeel van een integraal erfgoedbeleid. Hij leunde daarbij zwaar op *het Charter voor Open Monumenten* van de Koning Boudewijnstichting. Caron legde de nadruk op het feit dat men eerst moest nadenken, overleggen, bestuderen, de impact en draagkracht inschatten, vooraleer iets onherroepelijk te doen:

"De ontsluiting van het erfgoed vanuit cultureel perspectief is voor de monumentenzorg een prioritaire opdracht. Dit vereist een dialoog met partners uit de culturele wereld, de ruimtelijke ordening, de milieuzorg en het toerisme. In deze gedachtegang kan het toerisme het erfgoed niet als een te consumeren object zien, maar als een aanbod dat om een diepgaandere cultuurbeleving vraagt. Ontsluiting is dus gericht op cultuurbeleving en ontwikkeling, waaruit ervaringen en inzichten worden aangereikt die een kritische reflectie voor de eigen omgeving en leefwereld stimuleren (...) "Ontsluiting is méér dan openstelling alleen. Vaak worden de begrippen ontsluiten en ontwikkelen in verband met elkaar gebruikt. Ontwikkelen betekent de wikkel, de verpakking wegnemen die de eigenlijke waarde en betekenis versluiert - ontsluiting dus. **Ontsluiten** is openstellen, betekenis toegankelijk maken, dialoog en interactie creëren tussen monument en publiek, **is ontwikkeling sturen, volgen, mogelijk maken, is maatschappelijk integreren**. De culturele benadering, de aandacht voor de betekenis en de context van het monument, de betrokkenheid van de initiatiefnemers, maken dat het over maatwerk moet gaan. Maatwerk veronderstelt dat men de eigenheid van een monument in kaart brengt alvorens er een project op te enten: de geschiedenis, de betekenis (zowel in het verleden als het heden), de functies, de verhouding tot andere monumenten in de nabijheid, enz. (...) Sommigen menen dat je niet alles kan opengooien voor de massa, want dan dreigt er gevaar voor 'onteigening', voor verlies van eigenheid. Ze merken op dat de 'beleving' door het publiek zelfs de doodsteek kan betekenen van het cultureel erfgoed. Deze opmerking is echter slechts juist als ontsluiting wordt gelijkgesteld met openstelling. Ontsluiting is echter meer dan openstelling."²⁹

Over de stadsgrenzen?

In de verkenning van Bart Caron kwam enerzijds aan het licht dat de Brugse musea met een aantal belangrijke problemen te kampen hadden maar anderzijds ook dat gedroomd werd van nog een nieuw museum: "het uitbouwen van een historisch museum van Brugge, waar stadsgeschiedenis, huizengeschiedenis, wooncultuur ... in beeld gebracht worden". Deze en andere ideeën, die strikt genomen het evenement Brugge 2002

27 CARON, *Brugge 2002*, p. 22-23.

28 CARON, *Brugge 2002*, p. 29.

29 Idem p. 40 en noot 19 en 22.

overstegen, werden meegenomen in discussiegroepen binnen maar ook buiten Brugse netwerken. Zo werd ook een overleggroep opgericht met vertegenwoordigers van Anno '02, Brugge 2002, Antwerpen Open, de Keizer Karel-tentoonstelling, Toerisme Vlaanderen en het kabinet van Minister Martens. In die groep, die in 1999 en 2000 zou moeten functioneren, was het de bedoeling om af te tasten of er met diverse steden en organisaties samengewerkt kon worden aan een publieksgericht en inhoudelijke rijke werking die de plaats (Brugge) en het moment (2002) kon overstijgen. Hoe konden de lessen van megagebeurtenissen als culturele hoofdstad of reuzengrote tentoonstellingen worden geconsolideerd en doorgegeven?

Kleine genealogie van een Gentse museumexpeditie: de groene ijsbreker met topedopotentieel

Ook in Gent waren er in de jaren 1990 belangrijke problemen met verouderde museumstructuren enerzijds, maar ook het geloof in kansen en enthousiasme anderzijds. Belangrijk was daar een overleg- en reflectietraject dat na 1993 op gang was gekomen onder museumdirecteurs. In 1997 werd het 'Actieplan Synergie 2000, nieuwe museale wegen voor Gent' opgemaakt. De aanleiding was het probleem van het voortbestaan van het Bijlokemuseum: moest het een stille dood sterven of werd het *gereboot* als een nieuw soort museum, na deconstructie en scherpe profilering? Er werd gekozen voor een forse vlucht vooruit: voor een Bijlokesite met een Moedermuseum, een draaischijf voor bezoekers en museumstukken, kortom een STAdMuseum met studiecollections, tentoonstellingsmogelijkheden, dat tegelijk kan functioneren als een toeristenknooppunt (voor boot, auto, fiets en bus) en met een werking naar de bevolking van Gent toe. Bovendien werd de moedige beslissing genomen om de precondities – betere samenwerking – theoretisch te laten schragen, zodat een verleidelijk verhaal voor beleidsmakers kon worden verteld. De Gentse musea formuleerden samen een projectvoorstel om het synergievraagstuk te onderzoeken. Ze verwierven daarvoor ook subsidies. Het is belangrijk de namen van de leden van die speciale werkgroep mee te geven: Bart De Baere (SMAK), Jan Hoet (SMAK), Robert Hoozee (MSK), Steven Thielemans (Coördinatie Synergie 2000), René de Herdt (MIAT), Lieven Daenens (MSV), Johan Decavele, Sylvie Dhaene, Geert van Doorne, Roeland Van de Walle, André Van den Kerkhove en Karin Temmerman. Dit traject resulteerde in het 'groene boekje' van Pascal Gielen: *Kleine dramaturgie voor een artefactenstoet. Omtrent 'Gent cultuurstad'*. In de originele vorm is het volgens mij verplichte leetuur voor iedereen die in een erfgoedcel wil werken of die wil begrijpen waar de formule vandaan komt en waar het nog steeds tot op zekere hoogte naartoe zou kunnen gaan.

Groene boekje

Centrale vragen van het 'groene boekje' waren: hoe kunnen we artefacten terug doen spreken voor een groot deel van de bevolking? Hoe kunnen we er meer van maken dan onderdelen van een commercieel vehikel, louter om toeristen te trekken en te bevredigen? Hoe kunnen we meer in beeld brengen dan alleen de publieksfähige stukken? Hoe kan er ruimer worden gegaan?

Voortbordurend op publicaties van onder andere Marc Guillaume (die in de vertoogserie van Antwerpen '93 al werd ingezet) en Michel de Certeau werd vastgesteld dat musea en roerend cultureel erfgoed met belangrijke problemen te kampen hebben. Na een reflectie over de musealisering van het verleden en een accumulatiepolitiek in de Gentse instellingen (gepresenteerd als het veilig koud maken van objecten), kwam Gielen in dit door de Gentse musea bestelde essay met enkele dodelijke zinnen of beschuldigingen:

“Bewaringsinstellingen leggen hun artefacten dus het zwijgen op, met als enige doel zélf tot een institutionele rust te komen. Deze evolutie kunnen we duiden als een verschuiving van middel naar doel. Terwijl de musea moeten bewaren als middel om artefacten voortdurend terug tot het heden te laten spreken, gaan ze daarentegen het conserveren als doel op zich articuleren (...).”³⁰

Latour en de Certeau

Gielen refereert hier aan het werk van Bruno Latour en zijn pleidooi dat er anders naar artefacten moet worden gekeken, bijvoorbeeld als 'quasi-subjecten' die hun betekenis opdringen: “Dit vraagt om de rearticulatie van objecten als cruciale schakels in maatschappelijke netwerken (...) Onder andere musea en archieven hebben de verantwoordelijkheid om artefacten en documenten uit heden en verleden terug een stem te geven. Ze moeten zorgen voor de proliferatie van deze quasi-subjecten.”³¹ Daarvoor zijn twee processen nodig. De artefacten moeten op een creatieve manier geordend kunnen worden en er moet een meerduidige omgang met dat object door het publiek mogelijk gemaakt worden. Klassieke indelingen loslaten is de boodschap. Vele steden benadrukken net de binding tussen (eigen) collecties (binnen de/) en lokaliteit. Maar, zo betoogt Gielen, net het ten dele loslaten van de bodemgebondenheid van artefacten biedt nieuwe mogelijkheden. De gebouwen zorgen er zelf voor dat op een bepaalde manier naar objecten gekeken wordt. Men wordt geconditioneerd om op een bepaalde manier te kijken omdat een object in het Museum voor Schone Kunsten of in een Museum voor Industriële Archeologie en Textiel staat. Daarbij maakt Gielen een interessante vaststelling (die verder ontwikkeld kan worden):

“Vanuit dit oogpunt wordt roerend erfgoed de facto onroerend, aangezien het een verlengstuk van een infrastructuur wordt. Deze vastgegroeide verwachtingen die samenhangen met een gebouw zorgen uiteindelijk voor de institutionalisering van een welbepaalde blik.”³²

Als eyeopener in de praktijk fungeerde een tentoonstelling in precies de Bijloke over objecten die konden worden gelinkt aan de mecenas voor het Lam Gods, Judocus

30 GIELEN, *Kleine dramaturgie*, p. 20: “Bewaren, in reserve houden, is iets terzijde houden in een poging het te onttrekken aan de reële en symbolische gevolgen van de tijd, wat geldt voor voorwerpen uit een min of meer ver verleden, maar ook voor dingen die de 'bewaarde voorwerpen' van de toekomst zullen zijn en die bijgevolg van nu af aan als voorwerpen uit het verleden behandeld moeten worden.”

31 Idem, p. 21.

32 Idem, p. 29.

Vijdt, maar die op een prikkelende wijze anders gecombineerd werden. Gielen dacht de formule door in zijn essay, aan de hand van theorieën over macht (bijvoorbeeld over het onderscheid tussen strategie en tactiek, zoals Michel de Certeau dat maakte) en over de verschillen tussen 'plaats' en 'ruimte' (waarbinnen men zich kan bewegen). Nodig was een beweging naar een nieuwe, *tactische* museologie en opstelling, die anders kon verwerkt worden door de 'pools' van bezoekers:

“De eerste pool is gehorig aan de vooropgestelde strategie en bezoekt de voorziene plaatsen (...), terwijl de tweede pool via tactieken een alternatief parcours aflegt doorheen een onafgelijnde ruimte. De klassieke museologie, maar ook het klassieke stadstoerisme speelt hoofdzakelijk in op de eerste bezoekerspool. Ons plan wil echter meer ruimte scheppen voor individuele trajecten, zonder dat het eerste 'bezoekersmodel' wordt opgegeven.”³³

Interessant is dat daarbij gemikt wordt op een soort discrete intelligente gebruiker, flaneur of wandelaar die “zich zelfs niet van een geïnteresseerde of nieuwsgierige inwoner onderscheidt.” Bij dit alles richtten de initiatieven zich op *geïnteresseerden*, zowel buiten als binnen de stad. De overgang die men wil bewerkstelligen, leidt weg van een strikt te volgen parcours zonder inventieve gids, binnen een zelden wijzigende tentoonstelling, van een museale instelling naar *iets anders*. Een alternatief is dat artefacten op een andere plek in de stad worden geplaatst, maar nog steeds in een vast parcours. Een andere contactzone is het archief of depot waar meer kan worden gecombineerd, een polyvalente zaal. Waar men naartoe wil, is een maximale combinatie van (bewegings) ruimte en tactisch handelen.

Kennis maken met de stad

Na deze interessante theoretische reflectie wordt in het essay ingezoomd op de effecten voor de werkgelegenheid, in het bijzonder te Gent. Door een specifieke aanpak op maat die in iets nieuws moest resulteren, was het voorstel 'Gent' zo te profileren en daardoor meer jobs te creëren. Het doel was de stad een gezicht te geven via een 'kennis- en cultuurprofiel'. Via geïntegreerde erfgoedontsluiting van musea was het opzet te komen tot meer werkgelegenheid, binnen de museumsector en daarbuiten. Hiervoor moest door museumdeuren en -muren heen gebroken worden en moesten bruggen met andere sectoren worden gebouwd. De musea te Gent wensten zich expliciet in te schrijven in een “Gents werkgelegenheidsprofiel van kennis en cultuur”.

'Synergie'?

Het oorspronkelijke Gentse Synergie 2000-plan was, onder coördinatie van de Dienst Culturele Zaken van de stad Gent, opgestart door diverse Gentse musea (Museum voor Schone Kunsten, SMAK, MIAT, Museum voor Sierkunst en Vormgeving, Museum voor Volkskunde, Bijlokemuseum), die er ook de Dienst Monumentenzorg (en hun twee museale complexen: Gravensteen en Sint-Baafsabdij) bij vroegen. Zij probeerden de

muren van hun instelling te overstijgen en zochten daarbij steun bij de Gentse én Vlaamse overheid. Het is interessant de precieze beweegredenen te herlezen:

“Ze hopen op de politieke goodwill van, en de flexibele samenwerking met de stedelijke en de Vlaamse beleidsverantwoordelijken. Ook tussen de verschillende steden moet er een geïntegreerd (en dus geen verstikkend, concurrentieel) profileringsbeleid inzake cultureel patrimonium, kunsttoerisme, ... tot stand komen. De Vlaamse Regering zal hiervoor echter als eerste een initiatief moeten nemen.”³⁴

In Gent werd binnen de museumwereld voor een 'vlakke synergie' gekozen, met een minimale bovenstructuur. Het begrip werd als volgt neergezet:

“De synergie moet een - inefficiënte en overigens vrij dure - situatie tegengaan waarbij elk museum apart over alle expertise en infrastructuur beschikt. Nieuwe functies of specialisaties worden daarentegen beter aan één museum toegewezen, waarbij de betrokken museumdirecteur (in overleg met de partners van het samenwerkingsverband) instaat voor de opvolging. We denken concreet aan museumfotografie, beleidsvoorbereidend onderzoek, de functies van een cultureel bezoekerscentrum, de vormgeving, de publiekswerking (...) Dankzij de samenwerking krijgen de betrokken werknemers eveneens de mogelijkheid om zowel een diepgaandere als bredere expertise op te bouwen.”³⁵

Een nadere omschrijving van wat men wou was: “een functioneel gedifferentieerde museumwerking. Hieronder verstaan we dat elk museum zijn specifieke functies zal blijven vervullen én dit beter zal doen (...) Dit leidt uiteindelijk tot een flexibeler en rationelere museumwerking en tegelijkertijd tot een dynamische omgang met artefacten.”

DECO-RECO en musea te Gent

De Gentse gemeenteraad speelde in op de plannen door de stedelijke musea iets meer autonomie te geven, onder meer op financieel vlak, door het sluiten van overeenkomsten met de vriendenverenigingen van de vzw's. Het doel was om enige 'tactische' ruimte te geven aan de museumcomplexen. De tweede strategische lijn was het gezamenlijk verantwoordelijkheid aan de Gentse musea geven voor de Bijloke als moedermuseum en als sleutel voor een cultureel mobiliteitsplan. Ten derde was er het engagement van Gentse musea om samen een brug naar de stedelijke gemeenschap te maken en dit aansluiting te doen vinden in een overkoepelende visie op stadsmarketing en toeristisch beleid.

Daar bovenop kwam dan het recept van de “stoet der artefacten”. Hoe kunnen de artefacten die aan instellingen vastgekleusterd lijken te zijn, in beweging worden gebracht? Drie recepten werden voorgesteld:

Ten eerste: intensieve samenwerking tussen musea en de stedelijke overheid; ten

33 GIELEN, *kleine dramaturgie*, p. 39.

34 GIELEN, *kleine dramaturgie*, p. 69.

35 Idem, p. 69-70.

tweede: het realiseren van een studiecollectie (artefacten die in de musea geen actieve rol spelen maar toch een belangrijke historische betekenis hebben, wegens een hoge intrinsieke kwaliteit of een documentair-stilistische waarde); een soort openbaar toegankelijk museumvagevuur of depotvagevuur dus) in het Bijlokemuseum; en ten derde: de bouw van een gemeenschappelijk depot. In dit model speelt behoud en beheer een belangrijke rol, waarbij zowel restauratie als klimaatbeheersing van belang zijn.

Meerdere verhalen kunnen aan een object gekoppeld worden, waardoor een artefact terecht komt in een "onbepaald spel van verglijdende betekenissen. Combinaties en de voortdurende mogelijkheid tot recombinaatie leiden nu eenmaal tot een polyfonie".³⁶ Dit leidde tot een karakterisering van het project (in casu Gent Cultuurstad) als een project van 'de -en reconstructie'.

Gielen formuleerde perfect hetgeen waarvoor ik zelf al jaren pleit (soms expliciet onder de naam deco-reco):

"Door de artefacten uit hun eenduidige historiserende betekeniseconomie te trekken, worden permanent connotaties gedeconstrueerd en nieuwe geherconstrueerd. Het afgeronde verhaal of de vaste plot verliest dan de laatste ontologische greep. Verhalen gaan met andere woorden een eigen leven leiden, die losstaan van het concrete object. Dit losweken van een materieel lichaam maakt het culturele erfgoed echter nog beweeglijker (...) Daarenboven zijn de verschillende vertelmogelijkheden combineerbaar"³⁷.

Verhalen, verhalen, verhalen

Gielen somde enkele mogelijkheden op om over 'de stad' te vertellen:

- gedegen historisch onderzoek dat 'eigenlijk feitelijk' een wetenschappelijk verhaal oplevert;
- of de werking van een Stadsmuseum met een inleidings- en doorverwijzingsfunctie; met vensters op de stadsgeschiedenis;
- of toepassing van mondelinge geschiedenis en aandacht voor meer marginale geschiedenissen;
- of het koppelen van verzamelingen of types van objecten aan het verhaal van groepen of categorieën mensen (gepresenteerd als "minder complexe verhaallijnen" zoals huishoudapparatuur/huismannen of militaria/leger);
- of het inzetten van de net genoemde objecten voor alternatieve verhalen (militaria in een verhaal over vrede, huishoudapparaten in een statement over feminisme);
- tot en met associatieve verhalen waarbij objecten slechts aanleiding zijn om een ander verhaal te vertellen, of om er artistiek mee aan de slag te gaan en
- een manier om cafévertogen (toogpraat) over dit alles mee te nemen.³⁸

³⁶ GIELEN, *kleine dramaturgie*, p. 79.

³⁷ Idem, p. 80.

³⁸ Dit laatste wordt verder prozaïsch gebruikt om de inplanting van een café in het Stadsmuseum te legitimeren. Het is te mooi-instrumenteel om het niet opnieuw te citeren: "Ondersteund door een informeel decor als een café, kan de site de ideale plaats vormen waar verhalen over artefacten zich op een intertekstuele manier gaan vervlechten" Idem, p. 94.

Dit alles zou dan de imaginaire artefactenstoet opleveren, die meer dan één lineair verhaal met een sluitende plot oplevert. Gielen geeft er een flinke theoretische jargonlap op die heel prikkelend is (maar waarvan men zich moet afvragen hoeveel betrokkenen dit begrijpen): "De vooropgestelde proliferatie van quasi-subjecten veronderstelt namelijk ook een polyfone verteltraditie".³⁹

Als voorbeeld meende Gielen te moeten verwijzen naar artistieke experimenten zoals dat rond de Kuiperskaai tijdens het TIMEfestival (1997) van Arne Sierens.⁴⁰ Een project van Openbaar Onderzoek, met een knutselwerk van verhalen ("*oral histories*"), huizenverhalen, filmfragmenten, beeldmaterialen enzovoort, tot en met het produceren van een cd-rom die niet alleen een virtuele realiteit moest oproepen, maar door het aanbod van allerlei materiaal ook allerlei eigen constructies van verhalen had kunnen aanbieden.⁴¹

Gielen pleitte expliciet voor projecten en ruimtes die kritisch en (zelf)reflexief een statische en al te confirmerende museumpraktijk tegengaan. Tijdelijke projecten die artefacten van een alternatief verhaal moesten voorzien:

"Deze tijdelijke projecten die artefacten van een alternatief verhaal voorzien, moeten volgens ons altijd aan drie stellingen worden getoetst, namelijk het ontsluiten van nieuwe publiekssegmenten, het aantrekken van verschillende sociale groepen en het stimuleren van een meer levendige omgang met artefacten. Wat het laatste betreft, kunnen projecten de artefacten terug de status van quasi-subject leveren. Ze verwerven met name terug een symbolische zeggingskracht binnen de contemporaine samenleving."⁴²

'Eigenzinnige trajecten'

Vanuit dat traject zou met een combinatie van sleutelwoorden door de bezoeker een "hoogst eigenzinnig traject" kunnen worden ontwikkeld:

"Wat zou binnen enkele jaren bijvoorbeeld de combinatie tussen Gent in 'de zeventiende eeuw' en 'eetgelegenheden' geven? Of, 'Het Gravensteen' en 'Jan Fabre'? Of, 'eetgelegenheden' en 'Panamarenko'? De bezoeker kan zoveel verhaallijnen aansnijden als hij zelf nodig acht. Het aanbod van de Bijlokesite kan de 'kijker' dus eveneens mentaal voorbereiden op een meer tactisch gebruik van de stad waarin hij later afzakt. Het kan nu nog vergezocht lijken, maar de technologie hiervoor bestaat al. Het zal niet dé oplossing worden, net zomin als internet dat is. Wel is het de richting waarin dingen zullen gaan."⁴³

Deze cultuurtoeristische exploitatie moet worden aangevuld met een reflectie over hoe het Stadsmuseum voor een lokale gemeenschap kan functioneren. Gielen wijst

³⁹ Idem, p. 92.

⁴⁰ Bruno DE WEVER, "Jeune Premier' zkt Vitale Kernsector vr uitdagende relatie", in: *Alledaags is niet gewoon. Reflecties over volkscultuur en samenleven*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2002, p. 222-226.

⁴¹ GIELEN, *Kleine dramaturgie*, p. 87.

⁴² Idem, p. 90-91.

⁴³ Idem, p. 97.

daar op het verzamelen van lokale wijkgeschiedenissen, die eventueel door bewoners kunnen worden aangebracht, te realiseren door het Stadsmuseum “met historici van de universiteit” (sic!). Uitgangspunt in de buurtbenadering is het vertrekken vanuit het eigen huis of de eigen buurt en daarop voortbouwen. Een derde as is het exploreren van de “intellectuele potentie”, bijvoorbeeld via de studiecollectie. Ten vierde is er de bevredigingsmogelijkheid van de “experimentele vernieuwingsdrift”. Het functioneren van zo’n instrument zou volgens Gielen ook effecten moeten sorteren op de musea: “het dwingen tot scherpe en strategische keuzes in samenspraak”, “opgedreven onderlinge communicatie”, “een meer gedifferentieerd en uitgeprofileerd museumlandschap” en meer dynamiek.

De redenering wordt in het essay een beetje opengetrokken, waarbij wel de mentale bandbreedte kan worden opgebracht om er onroerend erfgoed bij te denken:

“De blijde herintrede van artefacten geldt nu niet alleen voor roerend cultureel erfgoed. Onafscheidelijk hiervan is de vraag of onroerende goederen niet net zozeer terug een sprekende plaats binnen de stedelijke alledaagsheid moeten krijgen (...) Het betreft eveneens een flexibele en dynamische omgang met monumenten, ruimtes en gebouwen.”⁴⁴

Blinde vlek niet benoemd

Niet volkscultuur of immateriële cultuur ...

Helaas werd in deze visionaire tekst niet de hele immaterieel-erfgoedgolf voorzien, noch de op dat ogenblik opflakkerende alternatieve activiteiten van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur. Deze blinde vlek (die in het Gentse museumveld zelf door Sylvie Dhaene en haar Huis van Alijn schijnbaar *out of the blue* zou worden ingevuld, maar helemaal paste in een internationale en Vlaamse golf) werd maar geleidelijk aan meegenomen.

Vlaanderen boven?

In de epiloog van het ‘groene boekje’ wordt dan hulp van hogerop ingeroepen: de stedelijke en vooral de Vlaamse overheid. De analyse luidde dat het Museumdecreet niet ver genoeg reikte en onvoldoende middelen bood om roerend erfgoed te herschikken. “Daarom sluit ‘Gent Cultuurstad’ zich aan bij een erfgoedconvenantsregeling tussen de kunststeden en de Vlaamse overheid. Die zal in de toekomst de voorgestelde beweging in het patrimonium mogelijk maken. Voor Gent biedt dit de mogelijkheid tot een scherpere profilering als stad van kennis en cultuur.”⁴⁵ In een liminale zone van zijn boekje, een zogenaamde ‘entr’acte’, begeeft Gielen (en zijn opdrachtgevers met hem) zich op de weg van cultuurpolitiek. Er wordt gemeld dat de Gentse musea weliswaar tevreden zijn met het Museumdecreet van 1996, maar dat ze toch nog iets meer willen. Ten eerste wordt gepleit voor kansen voor sterke profilering ten opzichte van andere musea, bijvoorbeeld tussen het MSK te Gent en het KMSKA te Antwerpen. Kortom,

iets zoals de latere Vlaamse Kunstcollectie. Er werd gepleit voor een reorganisatie van het Vlaamse museumlandschap. Dan volgt een mooi staaltje retoriek: “De Vlaamse kunststeden stellen echter de vraag of er in het museumdecreet geen sterker profiel moet worden gecreëerd voor de onbetwistbare ‘leaders’, namelijk ‘Antwerpen, Brugge en Gent’.” Versta: meer geld. Niet voor kunsten, maar voor erfgoed. In de kunststeden. Vervolgens wordt geëist dat de musea van de Vlaamse Gemeenschap niet langer voorgetrokken mogen worden (uitzonderingspolitiek), maar ook onder het decreet moeten worden geplaatst. Versta: ook kritisch geëvalueerd en beoordeeld worden. Met behulp van de notie ‘kunststad’ wordt het vertoog verder opgebouwd, terwijl wat volgt net ook die hokjes poogt te doorbreken.

De analyse die gemaakt werd en die de trigger was voor het erfgoedbeleid van het eerste decennium van de 21^e eeuw moet nauwgezet worden weergegeven. Wat was volgens de bewindsliden en de musea in Antwerpen, Gent en Brugge het probleem van het Museumdecreet van 1996?

“Het wil wel de netwerking stimuleren, maar drijft tegelijkertijd de expertise terug in de hokjes van de instellingen” (lees: musea). “Het plaatst zijn vraagstelling niet in een breder kader, met name de structurele verantwoordelijkheid van die instellingen: de bescherming en goede ontsluiting van het roerend culturele erfgoed. Het decreet denkt dus in termen van welomlijnde organisaties en te weinig in termen van de mogelijkheden en noden van erfgoed.”⁴⁶ Bovendien was er, aldus de grootstedelijke lobbygroep: “een gebrek aan reflectie over de plaats van erfgoed binnen de maatschappij.” Het voorstel was niet alleen het museumlandschap te herschikken, maar ook het erfgoed in Vlaanderen te (re)organiseren en vooral een beschermingregeling voor *roerend erfgoed*, dat nog niet in instellingen omkaderd is, uit te werken. Sommige stukken moeten uit veiligheidsoverwegingen uit hun omgeving gehaald worden en andere moeten net weer elders geïntegreerd kunnen worden.

Wat werd dan van de Vlaamse overheid verwacht? Ook dat vinden we uitgespeld in het groene boekje: de Vlaamse regering moet eerst een impulsbeleid voeren dat daarna moet omslaan in een complementair beleid.

In de volgende zin lijkt de tomeloze ambitie en musealiseringdrift van de (Gentse museum)directeurs, met Gielen als spreekbuis, even flink de bocht uit te gieren, omdat ze de evenwaardige erfgoedrol van met name archieven geen plek geven (want die ontwikkelen net strategieën die aan de gebruiker allerlei tactieken toestaan om “eigen verhalen te construeren” zonder de zorg voor het archief te verwaarlozen):

“Gezien een groot deel van het cultureel erfgoed zich buiten de muren van de musea bevindt - bijvoorbeeld in kloosters, O.C.M.W.s, archieven, privécollecties, ... - zal er een regeling moeten komen die een bredere visie op ‘museale’ functies ontwikkelt (...) De regulering omtrent erfgoedconvenants moet dus zorgen voor een andersoortig geïntegreerd beleid dan het museumdecreet op dit moment beoogt. Het potentieel van artefacten staat voor ons namelijk centraal en minder de (eventueel wettelijk afgebakende) locaties of instellingen waar ze zich bevinden (...) De musea streven ernaar om in de toekomst mee de verantwoordelijkheid te dragen voor de goede ontsluiting van dit extra-museaal erfgoed.”⁴⁷

44 GIELEN, *kleine dramaturgie*, p. 76.

45 Idem p. 101.

46 Idem, p. 55.

47 Idem, p. 57.

Ten slotte wordt opgeroepen om de nieuwe regeling af te stemmen op het wettelijk kader van het onroerend erfgoed. Hierbij wordt echter een oud paradigma gehanteerd, wat nog meer blijkt uit het flagrante over het hoofd zien van volkscultuur als domein, dat op dat ogenblik ook decretaal erkend was; een haast onverklaarbare blinde vlek. De zinnen zijn echter glashelder, daar waar Gielen stelt dat de basisfilosofie ontbreekt: "Nochtans is het onroerend erfgoed het meest evidente kunstbezit van de collectiviteit. Bewust of onbewust wordt iedereen er dagelijks mee geconfronteerd in de historische kernen van onze kunststeden (...) Voor dit erfgoed is de maatschappelijke reconversie of herbesteding werkelijk essentieel, wil men niet verglijden naar een steriel, levenloos openluchtmuseum."⁴⁸

De buzzwords werkten

Het idee moest nog effectief worden verkocht aan de Vlaamse Gemeenschap. Daarbij kozen de musea en de politieke verantwoordelijken in 1999 bij de aanvang van een nieuwe legislatuur niet voor een brief over musea of geschiedenis, maar direct voor het nieuwe buzzword 'cultureel erfgoed' om de problematiek aan te kaarten. Een nota 'Cultureel erfgoed in de Vlaamse steden' werd in naam van de burgemeesters van "de (sic) drie kunststeden" (bedoeld waren: Antwerpen, Brugge en Gent) naar de kersverse ministers Bert Anciaux en Johan Sauwens gestuurd. Zowel de problematiek als de potentie van cultureel erfgoed werden daarin belicht. Het was een warm pleidooi voor een 'geïntegreerd erfgoedbeleid' met een inbreng van de Vlaamse Gemeenschap. Naast het wegwerken van achterstanden in beheer, werd gepleit voor een "holistische aanpak waarbij de totale publieke urbane ruimte als een geheel gedacht wordt. Het oogmerk is niet enkel een toeristische meerwaarde, maar ook positieve signalen over stedelijke meerwaarde en aantrekkelijkheid voor de inwoners. Als instrument werd de mogelijkheid van erfgoedconvenanten naar voor geschoven."⁴⁹

Judo

De brief viel in vruchtbare aarde. Het hielp bepaald dat de aangekaarte materie in het kabinet Anciaux werd behandeld en ontwikkeld door een medewerker die deeltijds in het SMAK/de synergie 2000-groep bleef werken en deeltijds in het kabinet actief was: Bart Debaere. Het feit dat ook Bart Caron als adviseur deel uitmaakte van de kabinetsploeg die in gouden (budgettaire) tijden mee de beleidslijnen mochten uitzetten, was minstens even belangrijk. De boodschap werd niet alleen begrepen en ontwikkeld maar ook verder doorgedacht in het kabinet Anciaux I, door het pleidooi te ontwikkelen om de suggestie 'schottendoorbekend' zowaar erg au sérieux te nemen. De voorzet van de Gentse musea werd niet alleen overgenomen, maar voor een veel bredere groep en in een veel breder doel binnengekopt. Of zoals in een judo-worp werd de energie van de partner overgenomen en versterkt. De cultureel-erfgoedconvenants en het toekomstbeeld van de cultureel-erfgoedsector *à la flamande* waren geboren. Op 23 juni 2000 nam de Vlaamse regering drie besluiten tot subsidiëring van con-

venantsprojecten met Antwerpen (20,4 miljoen BEF voor een werkingsjaar), Gent (15,6 miljoen BEF voor een jaar) en Brugge (10,8 miljoen BEF voor een jaar). Enkele maanden later waren diverse erfgoedcoördinatoren in dienst. Op 9 december 2000 verscheen in De Morgen over twee volle pagina's een fel opgemerkt interview door Anne Brumagne met de toenmalige medewerkers van de kersverse erfgoedcellen: de coördinatoren erfgoedcommunicatie Vera De Boeck (Antwerpen), Caroline Van Poucke (Brugge) en Christine De Weerd (Gent) en de coördinatoren erfgoedbeleid Frank Herman (Antwerpen), Dries Van Den Broucke (Brugge) en Steven Thielemans (Gent).⁵⁰ Ze brachten, via de empathische pen van de journaliste Brumagne (die voor De Morgen onder andere erfgoed opvolgde en de beginperiode documenteerde), toen een opmerkelijk wervende inzicht in uitdagingen in archieven, musea, op straat (standbeelden) ...⁵¹

Synergie 2000 tussen musea (het Gentse model: de oranje operationaliseringsfase)

Na de groene ijsbreker volgde een oranje baggerschip, dat de vaargeul uitdiepte en consolideerde. De Vlaamse overheid subsidieerde het denktraject in Gent met projectfinanciering en vervolgens met experimentele-convenantmiddelen. Vier landelijk erkende musea (SMAK, MSK, MSV, MIAT) lieten te Gent een Synergie 2000-plan opleveren. De dienst Culturele Zaken zat hier mee achter om de betrokkenheid van de niet-museale actoren in de stad te faciliteren. Er werden drie prioriteiten gesteld: het ontwikkelen van een stadsmuseum, het laten uitkristalliseren van een

48 GIELEN, Kleine dramaturgie, p. 58.

49 Idem, p. 106.

50 Zie foto. ANNE BRUMAGNE, 'Beschouw ons niet als schattenjagers. Erfgoedcoördinatoren van Brugge, Gent en Antwerpen zijn sinds kort aan de slag' in: *De Morgen*, 9 december 2000, p. 4-5.

51 Ibidem.

erfgoedcampus of erfgoeddepot en een plan rond cultuurcommunicatie.⁵² Het Bijlokemuseum moest dringend worden gered, want werd met sluiting bedreigd. De Gentse collega-museumdirecteurs bedachten een slim plan. Een grote vlucht vooruit. Een reuzenvisitekaartje, ook voor de eigen musea waarnaar doorverwezen werd en voor de stadsmarketing: het museum in, over, van en met de stad. De ‘van’ stond voor het stedelijke beleid en de ‘met’ voor de betrokkenheid van de bewoners. Enkele tentoonstellingen zoals *De beurs van Judocus Vijdt* (1998), *Gentse Stadsgezichten* (2000) en *Een groots werk van ontbloting?* (2001) moesten de teasers zijn van wat tien jaar later gerealiseerd zou (moeten) zijn, naar het voorbeeld van het Museum of London: een museum dat een passie voor Gent moest incarneren en inspireren. In 2000 circuleerde nog het plan om dit op drie plaatsen te doen: de Bijloke, het Gravensteen en de Sint-Baafsabdij, met uitlopers naar het MIAT en het Huis van Alijn. De werktitel was Museum van Gent, niet, zoals de collega's uit Brugge zouden doen: het Gentmuseum. Toch werd pro memorie onder de noemer erfgoedcampus een (museaal) model vooropgesteld. Het idee was om museumcollecties te hergroeperen volgens hun conserveringsvereisten (hout bij hout, textiel bij textiel, metaal bij metaal, ...) en daar aangepaste werk-, studie- en restauratieruimten bij te voorzien. Daar kon ook een soort noodopvang voorzien worden voor bedreigde collecties en voor regionale behoeften: de depots.

Ten slotte was er het aandachtspunt ‘cultuurcommunicatie’. In het Synergie 2000-model waren er diverse lijnen. Ten eerste wou men de actieve betrokkenheid van de Gentenaars bij het aanbod van de cultuursector stimuleren. Ten tweede ambieerde men strategische allianties met de toeristische sector. Verder was er het actief bespelen van communicatie-instrumenten en de inzet van de meest geschikte communicatiemiddelen op het meest geschikte actieniveau. Vandaar dat besloten werd dit principe te verankeren in een specifieke functie: die van coördinator voor erfgoedcommunicatie.

Oranje boekje (2000)

Het oranje boekje *Het geheugen van een stad* was het verslag van een bijeenkomst in het Bijlokemuseum op 23 en 24 november 2000. Het was een vergelijking tussen twee cases uit de Vlaamse Gemeenschap, Antwerpen en Gent, en twee gevallen uit het Koninkrijk der Nederlanden: Rotterdam en Amsterdam. Drijvende krachten achter het initiatief waren Christine De Weerd en Steven Thielemans. De workshop, georganiseerd door Gent Cultuurstad vzw, paste zowel in Synergie 2000 als in het experimentele Convenant Cultureel Erfgoed van Gent. De vier-steden-workshop werd beschouwd als een scharnier en een handige combinatie tussen beide verhaallijnen. In het voorwoord van de toenmalige Gentse schepen van Cultuur, Sas van Rouvoij, wordt voor Synergie 2000 (en dus de museumsector) expliciet het vaderschap geclaimd van het erfgoedconvenantsbeleid met Brugge, Gent en Antwerpen. De filosofie wordt, voor wie het niet zou hebben begrepen, in een heldere slogan weergegeven: “actieve

samenwerking van de hele erfgoedsector om de maatschappelijke plaats van het erfgoed te versterken.”⁵³ Tegelijk wordt nog meegegeven dat het op de Bijlokesite de bedoeling is dat de erfgoedsector en de kunstensector elkaar bevruchten.

In Antwerpen rijpten ondertussen de plannen om het MAS waar te maken en die werden aan het Gentse verhaal gekoppeld. Ook hier werden problemen uit de museumwereld aangepakt: “De oprichting van een historisch museum kadert in de veel bredere problematiek van de Antwerpse musea. En dan hebben we het zowel over gebouwen als collecties.”⁵⁴

Gevraagd: Vlaamse sturing in de goede richting

In het slothoofdstuk van het oranje boekje ging Steven Thielemans nog even door op de notie ‘actief erfgoedbeleid’, namelijk dat van de Vlaamse Gemeenschap. Het ging toen voornamelijk over de visie van een *dream team* van inhoudelijke kabinetmedewerkers, in het bijzonder adviseur Bart Caron (die, zoals we eerder vermeld hebben, overstapte vanuit de VVSG en de voorbereiding van Brugge Culturele hoofdstad als bagage meebracht) en adviseur Bart De Baere (die toen deeltijds in het SMAK werkte en een centrale rol gespeeld had in het Synergie-project). Thielemans spelde uit wat het erfgoedbeleid in de experimentele fase van de erfgoedconvenants tussen de Vlaamse Gemeenschap en Antwerpen, Brugge en Gent naar voren schoof:

- de ‘traditionele volgorde’ van de drietrapsraket 1) behoud en beheer, 2) ontsluiting voor publiek en 3) -voor zover men er geraakt- maatschappelijk draagvlak, kan politiek-pragmatisch en op basis van nieuwe visies op erfgoed worden omgekeerd;
- actualiteit en samenwerking zijn belangrijk;
- objecten, documenten en andere overblijfselen worden als “dragers van ons geheugen” benaderd;
- (en - impliciet - internationale inspiratie en toetsing).

Bruikbare woorden gezocht

De implicaties voor een stadsmuseum waren volgens Thielemans dat de stedelingen zelf de eerste doelgroep van het stadsmuseum waren, maar dat er ook een extern publiek bereikt kon worden. Wat was er daarbij nodig? Wat ontbrak en ontbreekt er in de bestaande musea?

“Een algemene ‘toonzaal’ en ‘discussieforum’ ontbreken. Met andere woorden: een plaats waar de historische stadscollectie voortdurend wordt geactiveerd en het verspreide erfgoed in steeds wisselende verbanden wordt samengebracht”.⁵⁵

Een heikel probleem was het concept ‘identiteit’ en het besef dat men een identiteitsfabriek aan het maken is. Dit begrip van Korff was op dat ogenblik door Gerard Rooijackers in Nederland geïmporteerd en toegeëigend. Rooijackers koppelde dat intelligent aan een ander concept dat hij uit de internationale literatuur ontleend had: ‘culturele biografie’.

52 Zie Steven THIELEMANS, ‘Gent. Synergie 2000: een perspectief voor de Bijloke-De Bijloke in perspectief’, in: Steven THIELEMANS (red.), *Het geheugen van een stad. Vierstedenworkshop stadsmusea. Gent-Bijlokemuseum 23-24 november 2000*. Gent, Gent-cultuurstad, 2000, p.11-21. Het blijft ook vandaag voor iedereen verplichte lectuur: men kan niet zeggen dat de plannen niet open en bloot op tafel lagen en liggen.

53 Sas VAN ROUVEROIJ, ‘Woord vooraf’, in: THIELEMANS, *Geheugen van een stad*, p. 7-8.

54 Mandy NAUWELAERTS, ‘Het museum aan de stroom: een nieuw stadsmuseum in Antwerpen’, in: THIELEMANS, *Geheugen van een stad*, p. 49-60, p. 52.

55 Steven THIELEMANS, ‘Nabeschouwing. Stadsmusea, instrumenten van een actief erfgoedbeleid’, in: THIELEMANS, *Geheugen van een stad*, p. 107-115, p. 111.

Dat begrip werd overgenomen en gelanceerd. In het oranje boekje luidde het als volgt:

“Het begrip ‘culturele biografie’ wijst ook veel beter op het meerduidige en evoluerende karakter van de verhalen binnen de stedelijke context dan het statische begrip ‘identiteit’.”⁵⁶

Thielemans suggereerde ook voorzichtig dat het nuttig zou zijn het woord stadsmuseum los te weken uit het museumveld, erfgoedbreed en met een breed publieksbereik aan te passen. “Daarom lijkt een andere naam of ‘ondertitel’ aangewezen ... het centrum van kennis en cultuur”.⁵⁷

3. Van museumexperiment naar erfgoedpuzzel (2001-2004)

“De netwerking op centraal niveau krijgt nog meer effect naarmate dynamische personen sleutelposities bekleden en het ‘kernnetwerk’ op centraal niveau (kabinetten, VVSG, administratie) de veranderingen kan aansturen”⁵⁸

“Het wordt duidelijk dat het concept ‘cultureel erfgoed’ zoals het in elkaar gepuzzeld is in belangrijke mate het (historische, gestructureerde) resultaat van of beter een (toekomstgericht, structurerend) voorstel tot onderhandeling is.”⁵⁹

De (Belgische) cultuurpactwet van 1973 institutionaliseerde vormen van wantrouwen, met name via modellen die typisch waren voor het Koude Oorlogtijdperk vol verzuiling. Criteria voor erkenning en subsidiëring moeten in principe vastliggen via een wet, een decreet, of een officiële beraadslaging van de vertegenwoordigende vergadering van de overheid. Als er geen decretale regeling bestaat, moeten toelagen of voordelen het voorwerp zijn van een speciale begrotingspost op naam, dus onder politieke supervisie en als voorwerp van onderhandeling voor het voetlicht komen. Naast nominale subsidies was er echter nog een achterpoortje dat de cultuurpactwet toeliet: ‘nieuwe experimentele initiatieven’. Die formule liet toe drie jaar starttoelagen te voorzien voor beleidsexperimenten. De strategie aan het begin van de 21^e eeuw was dus om op het veld het beste te maken van de experimentele fase en de formule binnen de drie jaar in decreten te vertalen en te verankeren. De chrono begon te lopen op 1 juli 2000, toen drie experimentele erfgoedconvenants werden afgesloten met Brugge, Antwerpen en Gent.

⁵⁶ THIELEMANS, *Nabeschouwing*, p. 112.

⁵⁷ Idem, p. 113-114.

⁵⁸ We kunnen deze passage niet genoeg citeren, DE RYNCK, *Convenanten*, p. 8.

⁵⁹ MARC JACOBS, ‘Cultureel erfgoed, een beleidsbrief in perspectief’, in: *Mores. Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen*, 2 (2001) 2, p.4-1; www.faronet.be/files/pdf/pagina/2001_2_cultureelerfgoed.pdf.

De VVSG-connectie en het lokaal cultuurbeleid

Een van de drijvende krachten in de beginperiode was de belangenbehartiger van de Vlaamse steden en gemeenten, kortweg de VVSG. Ook hier gaat het om een specifiek netwerk van sleutelpersonen die in het eerste decennium de evolutie van lokaal cultuurbeleid in een bepaalde richting probeerden te stuwen. Hun inspanningen convergeerden met andere bewegingen (die in de volgende paragrafen aan bod komen). Binnen de VVSG functioneerden in 2000 Miek De Kepper en Marijke Pruyt (die naar het hoger onderwijs overstapte en vervangen werd door Hilde Plas) als stafmedewerkers. Hun collega Bart Caron was ondertussen, in 1999, al van de VVSG naar het kabinet-Anciaux overgestapt waar zijn ster geleidelijk rees, van adviseur sociaal-cultureel werk naar adjunct-kabinetschef en uiteindelijk kabinetschef. Er werd binnen het kabinet-Anciaux I een hefboomsysteem voor lokaal cultuurbeleid uitgewerkt, dat in 2001 ook in een decreet (Decreet van 13 juli 2001 houdende het stimuleren van een kwalitatief en integraal lokaal cultuurbeleid) vorm kreeg. Zo kon de volgende jaren door de Vlaamse Gemeenschap een heel netwerk van grotendeels door de Vlaamse overheid betaalde cultuurbeleidscoördinatoren (zogenaamde cubelco's) worden geïnstalleerd. Er werd ook een steunpunt van de Vlaamse Gemeenschap opgericht waarmee cultuurcentra en cubelco's werden gecoacht en aangestuurd: een steunpunt dat vooral bekend was onder de noemer "Cultuur Lokaal". Geheel in de logica van die briljant uitgerolde strategie, waar de cultuurcel van de VVSG en het kabinet-Anciaux elkaar vonden en belangrijke hefboomen in werking stelden, stapte Miek De Kepper over van de VVSG naar Cultuur Lokaal. Ze leidt sindsdien dat steunpunt (dat ondertussen tot LOCUS gefusioneerd en doorgegreoid is) doortastend als directrice.

Artikel 2

Het decreet op het lokaal cultuurbeleid werkte volop in de erfgoedsector. Een cruciaal artikel in het decreet en ook de verplichting om een degelijke omgevingsanalyse te maken, maakten een groot verschil.⁶⁰ De twee adjectieven bij lokaal cultuurbeleid in de titel van het decreet waren van enorm belang: 'kwalitatief' en 'integraal'. Baanbrekend in dat decreet uit 2001 was het feit dat cultureel erfgoed als een volwaardig domein naast sociaal-cultureel werk en de kunsten werd gezet. Zowel de identificatie van dit deelveld als de haast geruisloze transfer van erfgoedverenigingen (in het bijzonder heemkundige kringen) van sociaal-cultureel werk naar cultureel erfgoed was een enorme hefboom, die ook effectief gewerkt heeft. Het gaat om het artikel 2, dat nu vanzelfsprekend lijkt en toen ook zonder veel problemen passeerde, maar vanuit tactisch en strategisch oogpunt voor de erfgoedsector een ware revolutie betekende.⁶¹

⁶⁰ Zie de eerste grondige doorlichting rond 2005 in Björn RZOSKA, e.a., 'Het erfgoedgehalte in de cultuurbeleidsplannen', in: *Cultuur en Vrije Tijd*, mei 2007, 4.3/1-12 en Marc JACOBS, Lokale geschiedenis, erfgoedverenigingen en gemeentelijk cultuurbeleid: een echografie, in: Miek DE KEPPER en Hilde PLAS (eds.), *Cultuur en Vrije Tijd. Een lokaal praktijkboek*, Brussel, Politeia, 2003, p. 13-23.

⁶¹ Dit werd ook onmiddellijk praktisch en tactisch uitgespeeld. Zie: Marc JACOBS, 'Lobby voor je hobby. Kansen en uitdagingen voor heemkundige kringen in een integraal lokaal cultuurbeleid', in: *Mores. Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen*, 2 (2001). 2, p. 19-24.

"Art. 2. In dit decreet wordt verstaan onder:

1° integraal cultuurbeleid: een cultuurbeleid dat uitgaat van de samenhang tussen de verschillende cultuurbeleidsdomeinen, met aandacht voor:

- a) het cultureel erfgoed: de musea, de archieven, de volkscultuur, het verspreid immaterieel en roerend erfgoed;
- b) het sociaal-cultureel werk: de amateurkunsten, het verenigingsleven en de niet-formele volwassenenvorming, de bibliotheken en de cultuurcentra;
- c) de kunsten: de podiumkunsten, de letteren, de muziek, de beeldende kunst en de nieuwe media, de architectuur, de vormgeving en de toegepaste kunst. De Vlaamse Regering kan aan deze beleidsdomeinen andere toevoegen.

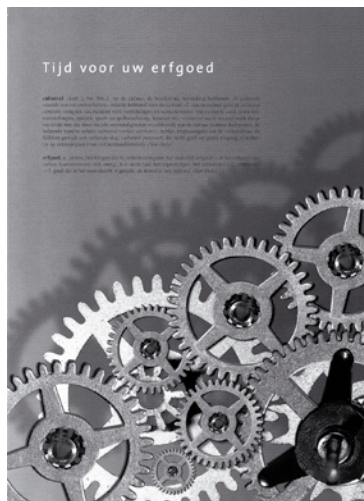
2° kwalitatief cultuurbeleid: een cultuurbeleid dat steunt op deskundigheid, strategische aanpak en participatie van alle actoren, een evenwicht tussen enerzijds de culturele behoeften en anderzijds het culturele aanbod, ondersteund door de lokale overheid."

In 2000 was er ondertussen nog iets opmerkelijks gebeurd (in het kernnetwerk) dat relevant is voor dit essay. De Vlaamse Gemeenschap, meer bepaald de toenmalige afdeling Beeldende Kunsten en Musea, besloot in zee te gaan met de belangenbehartiger van de gemeenten en steden en verschafte de middelen aan de VVSG om een 'interstedelijke coördinator erfgoedconvenant' aan te werven. Die moest de verhalen van en over de drie experimentele convenants op elkaar afstemmen en een structurele landelijke ondersteuning organiseren en legitimeren, dit alles met het oog op decretale verankering. Daarvoor werd eenzijdig de op dat ogenblik nogal overdreven titel van 'landelijk erfgoedcoördinator' verzonnen. De piste die gevolgd werd, ligt in de lijn van de gemeenschappelijke grond waar Gent, Antwerpen en ook Brugge elkaar vonden in 2000, om te legitimeren dat de Vlaamse overheid ondanks het subsidiariteitsprincipe toch investeerde in erfgoedconvenants en dit ook in een Vlaams decreet zou vertalen. Experimenteren om te leren: de beleidsvoorbereidende en ondersteunende werking werd met middelen van de Vlaamse Gemeenschap gefinancierd vanaf 2000.⁶² Hoe konden via onderlinge samenwerking, synergie, innovatie of voor de publieke opinie in beeld komende gezamenlijke projecten een landelijke/Vlaamse relevantie en effecten op landelijk niveau bereikt worden?

⁶² Brussel, 31 oktober 2000, schrijven van Marijke Pruyt, Miek De Kepper en Mark Suykens (VVSG) aan Jan Verlinden, Afdelingshoofd Beeldende Kunsten en Musea, vergezeld van een dossier (Brussel, Archief CBV).

Coördinatie en sturing

Door Miek De Kepper en Marijke Pruyt werd daarvoor de toenmalige voorzitter van de Museumcommissie en lid van de Dalton-adviesgroep (zie verder) aangetrokken: Jan Cools. Het centrale e-mailadres in die periode sprak boekdelen: *culturelerfgoed@vvsb.be*. Proef voluit de strategie in de verschuiving van de titels waarmee brieven in 2001 ondertekend werden: van “interstedelijke coördinator erfgoedconvenant” naar “landelijke coördinatie cultureel erfgoed” of, nog ambitieuzer, “landelijk erfgoedcoördinator”. In 2001 werd 4.000.000 BEF van de Vlaamse Gemeenschap aan de VVSG verleend onder de noemer “subsidie aan de landelijke erfgoedcoördinatie”. Jan Cools kwam in december 2000 eerst deeltijds in dienst en daarna voltijds. Sabine Van Cauwenberge kwam in de coördinatiecel vanaf maart 2001 voltijds in dienst. Er werd een folder ontwikkeld waarin de verschillende erfgoedcellen werden voorgesteld, samen met de zogenaamde ‘landelijke erfgoedcoördinatie’.

Er werd gewerkt aan een organisatie, los van de VVSG, die in 2001 de naam ‘Culturele Biografie Vlaanderen’ (CBV) meekreeg. De vzw werd op papier opgericht op 22 november 2001 als steunpunt voor stedelijke erfgoedcellen. De Raad van Bestuur werd voorgezeten door Hilde Plas (verantwoordelijk voor het beleidsdomein cultuur bij VVSG), bevolkt met afgevaardigden uit de drie convenantsteden Gent, Brugge en Antwerpen (respectievelijk Bart Doucet, Walter Rycquart en Bruno Verbergt) en nauwgezet opgevolgd vanuit het ministerie. Jan Cools stapte over van de VVSG naar CBV en werd directeur van dit steunpunt.

Uitdagingen waren enerzijds het begeleiden van de convenants en hen binnenloodsen in een veilige decretale haven en anderzijds het samen laten functioneren van dit geheel als een landelijk dragend netwerk. Het eerste lukte perfect, het tweede minder. Dit kwam deels doordat de focus verbreedde, omdat (zoals verder wordt toegelicht) Culturele Biografie Vlaanderen onderweg mocht depanneren. Er waren immers de effecten van de opkomst en neergang van een koepel of platform in de museumwereld in 2000, 2001 en 2002, de mislukte operatie van het laten functioneren van de Vlaamse Museumvereniging als steunpunt en belangenbehartiger. Ook voor de archievensector was er een onafhankelijker speler nodig, naast de politieke-kleurarchieven en enkele thema-archieven. Het was een van de laatste beslissingen die de toenmalige minister Bert Anciaux in de zomer van 2002 in de uren voor zijn ontslag en de overdracht van bevoegdheden aan zijn toenmalige partijgenoot Paul Van Grembergen nog nam. In 2003 werden de functies van de Vlaamse museumconsulenten (zie verder) toegevoegd aan CBV. Jan Cools bouwde geleidelijk een ploeg rond zich uit. Sabine Van Cauwenberge was in 2002 al terug overgestapt naar ... de VVSG, om daar de decretaal verankerde erfgoedcellen en het erfgoedbeleid in het algemeen te gaan begeleiden tot 2008). Ook

werd een medewerkster van bij ErfgoedVlaanderen weggeplukt: Annemie Rossenbacker. Zij zou binnen Culturele Biografie Vlaanderen, tot 2008, de erfgoedcellen begeleiden.

Bruggehoofden en extra muros (2002)

Op 1 juni 2002 kwamen er drie experimentele convenants bij in Leuven, Mechelen en in de stad van de toenmalige Vlaamse minister-president Patrick Dewael: Tongeren. Nieuw was wel een bijkomende bepaling: de steden dienden projecten te realiseren over de virtuele stadsmuren heen en te streven naar een intergemeentelijk samenwerkingsverband. Dit paste helemaal in een langetermijnstrategie om geleidelijk naar een landelijke dekking te gaan (overigens een strategie die niet noodzakelijk vandaag nog gehuldigd wordt).

De brieven die minister Anciaux (en adviseur Bart De Baere) in november 2001, na het bekomen van een begrotingsakkoord, stuurde naar de steden waar de nieuwe erfgoedconvenants zouden gevestigd worden, bevatten een fascinerende en strategische analyse en vertoog, die de moeite zijn om uitgebreid te citeren en er, a fortiori vandaag, over na te denken.

“Grote steden [M]: zoals Antwerpen en Gent] (...) zijn in feite (zeker cultureel gezien) stadsprovincies. Binnen hun eigen grondgebied herbergen ze een bovenlokaal weefsel en breed uitgebouwde culturele apparaten. De kleinere steden moeten in de convenants meer structurele ruimte krijgen en de uitdaging om hun centrumfunctie constructief verder te ontwikkelen (...) Het opzet kan op termijn vergelijkbaar zijn met instellingen als de streekarchivariaten in Nederland, waarbij één archivaris verschillende kleine gemeentearchieven gedecentraliseerd openhoudt. Ik verwacht dat deze ook naar een correcte synergie streeft met de provincies. Bij de eerste drie convenants was het mijn bekommernis om binnen zware stedelijke structuren een nieuw bruggenhoofd te vestigen dat ook daadwerkelijk bruggen kon slaan en niet door bestaande werkingen zou worden gerecupereerd.”⁶³

Een jaar later volgde een cultureel-erfgoedconvenant met de VGC, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, waarbij de formule op de heel bijzondere en complexe context van Brussel werd losgelaten.

Van esthetica tot een cultureel-erfgoedregiem: Vlaamse discoursvorming over cultuurbeleid-beleidscultuur-bestuurlijk beleid

Ondertussen evolueerden de Vlaamse vertogen over cultuur- en erfgoedbeleid. Op enkele van die inspiratiestromen (‘volkscultuur’) wordt in de volgende paragraaf nader ingegaan. Belangrijk was ook de ingehuurde inbreng van de Vakgroep Cultuursociologie van de Katholieke Universiteit Leuven. Pascal Gielen leverde een essentiële bijdrage met het boek *Esthetica voor Beslissers*.

⁶³ Brussel, 23 november 2001, 23/11/2001, brief van Bert Anciaux (en Bart De Baere) aan het college van burgemeester en schepenen te Leuven (Archief CBV, Brussel, FARO).

In de eerste alinea van het woord vooraf, ondertekend door Bert Anciaux, worden een aantal belangrijke uitdagingen in het cultuurbeleid opgesomd, die ook in het convenantsverhaal cruciaal zijn: “een cultureel erfgoedbeleid opstarten, een beleidskader voor het gemeentelijk cultuurbeleid tot stand brengen en een nieuw perspectief voor de cultuurcommunicatie en –participatie creëren (...) een werkzame samenhang scheppen, met enerzijds een systeem van steunpunten, en anderzijds een flexibele beleidsadvisering (...) Dan krijgen we niet alleen een cultuurbeleid maar ook een beleidscultuur.”⁶⁴

De Daltons vertaald

Gielen verwerkte hier de ideeën van een groep die het Rata-plan (een knipoog naar de getekende hond die de Daltons moest bewaken) opleverde in 1999-2001: Bart De Baere (halftijds kabinetsadviseur erfgoed en beeldende kunst, later directeur van het Muhka), Jan Cools (voorzitter van de Museumcommissie, daarna via de VVSG in de coördinerende offspin Culturele Biografie Vlaanderen, Jos Van Rillaer (leidend cultuurambtenaar), twee mensen uit de beeldende-kunstsector (Jef Cornelis en Barbara Vanderlinden), Jan Vermassen (de vroegere CD&V-kabinetsadviseur cultuur, medearchitect van het museumdecreet, op dat ogenblik actief in Brugge 2002, later directeur van LucasWeb en vanaf september 2009 opnieuw adviseur in het kabinet, ditmaal van mevrouw Joke Schauvliege bevoegd voor onder andere kunsten en erfgoed) en Pascal Gielen zelf. Als medewerker van het Centrum voor Cultuursociologie vervulde hij, net als zijn diensthoofd Rudi Laermans, een opmerkelijke rol in het hele proces dat hij tegelijk ook bestudeerde.

Het was de periode toen nog gedroomd werd van en geschermd werd met een ideaaltypische realisatie van Beter Bestuurlijk Beleid, net voor de realiteit - de politieke evenwichten en krachten, benoemingen en compromissen, en het niet grotendeels afbouwen van kabinetten ten nadele van departementen - een speciale Vlaamse versie van Beter Bestuurlijk Beleid opleverden. Maar in die gouden maanden voor 11 september 2001 was er nog veel mentale (en budgettaire) ruimte en groei.

Bepaald geen onbelangrijk detail (dat we in dit essay en historisch overzicht als een rode draad af en toe aan de oppervlakte laten komen, ook al is het in de behandelde periode voor de praktijk nooit écht ingezet) is het inzicht dat het boek en het vertoog van Gielen sterk geïnspireerd is door de actor-netwerktheorie. Het was een denk- en referentiekader waardoor diverse sleutelfiguren in het ontluikende erfgoedveld elkaar bijna zonder woorden vonden, en begrepen wat de onderliggende evolutie en strategie kon zijn.⁶⁵

64 Pascal Gielen, *Esthetica voor beslissers. Aanzet tot een debat over een reflexief cultuurbeleid*. Tielt/Brussel, Lannoo/Administratie Cultuur, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001, p. 9-10.

65 Idem, p. 37-39. Het zou een mooi thesisonderwerp zijn om dit te volgen. Het is niet toevallig dat het beleidsplan en andere teksten van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur in die periode ook startten of doorspekt waren met citaten van of verwijzingen naar Bruno Latour, Michel Callon of John Law.

Roerend erfgoed

In het derde deel van *Esthetica voor Beslissers* worden enkele verwachtingen ten aanzien van cultuur en beleid geformuleerd, met als sleutelwoorden reflexiviteit, transparantie in het beleid en consistente beeldvorming. Interessant is de vaststelling in 2000 dat een specifieke ontwikkeling nodig werd geacht:

“Voor de volledigheid moet aan het kunsten- en sociaal-cultureel beleid nog een nieuw en derde beleidsterrein worden toegevoegd: het roerend cultureel erfgoed. Daarover bestaat in Vlaanderen nauwelijks een vertoog (...) Interessante beleidsverhalen over artefacten zijn bijgevolg in Vlaanderen niet op een consistente manier gebundeld en er is niet over gereflecteerd (...) Het vrijwel ontbreken van een vertoog over roerend cultureel erfgoed en een te weinig publiek sociaal-cultureel discours komen daarmee tegenover een soms sterk mediatiek, maar sectoraal versnipperd, kunstenvertoog te staan. Het probleem is dat een cultuurminister daardoor over te weinig voedingsbodems beschikt om zijn eigen betoog, in bijvoorbeeld beleidsnota's, vorm te kunnen geven.”⁶⁶

Immaterieel cultureel erfgoed ontbreekt

Let op het opmerkelijke ontbreken van immaterieel erfgoed in de net geciteerde redenering, een begrip dat nochtans vooral na september 2001 als een raket opkwam. Het werd gemist, hoewel het Vlaams Centrum voor Volkscultuur en de Koning Boudewijnstichting toen al actief sensibiliseerden rond actuele volkscultuur en het immaterieel cultureel erfgoed via UNESCO langs de grote poort geleidelijk op de beleidsagenda kwam (zie verder). In het volgende boek over cultuurbeleid, een jaar later opgeleverd door Rudi Laermans, werd immaterieel cultureel erfgoed wel al opgepikt.⁶⁷

Wel onderkenden Gielen en de zelfverkleerde Daltons in 2001 enkele belangrijke overwegingen bij politici. Ten eerste de verschuiving van het cultuurbeleid met de K van Kunsten naar een antropologisch cultuurbegrip, gelinkt aan een beoogd Gemeenschaps-effect. Ten tweede een discours over cultuurindustrie en ten derde een nagestreefd effect van Vlaamse natievorming. Gielen pleitte ervoor om te zoeken naar nieuwe argumenten en naar visies op cultuur in een breder maatschappelijk verband. Hij wees onder andere op de denkers Arjun Appadurai, Igor Kopytoff, op Scott Lash en ‘*reflexive modernization*’. Dit leidde tot een heel belangrijk inzicht, dat ook de kern vormt van het convenantsdenken, zoals het bedoeld was:

“Belangrijk is dat reflexiviteit uit spanningsrelaties tussen actoren ontstaat, eerder dan binnen actoren, een inzicht dat ook de Actor Netwerk Theorie verdedigt (...) de aanwezigheid van alterniteit. Het wijst in die zin zowel op na-denken over als op tegelijk denken met de beleidsuitvoering.”⁶⁸

66 Idem, p. 80.

67 Rudi LAERMANS, *Het cultureel regiem. Cultuur en beleid in Vlaanderen*. Tielt, Lannoo, 2002, p. 161.

68 GIELEN, *Esthetica*, p. 89.

Een tweede pleidooi was er een voor een onderhandelbaar bestuur: vertaald in teksten met voldoende openingen voor dialoog. Esthetisch bestuur in de 21^e eeuw steunt volgens deze visie op onderhandelingsdecreten: "Ieder decreet krijgt also het statuut van een quasi-kaderdecreet. Waarschijnlijk gaat het decreet omtrent de erfgoedconvenants het verst in die richting".⁶⁹

Cultureel regiem

In het voorjaar van 2001 was een cruciale beleidsnota van minister Anciaux gepubliceerd over roerend en immaterieel erfgoed. De beleidsbrief had het ook over tentoonstellingen, erfgoeddepots, permanente ontsluitingsinitiatieven en archieven, documentatiecentra en bewaarbibliotheken (zie ook de volgende paragraaf).

Rudi Laermans formuleerde een aantal van de daar gepresenteerde ideeën in een abstracter verhaal in het boek *Het cultureel regiem*. Laermans stelde het begrip 'culturele competentie' centraal en schermde met het concept van het 'democratisch deficit' om het inzetten op een breed cultuurbegrip (inclusief populaire of volkscultuur zowaar) te legitimeren:

"Moet het 'culturaliseren' van de laaggeschoolden trouwens wel een doelstelling van het cultuurbeleid blijven? (...) Zou het geen goede zaak zijn als ook kunstliefhebbers frequenter op het sociaal-culturele aanbod ingingen? Het zou de legitimiteit ervan verhogen, het zou de afstand tussen de twee stutberen van het Vlaams cultureel regiem kunnen verkleinen. Maar een cultuurbeleid dat voornamelijk de middengroep en de hoogopgeleiden bedient, heeft een democratisch deficit. Het sociaal-cultureel werk en de bibliotheeksector – en deels ook het veld van de amateuristische kunstbeoefening en de cultuur- of gemeenschapscentra – mogen de droom van een sociaal meer gelijk gespreide participatie niet opgeven. Het domein van volkscultuur en erfgoed biedt zelfs uitstekende kansen voor het opkrikken van de cultuurdeelname van laaggeschoolden."⁷⁰

Verder in zijn boek omschrijft Laermans, in een parafrase van de Duitse politicoloog Helmut Willke, op een moeilijke maar treffende manier hoe dat in het hedendaagse beleid van een staat of een overheid georganiseerd kan worden. Het zou het motto voor de hedendaagse actoren zoals de afdeling Cultureel Erfgoed van het Agentschap, het steunpunt én de erfgoedcelmedewerkers kunnen zijn: "Door contextsturing de zelfsturing zo aanjagen dat organisaties autonoom de beleidsdoelstellingen méé realiseren: het is de kwintessens van de stuurmanskunst van een overheid".⁷¹

Plankansen en -vreugde

Beleidsplanning, screening door verschillende instanties, onderhandeling, landen in convenantteksten en een IKZ-cyclus: al deze beleidsacties stimuleren de reflexieve

processen. Laermans brengt in het *Cultureel regiem* belangrijke argumenten aan om dit niet zozeer als een bemoeienis of als planlast, maar als een gunst en de kans tot ernstige onderhandeling te zien (gesteld natuurlijk dat de Vlaamse overheid daar zelf op een serieuze manier mee omgaat en dit planningsproces voldoende kansen geeft en het ook zelf ernstig neemt):

"Meerjarige beleidsplannen (...) vergroten de kans op een reflexieve zelfsturing binnen culturele organisaties (...) Het voorkomt bijvoorbeeld verstarring, het verplicht tot visie en revisie (...) De Vlaamse cultuuroverheid wil expliciet de culturele competentie van de Vlamingen vergroten, impliciet streeft ze hetzelfde na bij zowat alle gesubsidieerde organisaties (...) de beleidsplanmethodiek zorgt nogal eens voor tandengeknars. Als het over beleidsvoering gaat, heerst in cultureel Vlaanderen immers nog vaak de verzuilde mentaliteit van 'baas in eigen huis en het huis op kosten van de overheid'... Men werkt met gemeenschapsgelden dus moet men de Vlaamse Gemeenschap vertellen hoe die gelden besteed zullen worden ..."⁷²

Van twee tot drie

Een van de zeer opmerkelijke blinde vlekken in de boeken van Pascal Gielen is het lobbywerk, de beleidsinvloed en –aansturing, die toen vanuit de VVSG uitging, hetgeen uiteindelijk in het decreet over het lokaal cultuurbeleid en voor een deel in regelingen voor convenants resulteerde. Laermans besteedde in zijn werk wel een beetje aandacht aan de problematiek. Hij wees erop dat de stimulering van gemeentelijke cultuurbeleidsplannen al in de regeringsnota Vlaanderen-Europa 2002 (1993) voorkwam en tien jaar later een feit was. Laermans pikte heel intelligent een belangrijke consequentie op. De aanzetten in het veld, de beleidsnota van 2001 zouden uitmonden in een structurele verandering van het Vlaams cultureel regiem. Geleidelijk kristalliseerden drie in plaats van twee beleidsvelden uit: kunsten, sociaal-cultureel werk (met lokaal cultuurbeleid) en cultureel erfgoed.

De museumconsulentenploeg, de archievenregenboog en de ontpopping van de volkscultuur Babouschka

"Net zoals het woord 'volkscultuur' vervult het begrip 'cultureel erfgoed' – meer bepaald 'roerend en immaterieel cultureel erfgoed' – verschillende functies. De begrippen slaan tegelijkertijd op meerdere referentiekaders en fenomenen in onze maatschappij. Er zijn voor- én nadelen verbonden aan het gebruik van dergelijke polysemische paraplu-begrippen. 'Volkscultuur' en 'cultureel erfgoed' zijn bruikbare, welhaast homeopathische termen. Er wordt van uitgegaan dat dergelijke woorden kunnen worden afgestoft, meerlagig ingevuld, mobiliseerbaar gemaakt en opnieuw op een positieve wijze relevant kunnen worden voor het

69 GIELEN, *Esthetica*, p. 109.

70 LAERMANS, *Het cultureel regiem*, p. 78.

71 Idem, p. 125.

72 Idem, p. 126-127 en 129.

maatschappelijk maatschappelijke leven. Het genereren van win-win situaties is hier de onderliggende doelstelling. Zo'n schema, zo'n beleid of de werking van een steunpunt als het VCV kunnen best begrepen worden als er niet essentialistisch gedacht wordt. Dit is niet zo eenvoudig maar wel nodig."⁷³

In 2002 publiceerde het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, via Culturele Biografie Vlaanderen, een (te) weinig bekend verslagboek van de EMAC, de *European Museum Advisors Conference*, die in het kader van het Europees voorzitterschap in oktober 2001 in België plaatsvond. Het blijft een lezenswaardig document op het hoogtepunt van de activiteiten van het museumconsulentennetwerk in Vlaanderen, met provinciale en Vlaamse componenten.

Van museumconsulenten ...

Marina Laureys schetste op de EMAC-conferentie de evolutie van het museumbeleid in Vlaanderen tot 2001. Zij bracht het jaar 1992 in herinnering, toen de eerste EMAC-conferentie plaatsvond in Newcastle en hoe daarna het daar opgepikte idee van de 'museumconsulent' via ambtenaar Ingrid Depoorter in Brusselse wandelgangen en beleidsnota's werd gepropageerd. 1992 was het jaar dat Anneke Lippens in de provincie Oost-Vlaanderen als eerste museumconsulent in dienst kwam. Onder de CD&V-ministers Hugo Weckx en Luc Martens werd een museumdecreet voorbereid dat op 20 december 1996 effectief goedgekeurd werd door het Vlaams Parlement. Het museumbeleid had volgens Marina Laureys vanaf 1993 vier hoofddoelstellingen: het scheppen van een kwalitatief museumlandschap via erkenningsprocedures en door het voeren van een 'complementair' beleid met de verschillende bestuursniveaus, het verbeteren van de museale werking, het bevorderen van publiekswerking en -participatie en ten vierde: "het stimuleren van de samenwerking en synergie: zowel tussen musea onderling op vlak van collectievorming, behoud en beheer van de collectie, publiekswerking en management, als tussen musea en andere maatschappelijke actoren zoals onderwijs, toerisme, de culturele sector". Het Gentse synergieproject viel dus niet helemaal uit de hemel: het nam een Vlaamse beleidsdoelstelling ernstig. Laureys wijst er op dat samen met het museumdecreet diverse hefboomen werden geactiveerd. Naast de provinciale museumconsulenten kwamen eind 1997 drie Vlaamse museumconsulenten in dienst van de Vlaamse administratie en vanaf de zomer van 1998 werden er afspraken rond taakverdeling tussen provincies en de Vlaamse Gemeenschap gemaakt. Het was de start van een verticale en horizontale as van ondersteuning en begeleiding.

Het budget voor de musea verzesvoudigde bijna op enkele jaren tijd, zeker ook na de intrede van Anciaux: van 1.300.000 in 1995 tot 7.100.000 euro in 2001. Het museumdecreet was vanaf september 1998 dan ook operationeel. Vermeldenswaard is nog de toekomstvisie die Laureys in 2001 meegaf. Naast het voeren van een kerntakendebat en het uitbouwen van een internationale werking was er de uitdaging van een "geïntegreerd erfgoedbeleid – waarbij ook de taak en de plaats van de

museumconsulenten zal evolueren naar intermediaire erfgoedconsulenten."⁷⁴

... tot erfgoedconsulenten?

Een tekst van Bert Anciaux sloot de bundel af. Hierin werden de krachtlijnen van het opstartende cultureel-erfgoedbeleid in Vlaanderen toegelicht, inclusief de stelselmatige verspreiding van erfgoedconvenants en de gewenste verbreding van het cultureel-erfgoedbegrip naar meer dan het werkterrein van musea en archieven. Hierbij wordt een merkwaardige en heel belangrijke uitspraak gedaan: "Zelf zie ik het thematisch gespecialiseerde consulentenschap opgenomen worden in de constructie van een erfgoedplatform of erfgoedhuis, met vele kamers maar zonder deuren, waar de steunpunten onderdak hebben en de expertise evenzeer kan ingezet worden voor de niet-museale cultuuroederen. Museumconsulenten moeten evolueren tot erfgoedconsulenten."⁷⁵

Noodgreep of plan

De museumsector begon in principe met een grote voorsprong aan het verhaal. Maar er kwam een serieuze kink in de kabel door de interne verdeeldheid van de wereld der Vlaamse musea, toen de Vlaamse Museumvereniging (ook bekend als VMV) de zelfgekozen spagaatambitie om zowel belangenbehartiger als steunpunt te zijn niet kon volhouden. Dit genereerde tussen 2000 en 2002 grote spanningen binnen het museumveld, waarbij zowel interne verschillen (kleine, lokale huisjes versus grote mastodonten, kunstmusea versus maatschappijmusea, tempels versus fora ...) als machtsstrijd, als het onvoldoende flexibel en doorgezet inspelen op het nieuwe erfgoedparadigma in de musea zelf, uiteindelijk leidden tot een implosie van VMV als steunpunt en daarna zelfs ook als belangenbehartiger (al zijn er in 2009 tekenen dat deze rol voorzichtig terug wordt opgenomen). Uiteindelijk noopte dit tot de eerder beschreven noodgreep via de vzw Culturele Biografie Vlaanderen.⁷⁶ De museumconsulenten van de Vlaamse Gemeenschap kwamen in 2003 terecht bij CBV.

Consulentennetwerk voor musea

Het consulentennetwerk op provinciaal en landelijk (nu steunpunt)niveau bleef effectrijk voortdraaien, zowel bij het opzetten van cursussen, in beleidsadviesraden en andere regelingen. In het kader van dit essay moet vooral het proefproject van de provincie

⁷⁴ Marina LAUREYS, 'Het museumbeleid in Vlaanderen', in: LEON SMETS & SOFIE VAN DEN BUSSCHE (red.), *Proceedings EMAC Conference 2001*. Antwerpen, Culturele Biografie Vlaanderen, 2002, p. 25-29, citaten p. 28 en 29.

⁷⁵ Bert ANCIAUX, 'Van museumconsulent tot erfgoedconsulent', in: SMETS & VAN DEN BUSSCHE, *Proceedings*, p. 161-162, citaat op p. 162.

⁷⁶ Zie anderzijds ook een verslag van het interstedelijk overleg (tussen de experimentele erfgoedcellen en de landelijke coördinatie) van 8 april 2002. Op die vergadering stond "het steunpunt culturele biografie" op de agenda. Hier werd melding gemaakt van een gesprek tussen de landelijk erfgoedcoördinator, het kabinet en de administratie: "Vanuit de administratie en het kabinet is er de wil om Culturele Biografie als een transversaal Steunpunt uit te bouwen om zo te komen tot een geïntegreerd erfgoedbeleid. [Onder] Culturele Biografie zouden dan ook de portalen archieven, musea, volkscultuur en integraal beleid komen."

Oost-Vlaanderen in het Meetjesland vermeld worden. Met subsidies van de Vlaamse Gemeenschap werd daar een streekgerichte convenant voorbereid en uiteindelijk gerealiseerd. Hier werd geëxperimenteerd met een bijzondere rol van het provinciale niveau in de voorbereiding en aansturing van de cultureel-erfgoedconvenantsformule. Fijnproevers smaken het verschil met de uitkomst enkele jaren later, waar dergelijk type van convenant als een intergemeentelijke convenant wordt geduid.

Enkele jaren later functioneert het museumconsulentennetwerk op provinciaal niveau landelijk nog steeds. Bij de overgang van Culturele Biografie Vlaanderen naar FARO in 2008 werd het vertoog op steunpuntniveau wel aangepast, aan zowel de voorspellingen van de Vlaamse administratie als haar minister in 2001 (zie eerder) als aan de synthese in het Cultureel-erfgoeddecreet.

Een provinciaal netwerk van als dusdanig genoemde cultureel-erfgoedconsulenten is er nog niet? Wanneer is dat er? Met het museumsubveld moeten nog steeds nieuwe verhoudingen worden gevonden om alles (ook de convenants) op subtiele manieren en de 'kwintessens van de stuurvrouwenkunst van de Vlaamse gemeenschap' in elkaar te laten passen. Het in elkaar laten klikken van expertise-, vaardigheids- en begeleidingsnetwerken, van 'consulenten', 'makelaars' en andere instrumenten, is daarbij de grote uitdaging.

Archieven in beweging

Ook in andere deelsectoren stond de tijd niet stil, met name in de wereld van de archieven.

Terugblikkend vanuit enkele huidige ontwikkelingen (met name het opslokken van erfgoedcellen in sommige steden in een museaal stadsapparaat) is het interessant om vast te stellen of zelfs te ontdekken dat in 2001 en 2002 door de Vlaamse overheid actief werd bijgestuurd om de archiefcomponent in het verhaal te versterken. Cruciaal was daarbij een brief van minister Bert Anciaux aan de colleges van burgemeester en schepenen van Antwerpen, Gent en Brugge. Daarin legde de minister uit dat naast de musea in 2001 de archieven in het erfgoedbeleid moesten worden getrokken. Naast projectsubsidies en een archievenbank moest ook het beleidsinstrument van de convenants daarvoor zorgen. Er werd vastgesteld dat Brugge in de eerste convenant van de culturele aspecten van archiefwerking en bewaarbibliotheekwerk een speerpunt had gemaakt. Er waren vele grote of net heel kleine archieven en documentatiecentra in Antwerpen, Brugge en Gent, naast de stadsarchieven zelf. De steden werden expliciet uitgenodigd om zeer duidelijk projecten rond culturele archiefwerking te ontwikkelen en in het projectvoorstel voor een convenant 2001 minstens vijf miljoen BEF van de Vlaamse subsidie en ook een eigen inbreng te voorzien voor archiefwerking. De minister gaf er een duidelijke richting aan: "Ook hier dient de nadruk te liggen op ontsluiting en is publiekswerking de voornaamste doelstelling, met als afgeleiden daarvan het stimuleren van het beschrijven en het ontwikkelen van diverse ondersteunende instrumenten. Door deze afzonderlijke benadering kunnen uw inspanningen expliciet mee bijdragen tot de beeldvorming van en over het archieflandschap".⁷⁷ Minstens vijf

miljoen frank, en in Antwerpen liefst meer, werd voor archieven geormerkt.

Archieven onderzocht

Dit werd effectief met landelijke ambities opgepikt. Zo werd in 2001 door de experimentele erfgoedcellen samengelegd om een ambitieuze studie te bestellen bij het Centrum voor Archivistiek (op dat ogenblik prof. Frank Scheerlinck en Patrick Van den Nieuwenhof, die daarna tijdelijk naar Culturele Biografie Vlaanderen zou overstappen) van de Vrije Universiteit Brussel. Die interessante studie werd effectief uitgevoerd en in een draftversie door een beperkte stuurgroep besproken, maar helaas nooit helemaal definitief opgeleverd, laat staan gepubliceerd, waardoor een interconvenantsproject met landelijk groot potentieel helaas niet de impact kreeg die het had kunnen hebben. Het instrument van het erfgoedweekend, waar de erfgoedcellen zwaar in investeerden, werd eveneens in het verhaal van het aanhalen van de banden met archieven ingezet, met een stevig voortraject in 2001.

Eveneens in 2001 werd er een opmerkelijke, ja zelfs briljante verhandeling in de GGS-opleiding Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer gemaakt, die vervolgens door CBV en de beroepsvereniging VVBAD wel gepubliceerd werd. Die verhandeling kan voor dit veld als sleutelpublicatie naar voren worden geschoven.⁷⁸ Het boek verscheen in 2004 onder de titel *In de zon én in de schaduw. Gemeentearchieven in het Vlaamse erfgoedbeleid*. Bart De Keyser beschreef, vanuit een interdisciplinair langetermijnperspectief, hoe het decreet over privaatrechtelijke archieven van 19 juli 2002 tot stand kwam en wat de uitdagingen waren om heel die beweging geleidelijk in het erfgoed geheel te laten opgaan.

Zoals auteurs van diverse andere, overigens vrij centrale teksten in de cultureel-erfgoedgolf, die ik precies daarom in dit essay expliciet de revue laat passeren, laat Bart De Keyser aanvoelen en zelfs zien waar de frontzones en avant-gardediscussies en -experimenten plaatsvinden en hoe actoren en beleidsmakers in Vlaanderen door het bijzetten van een extra tandje aansluiting zouden kunnen vinden, om vervolgens pragmatisch een versnelling terug te schakelen en zich in de ruilverkavelingsdans en schijnbaar onvermijdelijke institutionele en disciplinaire processie van Echternach constructief en geduldig op te stellen. *Kilroy – of Latour – was here*, maar het leven gaat op een andere (vertoogs) snelheid verder. Pro memorie kan hier nog worden meegegeven dat De Keyser in 2004 in hét belangrijkste referentiewerk over archieven in Vlaanderen een internationaal referentiekader activeerde met papers van de Nederlands-Australische archiefgoeroe Erik Ketelaar, maar ook van de Canadees Terry Cook en de Australian Society of Archivists. Het waren krachtige pleidooien voor een democratisch ageren door de hedendaagse archivaris.⁷⁹

In het boek van De Keyser vertelt hoofdstuk 3 een verhaal over de weg naar een Vlaams cultureel-erfgoedbeleid vanuit een archieven- en documentatiecentraperspectief. Hier wordt er fijntjes op gewezen dat in 1985, elf jaar voor het museumdecreet en dertien

⁷⁷ Brussel, schrijven van Bert Anciaux aan de stad Antwerpen, de stad Gent en de stad Brugge, t.a.v. de burgemeesters en de colleges.

⁷⁸ Bart De Keyser, *In de zon én in de schaduw. Gemeentearchieven in het Vlaamse erfgoedbeleid*. Antwerpen, VVBAD/CBV, 2004. Let onder meer ook op de op een strategisch moment ingelaste passage over actornetwerktheorie en het voortborduren op het oeuvre van auteurs als Bruno Latour als alternatieve, hedendaagse benadering op p. 35-41.

⁷⁹ Zie: www.archivists.org.au/files/Conference_Papers/2000/terrycook.pdf.

jaar voor het Decreet op de volkscultuur, een Erfgoeddecreet werd goedgekeurd waarmee het *Katholiek* Documentatie- en Onderzoekscentrum, het Archief en Museum van de *Socialistische Arbeidersbeweging*, het *Liberaal* Archief en het Archief- en Documentatiecentrum voor het *Vlaams-Nationalisme* van structurele Vlaamse financiering werden voorzien. De impliciete logica van verzuiling was in het eerste decennium van de 21^e eeuw echter niet langer houdbaar. Het is evengoed veelzeggend dat op 19 juli 2002 onder steigerende impuls van de vier kleurenarchieven er eerst nog een archiefdecreet door het kleurenpalet in het Vlaams Parlement goedgekeurd werd (dat gelukkig wel in de cultureel-erfgoedsectorrichting geschreven was). Deze toestand werd licht bijgestuurd in 2004 en grotendeels gecorrigeerd in 2008 (met zware betoning van de verworven voorrechten van de vier kleurenarchieven). Bart De Keyser signaleerde dat er een probleem was met het Decreet houdende de privaatrechtelijke culturele archiefwerking (19 juli 2002) omdat dit vooral een actualisering en pragmatische uitbreiding van het decreet van 27 juni 1985 was en bijgevolg nogal wat publiekrechtelijke archieven in de kou liet.

“Volkscultuur”

Ondertussen had er zich nog een andere evolutie voorgedaan: de implementatie en het openplooiën van het “Decreet houdende de erkenning en subsidiëring van organisaties voor volkscultuur en de oprichting van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur.” Dit proces heb ik al elders beschreven (en eigenlijk ook zelf actief mee vormgegeven).⁸⁰ Ten eerste was er een belangrijke evolutie van wetenschappelijke aard in de volkskunde en cultuurgeschiedenis, in de richting van deconstructie-reconstructie, het afzweren van essentialistische modellen en het koesteren van “reflexiviteit”. Een synthese is te vinden in het boek *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*.⁸¹ Hier werd rond de eeuwwisseling een debat rond het begrip “public folklore” en “cultural brokerage” aan toegevoegd.⁸² Het gebruik van het woord “etnologie” als alternatief voor het woord “volkskunde” markeert de perceptie dat zowel een interdisciplinaire als een erfgoedgerelateerde nieuwe fase was ingetreden. Ten tweede was er de campagne ‘actuele volkscultuur’ van de Koning Boudewijnstichting. Naast een belangrijke en nog steeds actuele synthese in het boek *Alledaags is niet gewoon*, mag ook de passage van Barbara Kirshenblatt-Gimblett in 2001 in Vlaanderen worden vermeld.⁸³ De activiteiten van Bokrijk kort na de eeuwwisseling (de lijnen die Annick Boesmans uitprobeerde rond het oprekken van de tijdslijn of het bouwen van bruggen), de stunts en extra-muroswerking van het Huis van Alijn vanaf 2000 (daarna gevolgd door een meer introverte fase), de pogingen van de tot nog toe (en nu in de praktijk niet meer) autonoom functionerende musea voor volkskunde te Antwerpen en te Brugge, en de publicaties en discoursvorming

80 Zie Marc Jacobs, ‘Volkscultuur, een sector in beweging tussen sociaal-cultureel werk en cultureel erfgoed’, in: *Gids sociaal-cultureel en educatief werk*, 32, 2001, p. 383-394.

81 Ton Dekker, Herman Roodenburg en Gerard Rooijackers (red.), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*, Nijmegen, SUN, 2000. Zie verder Marc Jacobs en Gerard Rooijackers, *Etnologie, volkscultuur, erfgoed en dagelijks leven*, in: *cULTUUR. Tijdschrift voor etnologie*, 1, 2005, nr. 1, p. 3-21.

82 Zie vooral het themanummer ‘Cultural brokerage. Forms of intellectual practice in society’ van *Journal of folklore research*, 36, 1999, nr. 2-3, p. 109-302.

83 Er kan niet genoeg naar verwezen worden, met andere woorden; “de kwintessens van de stuurmanskunst van reflexieve cultuurwetenschap”: [/www.nyu.edu/classes/bkg/web/](http://www.nyu.edu/classes/bkg/web/).

van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur speelden ook mee.⁸⁴

Russische popjes

Als laatste punt moet in herinnering worden gebracht dat het woord “volkscultuur” ontwikkeld werd tot een kameleonbegrip dat heel diverse inhouden kreeg. De vergelijking met een Russisch babouschka die zich op diverse manieren ontpopte is niet uit de lucht gegrepen. Ten eerste verwijst het begrip volkscultuur naar vrijwilligerswerk en erfgoedverenigingen (zoals bekend is verenigingsleven gemeenschapsmaterie), met speciale aandacht voor erfgoedvrijwilligersverenigingen.⁸⁵ Ten tweede verwijst het naar alledaagse cultuur en cultuur van alledag. Ten derde refereert het aan ‘immaterieel cultureel erfgoed’, aan repertoires, overdracht en tradities en alles wat daarmee verbonden is, gevat onder het uitdeinende veld van de UNESCO-conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed van 17 oktober 2003. Ten vierde verwijst het naar “alledaagse historische cultuur”, zoals Kees Ribbens definieerde: een hybride omgang met het verleden. Hier werd een terrein omschreven dat in Vlaanderen in de 21ste eeuw opvallend opbloede, in het kielzog van de werking van het VCV, met projecten van instellingen zoals het Huis van Alijn, van de deelnemers van de Campagne Actuele Volkscultuur, van tal van actoren ondersteund met projectsubsidies (eerst experimenteel, daarna decretaal verankerd ...) en middelen van de convenants. De bijzondere aandacht voor veel recentere geschiedenis, voor de eigen woonplaats of regio en voor onderwerpen van de cultuur van alledag werd enorm gecultiveerd en gewaardeerd.⁸⁶ Een bijzondere methode die hierbij werd gepropageerd was oral history. De behoefte en het gat in de markt werd gedetecteerd met het zogenaamde project Alpha, de grote doorlichting van de sector volkscultuur in 2000 en 2001, en ze werd professioneel opgevuld via een samenwerking tussen het VCV en de Universiteit Gent, met begeleiding, cursussen en uiteindelijk ook een instructieve dvd.⁸⁷ Een andere opvallende evolutie was het sterk toegenomen belang van visualisering en de grote nood daaraan bij het publiek dat het verleden in beeld wilde. Dit kon zowel door het gaan kijken via wandelingen, maar ook via de talrijke beeldbanken. Het zijn deze structurele veranderingen die ook door de erfgoedcellen werden opgepikt en gevoed.⁸⁸ Al deze ontwikkelingen samen sorteerden belangrijke effecten en piloteerden “volkscultuur” volop in het nieuwe erfgoedbeleidsverhaal.

84 Marc JACOBS, ‘Actueel? Inclusief ...’ in: *Alledaags is niet gewoon. Reflecties over volkscultuur en samenleven*. Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2002, p. 212-221.

85 Zie Fons DIERICX *Erfgoedvrijwilligers en het lokaal cultuurbeleid: geschenk uit de hemel of vergiftigd geschenk?*, in: *Erfgoed publiek-publiek erfgoed. Erfgoed en publieksontsluiting*, Brussel, Politeia, 2006, p. 35-45 en Fons DIERICX, *Vrijwilligerswerk. Een nieuwe aanpak...*, in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 2, 2009, p. 40-44.

86 KEES RIBBENS, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000*. Hilversum, Verloren, 2002.

87 Zie de dvd ‘Van Horen Zeggen. Mondelinge geschiedenis in de praktijk’, Brussel, VCV, 2006.

88 Zie bijvoorbeeld een door een erfgoedconvenant begeleid voorbeeldproject: Tine SIMOENS en Liesbeth THIERS, ‘Westhoek verbeeld’, *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 2, 2009, nr. 1, p. 28-33.

4. Van convergentie tot samenvoeging (2004-2007)

De gele play-doh in het midden (2003-2004) en andere klitmiddelen

Vanaf 2001 werden diverse beleidsinstrumenten ingezet om de in de vorige paragraaf gepresenteerde velden, tendensen en krachten samen te bundelen en na hervervorming tot één veld te smeden.

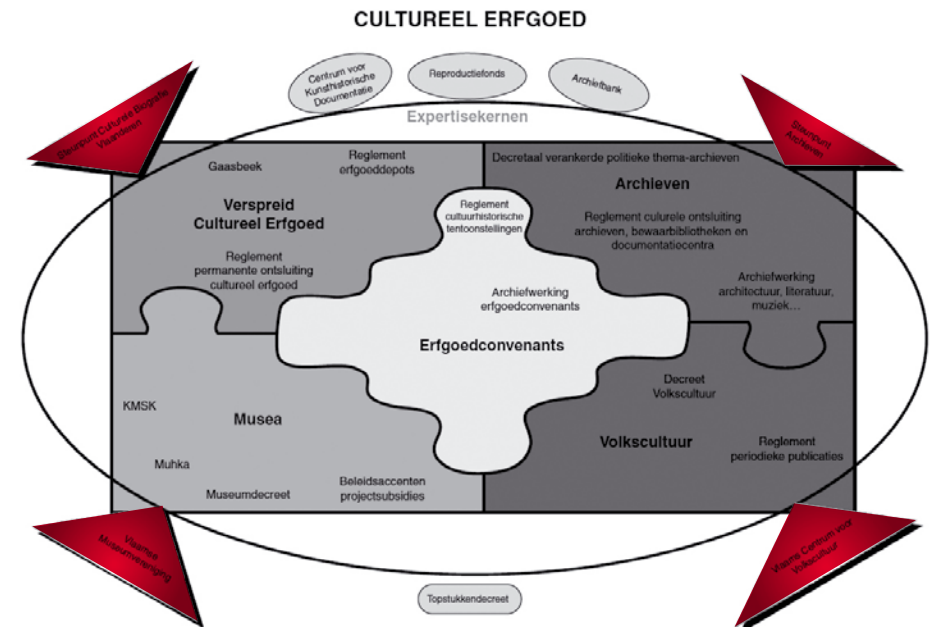
Een eerste belangrijk instrument was het creëren van een gezamenlijk feestmoment; het jaarlijks markeren van een gezamenlijke identiteit en, als het even kan, samenwerking. Daartoe werd – voortbouwend op het concept van een museum- en archievendag – besloten om de daarvoor voorziene subsidies breder in te zetten en een jaarlijkse traditie van het Erfgoedweekend (met één vooral op publieksparticipatie en één vooral op de werking van de instellingen en erfgoedwerkers gerichte dag) uit te vinden, vanaf 2004 gecompriemd tot een Erfgoeddag. Al bij de eerste editie was Erfgoeddag, anders dan Open Monumentendag, veel meer dan een grootschalige opendeurdag. Het was zowel de bedoeling om erfgoedorganisaties en -verenigingen te laten – en effectief te zien – samenwerken, om de kwaliteit en originaliteit te verhogen van de eigen werking en van de communicatie naar de buitenwereld, en om het brede publiek te sensibiliseren voor de mogelijkheden van cultureel erfgoed en van de actoren die daarmee (binnen en buiten ‘de erfgoedsector’) bezig zijn. Het mag duidelijk zijn dat de doelstellingen van de Erfgoeddagformule op lokaal (en zelfs landelijk) vlak dezelfde zijn als die van de cultureel-erfgoedcellen, wat verklaart waarom die zich in het traject naar en tijdens de Erfgoeddag volop inzetten. Het is bij uitstek hun prikkel- en scoringsinstrument.

Erfgoeddag is eigenlijk een meervoudig beleidsinstrument en vervult voor de erfgoedsector in Vlaanderen ook de functies van een detector, een spiegel en een thermometer. Dit is zeker het geval voor erfgoedcellen die hun engagement en resultaten op die speciale dag als een thermometer kunnen gebruiken, om na te gaan hoe men met de verwachtingen van de Vlaamse overheid over de werking van een erfgoedconvenant omgaat en in welke mate men eraan voldoet. Het feit dat het woord ‘cultureel erfgoed’ in de eerste vijf jaar van de 21^e eeuw ingeburgerd raakte, is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de inspanningen van de eerste erfgoedcellen, aan instrumenten zoals Erfgoedweekend/Erfgoeddag en aan de actieve vertoogconstructie door de Vlaamse overheid.

“De bollen”

Een tweede, niet te onderschatten beleidsinstrument was de op grote schaal gratis verspreide *Informatiebrochure Cultureel Erfgoed* van de Vlaamse administratie (in de wandelgangen: het ‘blauwe bollenboekje’, verwijzend naar de kaft waar ‘de dingen’, ‘de mensen’ en ‘de verhalen’ in de blauwe verf werden gezet), het product van een samenwerking tussen kabinetsmedewerkers en ambtenaren (met medewerking van steunpuntpersoneel). Daarin werd gerapporteerd over het erfgoed- en subsidiebeleid,

onder andere over de diverse mogelijkheden voor projectsubsidies voor niet in of op convenantniveau opererende actoren. Een memorabel nummer was dat van de lente van 2001, vergezeld van de beleidsbrief van de minister, waarin de legendarische puzzel werd gepubliceerd.

Opmerkelijk is niet alleen dat de steunpunten in deze mentale kaart nog met vier waren. Een in de lucht hangend, voor alle betrokkenen bekend scenario was dat van een erfgoedconfederatie, met ‘steunpunten’ Vlaams Centrum voor Volkscultuur, Landelijke erfgoedcoördinatie (later bekend als Culturele Biografie), Vlaamse museumvereniging en een Steunpunt Archieven. Belangrijk voor dit essay is vooral de visie die spreekt uit de middenpositie van de erfgoedcellen. In die periode is ook de verbinding tussen CBV en de erfgoedcellen richtingaangevend; waarbij verwezen wordt naar verspreid erfgoed, waarvoor soms de eerder ongelukkige term ‘zwerfgoed’ gebruikt wordt. In die periode werd ver vooruitgedacht en lagen diverse scenario’s op tafel bij de kleine kern van beslissers. In verslagen van de stuurgroep erfgoedconvenant (23 mei 2001) en het VVSG-overleg (22 juni 2001) werden van op Vlaams niveau drie scenario’s mogelijk geacht:

1. Gaan voor een lappendeken van convenants die samen heel Vlaanderen dekken, met centrumsteden en samenwerkingsverbanden van gemeenten als motor. Antwerpen met districten werd als één geheel gezien.

2. Convenants met grote steden en de centrumsteden, met “signaalplekken” die de bredere omgeving meenemen.
3. Convenants met de provincies, centrumsteden en grote steden.

Voor de administratie en het kabinet was de uitkomst nog niet vastliggend: het kon een richting zoals in Nederland uitgaan, er waren diverse opties. De VVSG pleitte – uiteraard – voor de optie om zoveel mogelijk convenants te sluiten met lokale overheden en rekening te houden met een geleidelijke bedekking van Vlaanderen. Ze liet ook ruimte voor een rol voor de provincies, in verband met streekdepots en streekarchieven.

Ook de nota’s van de Vlaamse Vereniging voor Provincies uit die periode (zoals in het document met de interessante titel: “Cultureel erfgoed: een voorstel tot hervakeling”) zijn beslist interessant. Als uitgangspunten worden concepten zoals “integraal”, “geïntegreerd”, “complementair in plaats van driedubbel werk met koppelsubsidies” en “subsidiariteit” vooropgesteld. De in het Vlaams regeerakkoord van 8 juli 1999 geopende mogelijkheid om convenants te sluiten, wordt ook door en voor provincies omarmd daar waar het over cultureel erfgoed gaat:

“Convenanten zijn eveneens een goed instrument om het interactief besturen te stimuleren. Elke taakverdeling vergt immers structureel overleg en coördinatie in functie van het gewenste integrale en geïntegreerde beleid. De Vlaamse provincies vinden dit overleg wenselijk, zowel tussen de verschillende beleidssectoren (horizontale integratie) als per deelmaterie tussen de verschillende bestuursniveaus (verticale integratie)”⁸⁹

Hervakeling in het ministerie

Op dat ogenblik waren alle in het puzzelschema vermelde organisaties en structuren nog niet samengebracht in één geheel, maar het schema werkte wel als een *wake-up call* voor wat er dat decennium verder zou gebeuren. Vanaf 2001 werd binnen het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap de overdracht voorbereid van de sector volkscultuur en de archievensector. Zij werden getransfereerd van sociaal-cultureel werk naar kunsten en erfgoed. Sinds 1 april 2004 was het administratief beheren (van de budgetten) en aansturen van de sectoren roerend en immaterieel erfgoed vanuit de afdeling Beeldende Kunst en Musea een feit. Daar zou dan vanaf 2006 de afzonderlijke afdeling (Cultureel) Erfgoed binnen het Agentschap Kunsten en Erfgoed uit voortkomen.

Voor het lokale veld was het niet altijd duidelijk hoe deze fundamentele, maar geleidelijke en stille evoluties liepen, zowel op landelijk en provinciaal vlak als binnen de gemeente of stad zelf. Dit gold onder meer voor de publiekrechtelijke archieven, die niet aan bod kwamen in het Archiefdecreet van 2002:

“De erfgoedactoren waren daarnaast te weinig vertrouwd met de werking en de doelstellingen van de anderen, iets wat een vlotte samenwerking in de weg stond. Op het schouwtoneel van het erfgoed krijgt ieder een rol en speelt ieder

zijn deel. Ook de gemeente- en stadsarchivarissen (...) Maar gaat het daarbij om een hoofdrol of veeleer om een marginale figurantenrol? Dat is allerminst duidelijk (...) Over de verhouding van de stadsarchivaris tot de cultuurbeleidscoördinatoren, erfgoedcoördinatoren, erfgoedcommunicatoren en andere actoren in het veld, heerst er doorgaans duisternis en verwarring.”⁹⁰

Bij het maken van het decreet over de privaatrechtelijke culturele archiefwerking (in de praktijk de vier kleurenarchieven en een reeks op te vangen of gewenste hybride instellingen) bleven tal van publiekrechtelijke archieven in de kou staan. Bart De Keyser wijdde hier een opmerkelijke paragraaf aan met de titel ‘De publiekrechtelijke archieven in het erfgoedverhaal: schuilen in het erfgoedconvenant’? Hij onderzocht of de in het Erfgoeddecreet van 7 mei 2004 voorziene decretale formule van de erfgoedconvenants een oplossing kon bieden. Hij stelde zijn hoop op de aan de lokale besturen (gemeente of intergemeentelijk samenwerkingsverband) opgelegde verplichting om een lokaal cultuurbeleidsplan op te stellen. Het zou de gemeenten en steden *de facto* verplichten om bij het uitstippelen van een erfgoed- of cultuurbeleidsplan een plaats te gunnen aan gemeente- en stadsarchieven en zo de culturele werking van die archieven niet langer te negeren. De Keyser zag helder in wat speelde en kwam, nog voor heel de erfgoedconvenantsproliferatie op gang kwam, tot de conclusie: “De erfgoedconvenants bieden echter niet de oplossing waarnaar iedereen op zoek is.”⁹¹ Niet alleen zou de verspreiding van convenants over heel Vlaanderen met mondjesmaat gebeuren, maar bovendien zal in principe alleen maar een deel (de culturele-archiefwerking) van de werking van publiekrechtelijke archieven bestreken worden. Maar hoe is dit – onderscheid maken tussen de culturele en de administratief-bestuurlijke opdracht van een gemeente- of stadsarchief – te rijmen met de moderne modellen die net op samenwerking, synergie aansturen, met andere instellingen en dus zeker binnen de eigen instelling?

“En waar wordt – met de modern-kritische denkbeelden in het achterhoofd – precies de grens getrokken? Dringt de wat gewrongen relatie tussen record manager en archivaris zich hier op? Moet er dan een apart archiefdecreet worden opgesteld – volkomen los van het cultureel-erfgoeddecreet – dat de administratieve werking van het archief regelt? In welke mate is zoiets haalbaar? (...) Archivarissen van publiekrechtelijke instellingen vinden doorgaans dat hun takenpakket het best in één enkel reglement wordt opgenomen om betwistingen uit te sluiten, en dat het regelen van hun culturele taak in aansluiting moet gebeuren met hun bestuurlijke. Ze verwachten dan ook meer heil van een aanpassing van ... de Archiefwet uit 1955, en van het geplande Gemeentedecreet voor de gemeente- en stadsarchieven.”⁹²

⁹⁰ DE KEYSER, *In de zon*, p. 18.

⁹¹ Idem, p. 73.

⁹² Ibidem. Het gesleutel aan de net genoemde archiefwet en het gemeentedecreet bood geen oplossing. Vanuit VVBAD kwam het voorstel om toch een archiefdecreet te maken, hoewel dit niet geheel compatibel is met het erfgoeddecreet: “Waarom dat archiefdecreet niet opvatten in de trant van het in 1996 goedgekeurde Museumdecreet? (...) Waarom geen soortgelijk decreet voor publiekrechtelijke archieven, waarin erkenningscriteria worden vastgelegd voor de culturele werking die recht doen aan de specificiteit van de archiefsector, en waarin de geschikte archivalische terminologie wordt gebruikt”, Idem, p. 75.

⁸⁹ *Cultureel erfgoed. Beleidsvisie van de vijf Vlaamse provincies*, Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP/99/100.BIS), p. 4.

Zoals wel vaker in zijn werk dacht Bart De Keyser vooruit en schetste hij toen al een problematiek en een sluipend proces. Een belangrijke les uit deze reflectie is wel hoe ernstig het performatief karakter van beleidsplanning genomen moet worden, hoe men in zo'n beleidsplan de werkelijkheid tot op zekere hoogte kan helpen definiëren en hoe belangrijk het is dat een kern van erfgoed specialisten daarop kan wegen. Wie dit afdoet als planlast, wil ofwel andere spelers (zoals erfgoedcellen en in hun kielzog heel het lokale, landelijke en internationale erfgoednetwerk) monddood maken, of wil niet beseffen dat elk beleidsplan en convenantsonderhandeling een kans is. Het gaat over zoveel meer dan alleen maar geld.

Meer convenants

In die beginperiode streden de convenants zelf nog voor hun officiële erkenning en verankering als formule. In 2001, 2002, 2003 en 2004 werden de convenants als experimenten telkens met één jaar verlengd, waarbij wel telkens de politieke consensus over dit langzaam maar zeker groeiende budget bereikt werd. In 2003 werd er een erfgoedconvenant afgesloten met de Vlaamse Gemeenschapscommissie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (VGC). In 2004 waren Leper en Kortrijk aan de beurt.

Pocket-evaluatie (2004)

Aan de vooravond van het nieuwe decreet vond een evaluatie van de drie voorgaande jaren van experiment plaats, besteld door de Vlaamse overheid en uitgevoerd via Pocket Marketing. Eerst werd de evaluatie uitgevoerd voor Antwerpen, Brugge en Gent, op basis van achtenveertig interviews met 'erfgoedprofessionals' in december 2003 en januari 2004.

Hierin werd herhaaldelijk de bezorgdheid uitgesproken dat een experimentele fase tot een geschikte vorm moest leiden, maar dat het verhaal niet mocht verstarren eenmaal decretaal verankerd.⁹³ In maart en april 2004 werden vervolgens eenendertig mensen uit Mechelen, Leuven en Tongeren geïnterviewd.

Over het algemeen leefde er enthousiasme en tevredenheid over de inzet van het convenant als 'nieuw en innovatief beleidsinstrument', over het 'teamwerk' van de Vlaamse overheid en enkele steden, over de doorbraak van het begrip 'erfgoed' en over de centrale rol van het begrip 'ontsluiting'. Het nut op lokaal niveau van een convenant werd op een noemenswaardige manier beschreven:

“De onderlinge samenwerking is tegelijk een doelstelling en een instrument. Het werken op lokaal niveau laat toe synergie en samenwerkingsverbanden te creëren die vertrekken vanuit de collecties en zich vormen rond bepaalde vraagstellingen

⁹³ Verkennende evaluatie van de experimentele fase van het erfgoedconvenant. Fase 1: Antwerpen, Brugge en Gent. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Beeldende Kunst en Musea, 2004. Daarna werd alles samengevoegd in een uitgebreid syntheserapport met de zeer lange titel: Het erfgoedconvenant tijdens de experimentele periode. Analyse van de bevindingen en impressies verkregen na kwalitatieve bevraging van betrokken erfgoedactoren over hun ervaringen met het erfgoedconvenant en de implementatie ervan. Eindverslag over de verschillende convenantsteden en een verscheidenheid van respondenten - allen betrokken bij het erfgoedbeleid en de erfgoedwerking in de brede zin van het woord - heen. Brussel, Pocketmarketing, 2004.

en thema's (...) Men vindt de resultaten die men op dit vlak van samenwerking reeds bereikt heeft niet slecht en merkt een goede evolutie. Waar er al openheid was, is die nog toegenomen en waar weerstand was, is die in vele gevallen al verminderd.”⁹⁴

De respondenten wezen erop dat veel energie ging naar onderhandelingen en het realiseren van voorbeeldprojecten, doorgaans rond ontsluiting voor het grote publiek. Tegelijkertijd werd er gewaarschuwd dat de pogingen om een draagvlak te creëren bij het publiek leidden tot een zogenaamd gebrek aan diepgang (te vaak louter *eyecatcher*-projecten) of tot een onevenwicht tussen ontsluiting en behoud en beheer. Toch overheersten vooral positieve connotaties, omdat er een nieuwe wind kon waaien doorheen dit plots beleidsmatig omgeploegde landschap, dat in zaailand was omgezet.

Er springen enkele opmerkingen en slimme suggesties uit, zoals het pleidooi om de looptijd van het erfgoedconvenant en het cultuurbeleidsplan op elkaar af te stemmen (zodat erfgoedcellen optimaal hun werk kunnen doen “als een autonoom werkend geheel, maar gekaderd in de bredere visie”). Er werd gepleit voor het voorzien van minstens twee erfgoedcoördinatoren, zodat er meer garanties konden zijn voor relatieve autonomie (ten opzichte van derden, ook ten opzichte van politieke sturing) en voor het borgen van geheugen, kennis en ervaring (als er één coördinator wegviel). Door sommige respondenten uit de steden werd in 2004 opmerkelijk open en duidelijk gecommuniceerd. Dit leidde onder andere tot de volgende stellingname:

“Het is goed om het convenant te implementeren via een extra instrument (de erfgoedcel). Zo geeft men het geld niet gewoon aan de stad of de gemeente, maar gaat het via een orgaan dat er zich specifiek mee bezig houdt. Het alternatief ‘extra geld geven aan de spelers om aan publieksontsluiting te doen’ zou nooit die meerwaarde geven. Dan versnipper je de middelen. Nu komt men echt tot een hechte samenwerking”.⁹⁵

Sturen zou moeten kunnen

Voor de eerste convenants in Brugge, Antwerpen en Gent werd *carte blanche* aan de stad gegeven, volgens de betrokkenen. Er leefde, aldus nog steeds het Pocketonderzoek, het oordeel bij diverse respondenten dat er te weinig onderhandeld werd en te weinig (ergens naartoe) gestuurd werd door de Vlaamse overheid. Andere respondenten (vooral uit de grote steden) stelden dan weer (rond nieuwjaar 2004) dat hun comfortzone verstoord werd en dat de “erfgoedconvenants van bovenaf aan de steden waren opgedrongen”. Het aanbod van geld was de belangrijkste reden om toch mee te doen, waarbij in één adem werd geklaagd dat het nieuwe geld te veel naar publieksmomenten moest vloeien.

In de slides waarmee de krachtlijnen van het rapport werden gecommuniceerd aan de administratie, werd gehamerd op het belang van het kunnen functioneren van een erfgoedcel. Het verwachtingspatroon ten opzichte van een erfgoedcelmedewerker

⁹⁴ Idem, p. 7.

⁹⁵ Idem, p. 11.

luidde als volgt: “Contextanalyse en flexibiliteit zijn belangrijk. Een van de twee zou best een historische achtergrond hebben. Voorts [behoren] creativiteit, openheid, flexibiliteit, loyaliteit en enige managementvaardigheden tot de vereisten.” Voor de komende jaren werd, op die slides, de volgende stelling geformuleerd: “Als aan de randvoorwaarden wordt gewerkt, is de toekomst van de erfgoedcellen rooskleurig. Enige vrees: ze mogen geen instituten worden, de erfgoedcellen mogen niets beheren: geen collecties, geen gebouwen, geen infrastructuur”. Er werd in het rapport ook gepleit voor (inbedding in) een flexibele vzw-structuur en het vermijden van incorporatie in een logge of grote erfgoedinstituut of diep in een lokale administratie. Er werden allerlei metaforen geregistreerd om de functies van een erfgoedcel te omschrijven: als een schakel tussen de anderen, als een LAT-relatie met de stad, als bemiddelaar, en als coördinator in de betekenis van facilitator.⁹⁶ Of deze rollen met elkaar verzoenbaar zijn, is een andere vraag.

Sommige respondenten mikten nog scherper met hun wensen om toch vooral onafhankelijke entiteiten te mogen cultiveren, die niet in de stadsstructuren werden binnengetrokken. Het kan wellicht geen kwaad om hier een suggestie te citeren:

“Een politiek onafhankelijke werking zou onder alle omstandigheden voor een erfgoedcel mogelijk moeten zijn. Het bestuur mag bij de keuze van projecten en betrokken actoren zijn keuze niet laten beïnvloeden door politieke argumenten.”

De identiteitsparadox

Ophefmakend, niet ongevaarlijk (in de verkeerde handen) maar vooral prikkelend bedoeld was de suggestie dat:

“Men zou kunnen stellen dat wanneer erfgoedcellen hun werk goed doen, ze zichzelf op lange termijn overbodig maken. Dat men er in slaagt een mentaliteit te creëren waarbij alle erfgoedactoren volledig uit zichzelf binnen het convenantsidee samen gaan werken. In de praktijk zullen er altijd wel nieuwe organisaties zijn waar nieuwe expertise nodig is. De erfgoedcel heeft zo’n belangrijke spilfunctie als intermediair tussen het beleid van de stad en de actoren dat zij altijd wel onontbeerlijk zal blijven”.⁹⁷

In de grote Pocket-doorlichting van 2004 werd ook ingegaan op de onderlinge samenwerking tussen de erfgoedcellen, de administratie en het steunpunt. Enerzijds wordt er getuigd over de pioniersjaren met een relatief kleine groep mensen (die in de jaren 1990 vaak al convergerende trajecten hadden afgelegd in de museumwereld, de universiteit of cultuurpromotie) die samen de formule uitwerkten, die van elkaars werking op de hoogte waren en vlot informatie, ideeën en suggesties uitwisselden. Anderzijds werd er gesteld dat het zelfs toen, met zo’n beperkte en homogene groep, moeilijk was inhoudelijke interstedelijke projecten te realiseren. Er werd ook melding gemaakt van moeilijkheden bij het zoeken van verhoudingen tussen stedelijke vzw’s en

het steunpunt CBV. Voor de toekomst stelden de respondenten vast dat de landelijke werking, zoals dat heet, een uitdaging zou blijven: “Men moet blijven samenwerken. Men verwacht echter dat samenwerking en overleg moeilijker zal worden als het aantal convenantsteden gaat toenemen: de verzameling van alle (toekomstige) erfgoedcellen in Vlaanderen wordt moeilijker beheerbaar”. Uit het rapport van 2004 blijkt dat duidelijk hét werkpunt te zijn: dat uitwisseling expliciet voorzien zou moeten worden, dat er meer communicatie en ervaringsuitwisseling georganiseerd moest worden, dat het steunpunt hierin een rol zou moeten spelen, dat er kruisbestuiving moet zijn. Een respondent durfde zich zelfs te wagen aan de wel heel eerlijke en ontvullende uitspraak dat: “het mooi zou zijn, maar misschien wat te ambitieus dat in ons beleidsplan de samenwerking met de andere erfgoedcellen aan bod gaat komen.”⁹⁸ Met gevoel voor understatement merkte het onderzoeksbureau op dat er qua landelijke werking en opvallende realisaties nog veel werk aan de winkel was, maar dat hier een hele en veelbelovende weg open lag. Sommige medewerkers pleitten expliciet voor meer inhoud en meer diepgang in het interstedelijke convenantoverleg.

Vlaamse hoop

Voor het onderzoek werden ook de administratie en het kabinet ondervraagd over hun verwachtingen. In 2004 bleken er door hen diverse interessante sleutelwoorden gebruikt te worden: ‘zinnvolle uitvoering’ van het convenant, ‘zinnvolle besteding’ van het geld, impact en slagkracht op lokaal niveau, ‘feedback’ en professionele rapportering naar het Vlaamse niveau, innoverende en dynamische aanpak, ‘bestrijden van de hokjesmentaliteit’ van de erfgoedinstellingen en het verwezenlijken van niet-evidente linken en intergemeentelijke samenwerking, ...

Kortom, de formule van het erfgoedconvenant had van alles losgemaakt; de grote inzet en dynamiek had veel krediet opgeleverd; de verwachtingen waren positief: er bleef meer dan één uitdaging. Als formule verdiende het de kans om van experiment tot decreet te worden omgezet.

Erfgoeddecreet van 2004

Wekenlang werd er over de budgettaire implicaties van een decretale erkenning onderhandeld en gedebatteerd, waarbij de VVSG een belangrijke rol speelde, net als de Vlaamse administratie. Uiteindelijk werd een compromis bereikt op basis van bevolkingsaantallen. Dit spoorde samen met de, eveneens door de VVSG en VVP flink beïnvloede, debatten over de integratie van het Museumdecreet in het Erfgoeddecreet van 2004.

Op 7 mei 2004 werd, helemaal in de eindfase van de legislatuur (op dat ogenblik met Bart Somers als minister-president en Paul van Grembergen als bevoegd minister van Cultuur), door het parlement het decreet gestemd met de iets te vergaande titel: *Decreet houdende de organisatie en subsidiëring van een cultureel-erfgoedbeleid* (B.S. 09.07.2004).

⁹⁶ *Verkennde evaluatie*, p. 22.

⁹⁷ *Idem*, p. 31.

⁹⁸ *Verkennde evaluatie*, p. 42.

Pro memorie citeren we hier de doelstellingen van dit decreet:

“**Art. 3.** §1. Dit decreet heeft tot doel een cultureel-erfgoedbeleid uit te bouwen, met name vanuit een geïntegreerde aanpak een kwaliteitsvolle en duurzame zorg voor en ontsluiting van het cultureel erfgoed te stimuleren. Dit impliceert het verbreden van het maatschappelijke draagvlak en het uitbouwen van een netwerk van expertise.”

Bij de definitie van het erfgoedconvenant waren deze hoofddoelstellingen niet expliciet maar uiteraard wel impliciet aanwezig:

“**Art. 17.** §1. Een erfgoedconvenant is een overeenkomst met resultaatsverbintenis tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente of een samenwerkingsverband van omliggende gemeenten (...) met het oog op de uitbouw van een duurzaam en integraal beleid met betrekking tot het cultureel erfgoed op lokaal niveau.”

Pro memorie

Onder supervisie van de ondertussen tot kabinetschef gepromoveerde Bart Caron en in samenwerking met de administratie leverde kabinetsmedewerkster Anne Brumagne (voorheen journaliste bij De Morgen, met bijzondere belangstelling voor erfgoed), voor het gemarchandeerd over geld en inwonersaantallen het compromisgehalte van het decreet deed verhogen, een uitermate interessante “memorie van toelichting” af, waarin ook inhoudelijk werd geargumenteed. In die nota wordt effectief verwezen naar de groene ijsbreker van Gielen & co, naar concepten van Gerard Rooijackers en UNESCO, enzovoort: een heerlijk actueel werkstuk, met terecht een historische inleiding. Het is relevant hier expliciet een appreciatie uit die memorie van toelichting in de schijnwerpers te zetten, omdat het mee legitimeert waarom de Vlaamse Gemeenschap structureel wou inzetten op de formule:

“Revolutionair aan dit systeem van erfgoedconvenants is dat er, verspreid over heel Vlaanderen, expertisecernen ontstaan waarin ‘proefondervindelijk’ ervaring en kennis worden opgedaan over hoe men vandaag met het erfgoed kan omgaan. Dankzij regelmatig overleg in de schoot van het steunpunt dat voor de erfgoedconvenants werd opgericht, Culturele Biografie Vlaanderen, en dankzij de samenwerking met het Vlaams Centrum voor Volkscultuur is deze expertise ook nuttig voor andere steden.”⁹⁹

In de memorie wordt ingegaan op het vraagstuk waarom nog niet alle decreten rond erfgoedbeleid werden meegenomen in dit ‘erfgoedbeleidsdecreet’, terwijl dit wel logisch ware geweest:

“Om slechts twee voorbeelden te geven: de behouds- en beheersproblematiek gaat zowel musea als archiefinstellingen aan en het werk van de erfgoedconvenants

stopt niet bij de deur van het museum of de archiefinstelling. Tégen de integratie van het decreet op de volkscultuur en het Archiefdecreet in het Erfgoeddecreet pleitte het gegeven dat deze twee decretale regelingen nog bijzonder recent zijn. Het landschap in die sectoren, jarenlang een zo goed als braakliggend terrein, is zich nog volop aan het vormen. Een integratie zou daarom een te bruuske beweging geweest zijn.”¹⁰⁰

Hoe legitimeer je Vlaamse middelen voor een stadsmuseum?

Het helpt wellicht om in herinnering te brengen dat in de debatten en nota’s met het oog op enkele geplande stadsmusea in het decreet in het kabinet van de minister eerst niet zozeer werd gedacht aan een constructie via cultureel-erfgoedconvenants, maar dat actief werd gedacht aan een piste die in het decreet van 2004 werd geïntroduceerd, namelijk de landelijke samenwerkingsverbanden van musea. Dat leek een eenvoudiger legitimatie voor een Vlaamse inbreng in stadsmusea:

“Het nieuwe Erfgoeddecreet voorziet in subsidies voor dergelijke samenwerkingsverbanden. Het ziet er *trouwens naar uit dat er nog andere vormen van samenwerking op komst zijn. Zo is de kans groot dat enkele musea met technische collecties gaan samenwerken en dat verschillende historische musea (al dan niet in wording, denken we aan het MAS in Antwerpen en het stadsmuseum STAM op de Bijlokesite in Gent)* ook in een samenwerkingsverband stappen.”¹⁰¹

Implementatie van het Erfgoeddecreet van 2004

Het decreet van 2004 kon door minister Paul Van Grembergen tot een goed einde worden gebracht voor het einde van de legislatuur.¹⁰² In de volgende jaren verspreidde de formule van de erfgoedconvenants zich geleidelijk over het Vlaamse land. Vanaf nu stapten samenwerkingsverbanden van steden en gemeenten vlot in: Hasselt en het Intergemeentelijk samenwerkingsverband Land van Waas (ICW) in 2005, Sint-Truiden en het IGS Meetjesland (Comeet) in 2006, de Mijnstreek (Mijn-Erfgoed) in 2007 en Turnhout en TERF (IGS rond Roeselare-Izegem) in 2008. Dit leidde tot het totaal van zestien erfgoedconvenants, waarbij – als er heel creatief wordt “doorgerekend” – in principe meer dan 2,3 miljoen inwoners in vijftienveertig gemeenten en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden bereikt in ruil voor bijna 5 miljoen euro Vlaamse middelen. Dit genereerde een pleiade van projecten en initiatieven, overal te lande. Enkele echo’s daarvan pikt u op in de in dit boekje ingelaste voorstelling van de verschillende erfgoedcellen.

¹⁰⁰ *Verkennde evaluatie*, p. 8.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² Besluit van de Vlaamse regering ter uitvoering van het decreet van 7 mei 2004 houdende de organisatie en subsidiëring van een cultureel-erfgoedbeleid, voor wat betreft de erfgoedconvenants en de advisering.

⁹⁹ Zie: <http://jsp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2003-2004/g2018-1.pdf>, stuk 2018 (2003-2004) – nr. 1, p. 6.

Landelijke uitdagingen voor convenants

Het laten lukken van landelijke convenantsprojecten bleef nog steeds een uitdaging. Een in relatieve stilte (voor de buitenwereld) voorbereid project om een ambitieus ICT-plan, de Erfgoedwijzer, te realiseren tussen de erfgoedcellen en CBV zou niet van de grond komen. Het bleek niet mogelijk om het project te koppelen aan de in de pioniersjaren soms van koers veranderende Cultuurwijzer van VCCC, later Cultuurnet. De lange tijd te gesloten aanpak, waarbij niet alle potentiële samenwerkingsmogelijkheden werden benut en waarbij niet van bij de aanvang op één project samen met VCV werd aangestuurd, bleef problemen genereren.

De droom van de Erfgoedwijzer-website met het ruggengraatachtige potentieel voor een Customer Relation Management systeem en voor een superkennisweb voor de cultureel-erfgoedsector ... werd opgegeven. Sommige ideeën waren wel goed maar de technologie nog niet altijd voorhanden en het samenwerkingsplatform te beperkt. In plaats van een website voor en door de erfgoedsector gericht op het grote publiek (www.erfgoedwijzer.be), werd uiteindelijk gekozen voor een veel bescheidener opzet, om toch zeker ook een mijlpaal te realiseren. Dat gebeurde ook. Het werden een koepelwebsite voor en door de erfgoedcellen - www.erfgoednet.be en later www.erfgoedcellen.be - en individuele websites van de toenmalige erfgoedcellen (Antwerpen, Brugge, Gent, VGC, Leuven, Mechelen, Tongeren).

Expo '58

Er bleek nog een snellere publieke scoringskans mogelijk via een volkscultuurpiste, via een toepassing van alledaagse historische cultuur (K. Ribbens). Er werd ingezet op mondelinge geschiedenis en beeldbanken. De erfgoedcellen legden geld samen en installeerden een coördinator (Ans van de Cotte) bij het Vlaams Centrum voor Volkscultuur, waar een mondelinge-geschiedenispecialist (Björn Rzoska) en een erfgoed 2.0-expert (Bart de Nil) het geheel mee ondersteunden. Het netwerk werd op Vlaams niveau over de twee steunpunten verankerd, waardoor het project als vanzelfsprekend binnen de fusie van die twee zou worden meegenomen. Met het Expo'58-project scoorden de erfgoedcellen (en, dankzij de continuïteit geboden door de drie net genoemde medewerkers, ook FARO) wél voluit op landelijk niveau; en dat helemaal in het begin van de wereldtentoonstellingsherdenkingshype die het voorjaar van 2008 zou kenmerken.¹⁰³ Een meerlagige, op vele plekken tegelijkertijd gevoerde campagne kan werken en een meerwaarde genereren. *En passant* waren methodes van mondelinge geschiedenis geïntroduceerd..

¹⁰³ Er werden in elk geval harde en degelijke resultaten opgeleverd, waarvan naast de website www.expo58.eu en tientallen kleine en grote spin-offs, het uitstekend verkopende (niet minder dan vier drukken scorende) boek van Annick LESAGE, *Expo '58. Het wonderlijke feest van de fifties*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2008 een stevig bewijs is.

Discours van toen en van daarna

In 2005 werd dan het volgende boek van Pascal Gielen, over het erfgoedregiem, opgeleverd: het voorlaatste uit het door de Vlaamse overheid gefinancierde vertoogvormingstraject. Dit, en zeker het volgende werk met de wel heel toepasselijke hoofdtitel *De onbereikbare binnenkant van het verleden*, werden niet meer zo opgepikt in de erfgoedsector.¹⁰⁴ Ze staan blijkbaar niet op het nachtkastje of het bureau van de doorsnee erfgoedwerker of erfgoedceller.

Er staan nochtans interessante suggesties in, die de volgende jaren nog van pas zullen komen, met name daar waar gewezen en voortgeborduurd wordt op het onderzoek rond geheugen en herinnering en vooral op figuren zoals Aleida Assman, of breder nog Barbara Kirshenblatt-Gimblett.

Verklikkende details

Interessant is verder dat het essay '*Kleine dramaturgie voor een artefactenstoet*' in een herwerkte vorm opnieuw gepubliceerd werd. Jammer genoeg werd daarbij niet gekozen voor een exacte reproductie van de groene ijsbreker, maar voor een bijgewerkte vorm. Persoonlijk zou ik het origineel blijven aanraden, maar gelukkig zijn de belangrijkste ideeën ook in de handelseditie wel weergegeven. Enkele bijkomende kwalificaties zijn aangebracht, zoals de afstand die wordt genomen (let op het woord 'grotesk' en de voorwaardelijke wijs) bij het weergeven van de analyse van Guillaume in de beginzinnen van de zware zelfkritiek van de musea, die de hoofdinstek uit 1999-2000 vormde. Nu luidt het als volgt:

"De Franse denker Marc Guillaume nagelt onze moderne erfgoedinstellingen nogal grotesk aan de schandpaal. Archiven en musea zouden een strategische accumulatiepolitiek voeren waardoor zich een levenloze restantenbelt opstapelt. Die aanpak leidt alleen maar tot een musealisering van wat was, en daarmee meteen ook van wat is (...) Archiven en musea zijn voor Guillaume dan ook alleen maar 'historiseringsmachines' die objecten neutraliseren door ze in een ver, onbereikbaar verleden te positioneren."¹⁰⁵

Opvallend is nog steeds die eigenaardige, te beperkte kijk op archiven; de plek waar onderzoekers werk verrichten in de leeszaal (onderzoekers, die niet zozeer komen om rond te lopen en te kijken, maar in de meeste omstandigheden elementen stabiel noteren - om Bruno Latour te parafaseren - en ze mobiel en combineerbaar maken tot sleutels in het wetenschappelijk en genealogisch werk). Of was het inzicht onvoldoende gerijpt dat misschien ook of beter vanuit archiven als startmetafoor vertrokken kon worden:

¹⁰⁴ PASCAL GIELEN, *De Onbereikbare Binnenkant van het Verleden. Over de encensering van het culturele erfgoed*. Leuven, LannooCampus, 2007.

¹⁰⁵ LAERMANS & GIELEN, *Cultureel goed*, p. 117-180.

“Dat vraagt weliswaar om de herpositionering van historische documenten en objecten als centrale schakels in maatschappelijke netwerkfiguraties. Enkel via deze herintrede krijgen ze de potentie om de sociale werkelijkheid weer mee te bepalen. Archieven, musea en andere erfgoedactivisten hebben als bemiddelaars bijgevolg de taak om relevante verledens weer een stem te geven.”¹⁰⁶

Polyfonie in archieven

In de archieven speelt echter een andere, veel meer dienstverlenende en faciliterende logica: het zijn de gebruikers van vandaag of morgen die het moeten maken, die moeten zoeken en produceren, niet de archivaris. De archivaris is niet in de eerste plaats een (praktiserend) historicus of onderzoeker (maar onderzoeken mag natuurlijk in de vrije tijd of voor voorbeeldprojecten): zij of hij moet zich wegcijferen om de andere te laten scoren, voorzetten geven, toegeven ... De figuur van de archivaris die boven op zijn archief ging zitten en zo weinig mogelijk buitenstaanders toeliet, is niet meer van deze tijd. Ook het vervolg van de redenering over archieven maakt duidelijk hoe moeilijk de door Gielen voorgestelde strategie wel is voor een klassieke gedrukte inventaris (die hopelijk het herkomstbeginsel respecteert), maar hoe vruchtbaar een ICT-oplossing (die hopelijk het herkomstbeginsel respecteert) wel kan zijn: “dat artefacten op een eigenzinnige manier moeten worden geordend, waardoor een polyfone publieksomgang met documenten en objecten tot de mogelijkheden gaat behoren. Hoe meer toegangswegen naar een geschiedenis worden aangelegd, hoe groter de kans dat diverse bevolkingsgroepen met verschillende sociaal-culturele achtergronden iets van het verleden oppikken”.¹⁰⁷ Dat potentieel is gemakkelijker te benutten met geluidsfragmenten, film- en fotomateriaal.

Kijkkrasters

In het essay van Gielen wordt in het verhaal over ordeningsprincipes in musea (en – *en passant* – archieven, alsof dat daar gelijk zou zijn), gewezen op het (museum!) gebouw dat een kijkraaster oplegt. Als voorbeeld haalt Gielen het Etnografisch Museum te Antwerpen aan, waar maskers en andere spullen in optimale omstandigheden bewaard worden, maar door de op maat gemaakte kijkkasten, soms geconditioneerd werden: “Het Etnografisch Museum is enigszins overtrokken gesteld een depot, maar dan met een kijkfunctie gesupplementeerd (...) Het Etnografisch Museum is met andere woorden een mooi voorbeeld van hoe de bewaar- en de publieksfunctie elkaar op een hachelijke manier kunnen tegenspreken.”¹⁰⁸ Als we dit vertoog even doortrekken, dan komen we opnieuw bij Latour, de quasi-subjecten en de artefactenstoet terecht.

Wie is bang van Bruno Latour?

Er kwam ook wat lichte, maar welgemikte tegenwind op het verhoogfront, het scherpste nog van Bert De Munck. Zijn stuk was vooral ingegeven door ongerustheid over opleidingen en het ‘openbreken’ daarvan. Naast zachte kritiek op klassieke opleidingen zoals geschiedenis, en gelet op het feit dat vakken zoals ‘volkskunde/volkscultuurstudie/etnologie’ niet langer academisch gecoverd waren, weerklonk steeds luider de roep om een ‘aangepaste opleiding voor erfgoedzorgers’ (inclusief een museumopleiding) te overwegen. Uit de cultureel-erfgoedsector (of beter: uit overheids- en kennisnetwerkknooppunten) kwamen steeds meer signalen dat men blijkbaar niet hypertevreden is over de competenties van door de academische opleidingen in Vlaanderen afgeleverde jonge masters en professionals (ja, ook historici) met het oog op een eigentijdse erfgoedpraktijk (bv. als regisseur, dirigent, drager of desnoods recensent van een artefactenstoet). Kort door de bocht samengevat: waar vinden we geschikte, goed voorbereide jonge medewerkers die in een erfgoedcel goed en zelfstandig kunnen meedraaien, al dan niet na een inwijding via het steunpunt? Gevraagd zijn dan medewerkers die, als ze niet al op de hoogte zijn van de voorgeschiedenis die in dit essay nog eens uitgespeld wordt, toch minstens de uitdagingen, spanningen en inherente machts- en methodenstrijd kunnen proeven en hanteerbaar maken. Krachten die in staat zijn om om te gaan met en in te spelen op politici en andere machthebbers, maar toch een ethische code en professionele visie kunnen vrijwaren en realiseren. Het blijkt verrijkend te zijn dat erfgoedcoördinatoren vanuit een heel verscheiden academische achtergrond het discours en de praktijk kunnen waarmaken. Toch blijkt er een uitdaging te zijn om jonge (en ouder wordende) professionals beter te trainen in het opmerken van bruikbare details en lokale kenmerken, in het zien van het potentieel, in het verwerven, consolideren en doorgeven van relevante kennis ... Hoe kunnen de in het werkveld gepercipieerde noden een academische vertaling en oplossing krijgen? Dit debat moet niet langer uit de weg gegaan worden, ondanks stellingen dat bijvoorbeeld klassieke geschiedenisopleidingen (kunstgeschiedenis, archeologie, taalkunde, agogiek, cultuurmanagement ...) moeten volstaan.¹⁰⁹ In zijn essay wijst De Munck ten minste op een aantal wetenschappelijke benaderingen zoals actor-netwerkanalyse, die je in sleutelteksten ziet opdruiken en waarmee buiten traditionele kaders kan worden gedacht. Zijn er gevaren verbonden aan het maatschappelijk relevant met erfgoed en in het bijzonder volkscultuur bezig zijn? Welk risico loopt de wetenschap als actoren uit de sector zelf mee invloed uitoefenen op verhoogvorming en transdisciplinaire benaderingen? Door de focus op volkscultuur, wordt – *post factum* bekeken – door De Munck veel energie besteed aan het bekampen van een windmolen die ondertussen alweer elders en veel krachtiger staat te wieken dan binnen het subdomein volkscultuur.¹¹⁰ De evoluties in Nederland rond de opleidingen ‘cultureel erfgoed’ zijn niet meer tegen te houden en zullen geen halt houden aan de Rijksgrens. Het programma Cultureel Dynamiek van het NWO stelde de juiste vragen en mag

¹⁰⁶ LAERMANS & GIELEN, *Cultureel goed*, p. 180.

¹⁰⁷ Idem, p.181.

¹⁰⁸ Idem, p.189.

¹⁰⁹ In 2009-2010 loopt er een programma “erfgoedgeleerden” waarbij om de maand een andere erfgoed(inter)discipline aan bod komt; een campagne die moet uitmonden in een open debat over de problemen en kansen midden 2010.

¹¹⁰ Hierbij verwijs ik, met gemengde gevoelens, naar de korte opflakking maar logistieke verzanding van *CULTUUR. Tijdschrift voor etnologie* (2005), dat iets had kunnen worden en het erfgoedvertoog sneller had kunnen laten evolueren.

ook in Vlaanderen als een uitdaging worden opgevat.¹¹¹ De Munck wist als een van de weinigen in het academische veld in Vlaanderen enkele belangrijke draden te vatten en poogde daarover een discussie op te starten.¹¹²

Een ding staat als een paal boven water: voor het volgende decennium en voor wat in de volgende paragraaf beschreven wordt, is een nieuw soort syntheseswerk en theorievorming nodig, zeker om het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet te begeleiden.

De Blitz van IDZO en culturele biografie

In het eerste decennium van de 21e eeuw is in het erfgoedveld in de Lage Landen één concept als een *hovercraft* over de zee en het zand gegleden: culturele biografie. De term verwees daarbij niet naar Kopytoff maar wel naar een invloedrijk essay van Gerard Rooijackers, gepubliceerd in het *Boekmancahier* in 1999. Wat uit dat essay overgenomen werd, was het concept 'culturele biografie'. Het is echter belangrijk de titel van dat stuk even te laten doordringen: 'IDZO, de identiteitsfabriek Zuid-Oost'. Het project was zijn tijd iets teveel vooruit, omdat de technologie, noch de instellingen, noch de managementcompetenties er klaar voor waren. Het in 1999 op een website gelanceerde idee voor het zuidoosten van Noord-Brabant, bleef virtueel en werd, zelfs als promowebsite, in stilte afgevoerd.¹¹³ Zelfs de naam Culturele Biografie, die zeer proactief gekozen werd voor het steunpunt, verdween ondertussen, in 2008, haast geruisloos. Toch is het zinvol enkele belangrijke componenten nu terug te reconstrueren, los van het door de meeste betrokkenen nauwelijks begrepen deco-recoverhaal, mede omdat die theoretische - etnologische - constructie van 'culturele biografie' het discours en de verwachtingen met betrekking tot erfgoedconvenants (en ook die over 'verspreid cultureel erfgoed', of 'zwerfgoed' of over 'etnologie') tot vandaag blijft beïnvloeden. Bart de Keyser vatte het basisidee goed samen:

“Rooijackers merkte op dat musea, monumenten, archieven en archeologie naast en los van elkaar opereerden, terwijl dat in feite best geïntegreerd zou gebeuren. Een geïntegreerde aanpak zou helpen bij de reconstructie en een beter begrip van de context en zou leiden tot de biografie van een landschap of een regio, een culturele biografie, een net van verhaallijnen over die bepaalde streek, over al die sporen die mensen in hun leefomgeving hebben getrokken, van welke aard ook.”

Een belangrijk probleem in de praktijk in Nederland was dat musea niet steeds wilden samenwerken met de buitenwereld, uit vrees voor verlies van autonomie. Als uitweg zag Rooijackers de informatica en nieuwe media, met het Schotse Scran-project als lichtend voorbeeld (www.scran.ac.uk).¹¹⁴ Het was toen, net zoals dat voor het 'kennisnetwerk'-

traject van het VCV – het zogeheten project bèta – gold, (nog) net iets te vroeg.¹¹⁵ De middelen, noch de bereidheid, noch de kritische massa, noch de geschikte software, noch een aanvoelen van de noodzaak waren aanwezig. Nog niet.

¹¹¹ www.nwo.nl/NWOHome.nsf/pages/NWOA_6J8FRJ.

¹¹² Bert De Munck, 'Microtechnologieën van volkscultuur. Europese etnologie in Vlaanderen tussen sector en discipline', in: *Volkskunde*, 106 (2005), p. 342-370.

¹¹³ JACOBS, *Cultureel-erfgoedlandschap*, p. 272.

¹¹⁴ Gerard ROOIJACKERS, 'Het leven van alledag benoemen. Cultureel erfgoed tussen ondernemerschap en nieuwe technologie', in: *Boekmancahier*, 11 (1999), p. 275-289.

¹¹⁵ Zie het rapport van Dirk KENIS uit 2003 (!): www.faronet.be/files/pdf/pagina/theorie_en_praktijk_van_een_kennisweb.pdf.

5. Het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008: regelingen en uitdagingen

De Vlaamse overheid in beleidsmatige overdrive: het nieuwe schema, het nieuwe decreet

Bij de ondertekening van het erfgoedconvenant COMEET op 23 november 2005 gaf Bert Anciaux, bijgestaan door adviseur Hans Martens, een interessante speech waarin werd terug- en vooruitgeblikt op erfgoedconvenants als een decretaal verankerde beleidsformule:

“Het erfgoedconvenant werd al vlug met allerhande vormen van beeldspraak omschreven: erfgoedcoördinatoren zijn spelverdelers, instrumentbouwers, loodgieters... En de erfgoedcel wordt dan omschreven als ‘de gang in een huis met veel kamers’, ‘het cement tussen de bakstenen’ of ‘de spin in het web’. Vandaag neemt de noodzaak aan metaforen af. De erfgoedcel staat immers niet meer op, onder, boven of naast het erfgoedveld maar – zoals het alle goeie teamspelers betaamt – er middenin (...) Het erfgoedconvenant is geen surrogaat voor het gemeentelijk cultuurbeleid – het kan er mee vervlochten zijn, maar het moet vooral een meerwaarde creëren, het is een surplus. Ik verwacht van de erfgoedcellen dat ze ons verrassen, dat ze de mensen ‘uit hun kot lokken’, dat ze op een creatieve manier ons dingen laten zien die we nog nooit op die wijze hebben gezien, dat ze nieuwe verbanden leggen, onvermoede bronnen aanboren. Of om het met een eigen en misschien wat eigenzinnig beeld te schetsen: erfgoedzorgers moeten truffelzwijnen zijn.

Maar cultureel erfgoed is ook een relationeel begrip: het is wat een groep mensen vandaag de dag als zodanig beschouwt omdat ze er een bepaalde waarde aan hechten (die niet dezelfde is als de economische ‘waarde’). Anders gezegd: niets is ‘van zichzelf’ cultureel erfgoed, laat staan waardevol cultureel erfgoed. De open, heterogene en veranderende inhoud van het begrip maakt er mee de kracht van uit.”¹¹⁶

Het was herfst, maar er circuleerden (naast truffelzwijnen) toch al heel vroege zwaluwen in dit vertoog. Soortgelijke ideeën hadden enkele dagen eerder op 27 oktober 2005 in de zogenaamde ‘Kaderconventie van de Raad van Europa over de waarde van cultureel erfgoed voor de maatschappij’, in de Portugese stad Faro een officiële neerslag gekregen. Zowel het besef dat eigenlijk op korte termijn, zowel op vertoogniveau als in de praktijk, een volgende stap kon worden gezet in het cultureel-erfgoedbeleid in Vlaanderen rijpten vervolgens langzaam in 2007.

Fusie: van twee één

Het proces werd in gang gezet door een stevige en zelfs persoonlijke interventie van de toenmalige minister van Cultuur, Bert Anciaux, in december 2006. Hij forceerde een fusiebeweging tussen de twee bestaande steunpunten: Culturele Biografie Vlaanderen en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur. Hieruit resulteerde dan, het begin 2008 operationele FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw. In de naam werd een permanente wegwijzer naar het ideeëngoed van de net vermelde Europese kaderconventie van Faro in 2005 ingebakken.

Belangrijk, in vergelijking met tien jaar geleden, is dat het erfgoedveld op Vlaams niveau scherp administratief opgevolgd en begeleid wordt door één actor, namelijk het Intern Verzelfstandigd Agentschap Kunsten en Erfgoed, in het bijzonder de Afdeling Erfgoed. Marina Laureijs nam, onder auspiciën van topambtenaar Jos van Rillaer die voor Kunsten en Erfgoed bevoegd werd, de leiding van die afdeling. In combinatie met het ene steunpunt dat vanuit het Agentschap aangestuurd wordt, kwam bijgevolg een stevige en structureel doorwerkende machine op kruissnelheid vanaf 2008.¹¹⁷

Ennaert tekent de grote lijnen

Door de net vermelde administratie (en de opeenvolgende adviseurs erfgoed van minister Anciaux) werd een langdurig proces doorlopen van aftasten en onderhandelen met vele sleutelspelers. Deze in de erfgoedsector bijeengesprokkelde onderdelen werden tijdens een memorabele vergadering begin 2007 door de kersvers aangetreden adviseur cultureel erfgoed van Bert Anciaux (Pascal Ennaert) gehercombineerd en uitgetekend in een stroomschema op een flip-over. Ennaert kwam, luisterde, zag en tekende. Er ontstond een nieuw schema, dat de oude puzzel uit 2001 definitief verving. Subsidiariteit in combinatie met synergie, inzetten op een eigenzinnige toepassing van ideeën van de conventie van Faro van 2005, het onderhandelbaar maken van groeiende duidelijkheid en werkverdeling in de sector: een hele basisfilosofie die doorklinkt in het uiteindelijke cultureel erfgoeddecreet was in dat schema aanwezig. Het werd vervolgens door de kabinetschef cultuur, Guy Redig, Pascal Ennaert en het team van Marina Laureys en Hilde Cuyt voorgesteld in diverse gremia en overlegvergaderingen met de cultureel erfgoedsector.

Andere metaforen

In de Memorie van Toelichting (bij het voorontwerp van het cultureel-erfgoeddecreet), die rond december 2007 in de Vlaamse parlementaire cultuurcommissie en de inter-kabinetten-heksenketel gelanceerd werd, wordt niet langer vertrokken van het avant-gardetraject van de groene ijsbreker, van de IDZO-Fata Morgana of van de vage theoretische constructie van de notie ‘culturele biografie’. Het kabinet Anciaux II (in het bijzonder cultureel-erfgoedadviseur Pascal Ennaert) en de Afdeling Erfgoed (Hilde Cuyt,

116 Zie: www.ministeranciaux.be/449_nl.html.

117 “Door contextsturing de zelfsturing zo aanjagen dat organisaties autonoom de beleidsdoelstellingen méé realiseren: het is de kwintessens van de stuurmanskunst van een overheid.” Laermans, *Het cultureel regiem*, p. 125.

Dries Vandembroucke, Marina Laureys ...) kwamen met een eigen synthese, waarin getracht werd alle convergerende lijnen en onderzoeksvoorzetten samen te vatten en dat te kruisen met hardnekkige pogingen om het subsidiariteitsprincipe (en de financiële consequenties daarvan) in Vlaanderen te laten gelden.

Twee sporen

Er is sprake van twee sporen voor de Vlaamse cultuuradministratie. Enerzijds is er een grotendeels door ambtenaren en de minister zelf behandeld beschermingsbeleid, dat volop de kaart trekt van symbolische erkenning van roerend erfgoed (detecteren, selecteren, ophijsten als topstuk of sleutelcollectie). Dit is de piste van de topstukken en speciale inventarissen, dankzij het symbolisch kapitaal van de macht, met achter de hand een door de Vlaamse overheid gespijste en potentieel te activeren oorlogskas voor aankopen in geval van nood of andere opportuniteiten. Dat beleidsspoor is een aparte studie waard, maar het valt buiten het bestek van dit essay.

Anderzijds was er het door het nieuwe decreet geadresseerde ondersteuningsbeleid voor cultureel-erfgoedorganisaties die zich inzetten voor de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed en/of voor de brede netwerken van individuen, groepen en organisaties die waarde hechten aan bepaalde types van erfgoed. Denk hierbij vooral aan kennis, methoden of vaardigheden die de Vlaamse Gemeenschap graag pragmatisch wil laten cultiveren en ingezet wil zien door op het grondgebied van Vlaanderen actieve netwerken (of eventueel door Vlamingen opererend in het buitenland).

Samen kennis maken

In de memorie van toelichting wordt onmiddellijk sterk de nadruk gelegd op kennis- en expertisenetwerken, het zenuwstelsel van heel het op te zetten systeem:

“Ze erkent daarbij de verschillende praktijken, de kennis die nodig is om die professioneel in te zetten, wenst de ontwikkeling ervan te stimuleren en de kennis voor een goede zorg voor en ontsluiting van het cultureel erfgoed meer te verspreiden over Vlaanderen. Waar kennis aanwezig is moet ze versterkt worden, waar kennis nodig is moet ze ingezet worden, waar kennis ontbreekt moet ze kunnen ontwikkeld worden.”¹¹⁸

Deze memorie van toelichting is anders dan de vorige memorie uit 2004, net zoals het decreet dat zou zijn.

Enerzijds was het een resultaat van een fraai staaltje eigentijdse *multi-level governance*, participatie en overlegcultuur die de afdeling (cultureel!) Erfgoed en het kabinet cultiveerden. Het decreet vloeiende voort uit een lang doch voorbeeldig doorlopen traject met allerlei adviescommissies, overleggroepen, terugkoppelmomenten en werkgroepen van sleutelspelers uit de brede cultureel-erfgoedsector.

Anderzijds was in 2007-2008 het politiek-institutionele klimaat (met interkabinetten-werkgroepen als typische onweerzones) zodanig geëvolueerd dat in de oorspronkelijke,

vrij coherente basistekst en in het decreet, uiteindelijk nog allerlei andere overwegingen ingelast (b)lijken. Soms bracht dit enige ruis op de helderheid van de boodschap in de memorie teweeg, zoals dat het geval was met de ingelaste signalen over bijvoorbeeld ‘varend erfgoed’¹¹⁹ of ander, écht ‘onroerend erfgoed’. Gelukkig zouden precies sommige van die ingelaste compromisformules in de toekomst, zoals het protocol tussen de beleidsdomeinen onroerend en cultureel erfgoed, effectief wel eens kunnen werken. En passant wordt in het brede, historische overzicht van het erfgoedbeleid in deze memorie wel subtiel gesuggereerd dat monumentenzorg, archeologie of landschapserkenning van oudsher bij cultuur of cultureel patrimonium zouden horen.

Hadden Adam en Eva een navel?

Het vervolg van het historisch overzicht in de nieuwe memorie van toelichting wordt eerst geïncorporeerd, opgebouwd, geschreven en gelegitimeerd vanuit een nogal museumbeleidsgeoriënteerd perspectief en vanuit de administratieve eenheid die sinds de jaren 1990 geleidelijk andere onderdelen en stromingen had. Zo wordt het volgende beweerd en retorisch in stelling gebracht:

“In de jaren negentig van de vorige eeuw was het cultureel-erfgoedbeleid nog beperkt tot een museumbeleid. Het Museumdecreet van 1996 was het enige erfgoeddecreet (...). In het Museumdecreet van 1996 werd een complementair cultureel-erfgoedbeleid ‘avant la lettre’ gevoerd. Het museumconsulentschap is daar één voorbeeld van (...)” Vanaf 2000 verruimde de scope van het beleid van museumwerking naar cultureel-erfgoedwerking.”

Als ik het voor de duidelijkheid even flink op flessen trek, dan lijkt hier haast een instructief impliciet Genesisverhaal gepredikt te worden: eerst was er het museum(beleid), uit de rib ervan werd de rest opgebouwd, door het geleidelijk binnen-halen van verspreid erfgoed. Proef of ontrafel het volgende citaat vanuit dit perspectief:

“Het besef groeide dat niet alleen het cultureel erfgoed in musea deze aandacht verdiende. Ook cultureel erfgoed dat elders wordt bewaard heeft publiekspotentieel en ook voor dat cultureel erfgoed moet zorg worden gedragen. Door het sluiten van erfgoedconvenants, in het begin met een beperkt aantal steden, werd een experimenteeruimte gecreëerd. Het erfgoedconvenant gaf de steden extra financiële middelen en beleidsruimte om het lokaal cultureel erfgoed dat niet in erkende en gesubsidieerde musea werd bewaard onder de aandacht te brengen, de zorg ervoor te verbeteren en om een draagvlak te creëren voor een verruimd cultureel-erfgoedbeleid.”

Het is eigenaardig dat deze museale *bias* in deze memorie uit 2007 nog traceerbaar

118 *Memorie van toelichting bij het Voorontwerp van het Cultureel Erfgoeddecreet, 2007, p. 2.*

119 Een verklapper dat hier problemen blijven borrelen (ook al proberen velen het niet te zien, je blijft het gewoon horen en aanvoelen) is het feit dat het begrip in 2008-2009 werd omgedoopt tot politieke newspeak: “water-gebonden erfgoed”. Zeg niet zeilschip, maar “wind- en water-gebonden erfgoed” en versta: onbeweeglijk of onroerend erfgoed. Watererfgoed blijkt iets anders te zijn dan oude spa blauw.

is, omdat vervolgens in deze tekst heel het referentiekader open wordt gegooid en belangrijke onderzoeken en verhoogingen die we in de voorgaande paragrafen de revue hebben laten passeren worden meegenomen. Voor het instrument van het cultureel-erfgoedconvenant wordt het realiseren van een zagezegd geïntegreerde en integrale aanpak van cultureel erfgoed, niet alleen maar roerend maar nu ook voor immaterieel erfgoed, in de memorie centraal gesteld. Bijzondere nadruk wordt gelegd op een experimenteer marge en op een nieuw begrip, de 'comfortzone'. Er is in deze voor de grote financiële crisis van 2008 tot stand gekomen memorie sprake van "een comfortzone bieden voor beginnende cultureel-erfgoedorganisaties, organisaties die de zorg voor of de ontsluiting van het cultureel erfgoed als kerntaak hebben."

Formules A, B en C

In de formule van een "cultureel-erfgoedconvenant" worden drie mogelijke formules voorzien:

- a) expertise-uitwisseling en samenwerking gecoördineerd door de cultureel-erfgoedcel: de basisfunctie sinds 2000, zoals die decretaal geregeld was sinds 2004;
- b) ondersteuning van het lokaal cultureel-erfgoedbeleid;
- c) een cultureel erfgoedforum

Wat formule A betreft worden meer dan ooit voorbeeldpraktijken en schottendoorbreekende resultaten verwacht rond sensibilisering, promotie, communicatie en culturele ontsluiting.

B-potjes

De formule B roept volgens mij veel vragen en onduidelijkheid op. Was dit oorspronkelijk eigenlijk niet (bedoeld als) een uitdovende overgangmaatregel of een *incentive*? Hier is het gevaar het grootst voor een platte transfer van convenantsmiddelen die geoormd zijn voor een cultureel erfgoedbeleid op Vlaams of bovenlokaal niveau naar het lokaal (vrijetijds)beleid. Dit zou me dan een contradictorisch effect lijken van de maatregel in formule B, gezien de pogingen om in het Cultureel-erfgoeddecreet juist een soort kerntakenregeling en subsidiariteitsregel te laten spelen. Hoe is dit dan in het decreet gekomen? Paradoxaal genoeg, zo lijkt me, precies omwille van die pogingen om de verzande kerntakendiscussie los te wrikken en aan te pakken.

Het volkscultuurdecreet van 1998 voorzag een mogelijkheid voor projectsubsidies. Dat kanaal werd gebruikt om historisch gegroeide regelingen van - om beleidsmatig niet in alle gevallen duidelijke redenen - gesubsidieerde lokale en regionale tijdschriften en jaarboeken te saneren en te sturen richting objectiverende kwaliteitscontrole. Tijdens de discussies in 2007 en 2008 om het volkscultuurdecreet van 1998 te laten uitdoven en in het cultureel-erfgoeddecreet te laten opgaan, kwam deze publicatieregeling voor volkscultuur en lokale geschiedenis in beeld. Moet Vlaanderen een lokaal historisch of heemkundig tijdschrift subsidiëren? Of is dit bij uitstek de taak voor een lokale overheid? Kan de Vlaamse ondersteuning gelegitimeerd worden als een centraal aangestuurde

campagne om de gezamenlijke kennis over het verleden en de streek of de plek en de ontsluiting van erfgoed in Vlaanderen te verbeteren? Of werd de inschatting en subsidiëring van lokale geschiedschrijving helemaal aan het lokale niveau toevertrouwd? Er werd gekozen om een deels vanuit kwaliteitsverbetering gelegitimeerde regeling van subsidies te vervangen door een beoordeling op grond van geografische reikwijdte en inbedding. De Vlaamse Gemeenschap wenste voortaan publicaties van landelijke of internationaal niveau te steunen. Lokale en provinciale besturen ondersteunen dan lokale en regionale initiatieven.

Enkele tientallen lokale tijdschriften die onder het decreet volkscultuur tot 2008 nog een heel bescheiden (maar voor hen belangrijke) financiële *incentive* van enkele honderden euro's kregen, zouden die bijdrage vanaf 2009 verliezen. Om te vermijden dat er zo schade werd berokkend, werd overeengekomen dat de Vlaamse overheid die som nog vijf jaar lang zou bezorgen, via een lokaal kanaal, maar wel met de verwachting of hoop dat het lokale bestuur daarna effectief haar verantwoordelijkheid zou opnemen en het lokale tijdschrift niet alleen zelf verder zou steunen maar die steun ook zou versterken.

Formule B was dus, zo had ik het in 2008 begrepen, eigenlijk een uitdovende begeleidingsmaatregel om de gevolgen van het beëindigen van de oude decreten en het consequent uitvoeren van de subsidiariteitsgedachte te verzachten en om niet van de ene dag op de andere de subsidiekraan koudweg dicht te draaien.

Snel bleek er twijfel te ontstaan over het feit of dat Vlaamse potje uit formule B dan niet 'voor altijd' als verworven kan beschouwd worden voor het convenant (hoewel dit een tijdelijke, op maat onderhandelde overeenkomst is en niets definitief). Het is hen van harte gegund, maar is het zinvol om dit te doen en zo ja, hoe kan daar dan mee worden aangestuurd? Het lineaire karakter, vaste sommen per tijdschrift, is immers ook niet compatibel met de op-maat-gedachte van een convenant.

Forum

De uitdaging voor de boven aangehaalde formule C is anders. Die zou in 2014 open kunnen worden gesteld, voor verdere co-investering door de Vlaamse overheid. Om dit te legitimeren, moet zo'n erfgoedforum wel zeer bijzonder en pro-actief zijn en landelijk relevante projecten van hoog niveau realiseren.

In de memorie van toelichting worden gemengde boodschappen uitgestuurd. Hierna geef ik de passage over de erfgoedfora weer, met duidende commentaar ertussen geweven.

"De groeiende aandacht voor de geschiedenis of geschiedenissen, voor de verhalen in de stad, gemeente of streek, de groei van de thematiserende historische kijk op de werkelijkheid leiden tot een nieuw soort werking. In sommige steden wordt deze werking gedragen of gecoördineerd door een stadsmuseum of een historisch museum, in andere door een erfgoedcentrum.

Plots volgt dan een verschuiving in de tekst, waarbij in plaats van "een nieuw soort werking" en "verhalen in de stad, gemeente of streek" wordt gesproken over "het verhaal van de stad, gemeente of streek ..."

“Wat ze overal gemeen hebben is dat ze verankerd zijn in het lokale cultureel-erfgoedveld, vertrekken vanuit het verhaal van de stad, gemeente of streek en hiervoor putten uit het cultureel erfgoed dat op het grondgebied van de stad aanwezig is (we spreken hierbij dan over bijvoorbeeld de Collectie Gent, de Collectie Antwerpen ...).”

Vervolgens gaat de tekst weer naar meervouden: innovatieve concepten, diverse collecties, diverse praktijken. Precies door het verbinden en heel breed werken is sprake van een forum (dat blijkbaar toch ook “een organisatie” is). Het is ook iets dat vanuit een “huis” of vanuit een context kan ontwikkeld worden; ik neem aan idealiter vanuit een cultureel-erfgoed(organisaties)context.

“Er wordt maximaal ingezet op een geïntegreerd en integraal cultureel-erfgoedbeleid. Vanuit innovatieve concepten worden diverse erfgoedcollecties en –praktijken (museologie, archiefwetenschap, etnologie, enz.) met elkaar in verbinding gebracht. Omwille van deze brede werking noemen we een dergelijke organisatie een cultureel-erfgoedforum. Zo’n forum hoeft niet noodzakelijk vanuit een museumcontext ontwikkeld te worden. Het kan evengoed vanuit een archiefcontext of streekhuis naar voor komen. Zo’n forum is niet noodzakelijk gebonden aan 1 vaste plaats of verschillende vaste plekken.”

Het vervolg hinkt verder op twee gedachten: enkelvoud – meervoud – enkelvoud – meervoud ... Eerst wordt gesteld dat het forum een cultureel-erfgoedorganisatie is. Vervolgens wordt gesteld dat het een netwerk van collectiebeherende en andere cultureel-erfgoedorganisaties is. Daarbinnen kunnen musea (zie de als vanzelfsprekende verwijzing naar “de vier basisfuncties”, waaraan ook ICOM refereert) functioneren en zelfs afzonderlijk erkend worden met een kwaliteitslabel.

“Zo’n forum is een cultureel-erfgoedorganisatie met als kerntaak de zorg voor en de ontsluiting van het cultureel erfgoed. Een forum functioneert als een netwerk van collectiebeherende en andere cultureel-erfgoedorganisaties die dezelfde doelstelling, namelijk vanuit een geïntegreerde en integrale werking het verhaal van de stad of streek vertellen, nastreven. De collectiebeherende cultureel-erfgoedorganisaties die binnen dit netwerk functioneren en dus deel uitmaken van het cultureel-erfgoedforum kunnen als ze voldoen aan de voorwaarden voor het krijgen van het kwaliteitslabel erkend worden. Daarvoor moeten ze binnen hun eigen individuele werking de vier basisfuncties op een kwaliteitsvolle manier uitoefenen.”

Hoewel hier en daar een ongelukkig monolytisch enkelvoud zou kunnen doen vermoeden dat hét forum hét verhaal van dé stad vertelt, bieden de meervouden veel interessantere perspectieven. Die meervouden veronderstellen veel meer diplomatie of makelaardij en zijn uitdagender en ambitieuzer. Er is inderdaad een blijvende nood aan innovatieve concepten, zoals door Gielen voorgesteld in het “groene boekje”, waar expliciet op een polyfonie wordt aangestuurd en met een veelvoud aan verhalen wordt gewerkt. Het is in het forumconcept dat de onderliggende ideeën, uitgangspunten en methoden (tot en met actornetwerkanalyse) van de pionierdocumenten over synergie doorklinken,

maar waarbij nu andere cultureel-erfgoedorganisaties en diverse praktijken, inclusief archivaliek en etnologie, worden meegenomen. In dit concept van erfgoedfora schuilt een avant-gardehoop van het decreet als een beleidstekst voor de toekomst.

Implementatie van het nieuwe cultureel-erfgoeddecreet in 2009

“Detectors worden beschreven als instrumenten die de overheid inzet om informatie in te winnen en zichzelf in het algemeen voor te bereiden op besluitvorming; effectors zijn instrumenten waarmee de overheid invulling geeft aan genomen besluiten en waarmee zij daadwerkelijk sturend optreedt. (...) Een convenant is vooral een effector van beleid, maar via een convenant verkrijgt de overheid vaak ook veel nuttige informatie voor de beleidsvorming zodat het instrument ook kan worden benut als detector (aan het opstellen van een convenant gaat vaak ook langdurig en intensief overleg vooraf, dat de overheid goed zicht verschaft op de specifieke problematiek.)”¹²⁰

Op 23 mei 2008 werd dan uiteindelijk het nieuwe cultureel-erfgoeddecreet, na unanieme goedkeuring door het Vlaams parlement, door de Vlaamse regering definitief bekrachtigd. De daarmee van kracht geworden regelgeving voor de convenants werd in het eerste deel van deze bundel toegelicht. Na het stemmen van de uitvoeringsbesluiten werd overgegaan tot het uitvoeren van het decreet.

Of dit nu de bedoeling is of niet, de kaart van Vlaanderen raakt inmiddels langzaam ingekleurd met erfgoedcellen, maar is nog lang niet helemaal gedekt. Het gaat daarbij, naast de grote steden, om bijna alle centrumsteden (met uitzondering van Oostende dat wel een aanvraag heeft ingediend voor 2010-2014).

Om één of andere reden en via een of andere besluitvormingskronkel werd de erkenning en subsidiëring van cultureel-erfgoedfora (zie formule C) in een eerste beleidsperiode enkel voor vier actoren opengesteld: het ondertussen bekende trio “kunstmusketiers” en d’Artagnan (de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel). Een sleutelwoord bij de implementatie van het cultureel-erfgoeddecreet is (opnieuw) “complementair” beleid met de provincies, de steden en gemeenten. Provincies nemen mee de zorg op voor de musea met een regionale werking. Steden en gemeenten nemen verantwoordelijkheid voor lokale werking. Verder werden met de VVP en de VVSG overeenkomsten gesloten om tot afspraken en medeplichtigheid te komen.

Labels en symbolisch kapitaal

Opvallend is dat men de processen van symbolische erkenning vanuit het Vlaamse niveau zorgvuldig poogt te bewaken. Dat blijkt niet alleen uit het topstukkendecreet, maar ook uit het (nog grotendeels te ontwikkelen) immaterieel-erfgoedbeleid met lijsten en selectie van voorbeeldpraktijken. Het blijkt eveneens uit het in het Cultureel-erfgoeddecreet voorziene systeem om labels te schenken aan erfgoedbewaarinstellingen. Daarbij wordt zorgvuldig gewaakt over de legitimiteit, door ervoor te zorgen dat

¹²⁰ Zie: http://www.justitie.nl/images/Aanwijzingen%20convenanten_tcm34-2450.pdf, p. 49 en 147.

lokale of provinciale overheden, vertegenwoordigd door VVSG en VVP, dit samen met de Vlaamse Overheid doen. Dit gezamenlijk op punt gestelde en bewaakte kwaliteit-labelsysteem heeft effect op het beleid op de verschillende niveaus. Het veronderstelt ook terughoudendheid bij andere spelers, zodat niet allerlei andere, erkende spelers “labels” voor erfgoed of erfgoedorganisaties beginnen uit te delen in Vlaanderen. Omdat het hier om een “objectiveerbare” en uniforme kwalificatie moet gaan, is een label geen onderhandelbare of te delegeren convenantsmaterie, maar het voorwerp van een landelijk protocol tussen overheden.

Erkenning

Een volgend principe is dat elk bestuursniveau de financiering van de werkingen op het niveau van respectievelijk Vlaanderen, de provincie of lokaal op zich neemt of dit binnen een zo snel mogelijke termijn zal doen. Vlaanderen neemt die verantwoordelijkheid op voor cultureel-erfgoedorganisaties die een ‘landelijke relevantie’ hebben voor Vlaanderen. Voor musea zouden dus alleen nog de *musea* ingedeeld bij het landelijke niveau, in casu het niveau van de Vlaamse Gemeenschap, door Vlaanderen rechtstreeks gesubsidieerd worden en dat op basis van de beoordeling van het beleidsplan. Daarenboven wordt op middellange termijn aangestuurd op de erkenning van één erfgoedorganisatie per domein of thema.

Er wordt expliciet nagedacht over een inschakeling van de werking van de musea en de landelijke erfgoedorganisaties in een breder netwerk, namelijk het ter beschikking stellen van hun *kennis en expertise* aan het cultureel-erfgoedveld. Dit gebeurt met name voor de cultureel-erfgoedgemeenschap van personen en organisaties die gebruik kunnen maken van de expertise of interesse of deze mee kunnen voeren. De combinatie van landelijke cultureel-erfgoedorganisatie en landelijke cultureel-erfgoedgemeenschap gaat in dezelfde richting.

Een derde lijn is dat de Vlaamse Gemeenschap afzonderlijke convenants kan afsluiten met de vijf Vlaamse provincies, met de Vlaamse Gemeenschapscommissie, met intergemeentelijke samenwerkingsverbanden, met steden en gemeenten.

Lokaal en verticaal: naar synergie²

De Vlaamse subsidie voor intergemeentelijke samenwerkingsverbanden was bedoeld voor het versterken van het “lokaal integraal en geïntegreerd cultureel erfgoedbeleid”. Het convenant wordt ten eerste gesloten voor het hele cultureel-erfgoedbeleid op lokaal niveau, niet alleen voor (naar Nederlands voorbeeld) andere op Vlaams niveau geïdentificeerde en gesubsidieerde instellingen.

Op vertoogniveau moet vandaag een complexe kronkel gemaakt worden om Vlaamse interventies ten gunste van regionale samenwerking te legitimeren en tegelijk provinciale aanspraken te respecteren (als het over het beheren en aansturen van een streekverhaal gaat dat de provinciegrenzen niet overschrijdt komt de provincie in beeld). Vooral voor intergemeentelijke convenants is dit heel heikel, subtiel en complex. In het decreet wordt gesuggereerd dat per deelnemende gemeente doelstellingen moeten worden gehaald of een verschil moet gemaakt worden en veel minder dat er voor een gemeenschappelijk streekverhaal of afzonderlijk streekverhaal moet worden gegaan.

Als gesproken wordt over die intergemeentelijke convenants is het schermen met de (“historische”) identiteit van een streek, ook om de grenzen af te bakenen, echter nooit veraf. Maar is een lokaal streekverhaal dan geen provinciaal verhaal? Wat doet het Vlaamse bestuursniveau daar dan? Of is het intergemeentelijke convenantsverhaal een zeer pragmatisch, bestuurstechnisch verhaal over het laten ontwikkelen en efficiënt inzetten van cultureel-erfgoedexpertise? Er moet wel ook een verticale dimensie zijn om de kwadratsbonus van synergie (lees: Vlaams geld voor de convenant) op te strijken. Die erfgoedcellen moeten dus ook in een Vlaams erfgoedverhaal meespelen, onderling informatie uitwisselen en samen met andere, op Vlaams niveau gesubsidieerde spelers resultaten boeken.

Steeds meer komt de vraag in beeld op welke basis gemeenten uitgekozen worden om van een bepaald intergemeentelijk convenant deel uit te maken. Gebeurt dit op basis van een inhoudelijk streekverhaal (één van vele dan), op basis van een ingebeeldde of uitgevonden streekidentiteit? Op basis van herinneringen aan een bestuurlijke, feodale realiteit uit het Ancien Régime (baljuwschap X, roede Y, graafschap Z, ...)? Of straks in toenemende mate vanuit een scenario van samen te voegen, nog niet met convenants gezegende restanten in de logica van het bestrijken van het hele grondgebied van een regio, provincie of land? In de praktijk blijken hier vaak erg pragmatische motieven aan ten grondslag te liggen. Ook politieke compatibiliteit tussen momenteel en tijdelijk florerende meerderheden of zelfs interpersoonlijke relaties tussen individuele politici, partijen, cultuurbeleidscoördinatoren of erfgoed(net)werkers blijken een belangrijke rol te spelen.

Afstemming

Voor het afstemmen op een Vlaams (cultureel-)erfgoedbeleid of dito - sturing is, als niet van de totaledekkingstrategie wordt uitgegaan, een zeer zorgvuldige omgevingsanalyse en onderhandeling nodig om een overtuigend verhaal te brengen. Een sleutel kan liggen in een visie op het zich inschakelen in het functioneren van kennisnetwerken en het poolen van interessante methodes, ervaringen en voorbeeldprojecten. Precies de karakteristieken van een convenant en heel in het bijzonder van een cultureel-erfgoedconvenant als sturingsinstrument van de Vlaamse overheid maken dit tot een heel subtiele uitdaging binnen een brede visie op erfgoedbeleid. Een uitdaging die geval per geval moet aangegaan en onderhandeld worden (indien men een convenantsformule en participatie van of toegang tot het Vlaamse beleidsinstrumentarium relevant acht).

Prisma en steunpunt in een kennis-, expertise- en ervaringsnetwerk

Cruciaal is de mate waarin erfgoedcellen de expertise- uitwisseling en kennisnetwerking en -accumulatie van andere niveaus (provincies/landelijk/internationaal) activeren of voeren, en vice versa. De medewerkers van erfgoedcellen kunnen zelf ervaring en expertise opdoen. Ze brengen die expertise en informatie (ook over verzamelingen en verzamelaars bijvoorbeeld) voor en in het werkgebied in kaart. Tussen 2009 en 2011 wordt precies het ‘samen kennis maken’ een prioritaire uitdaging. Denk aan het exploreren van het potentieel aan toekomstvisies, kennis, eruditie en collecties. Aan het afwegen van de verschillende legitimeringsgronden en argumentaties voor (werkings)

gebiedsomschrijvingen. Aan het aanbieden van een referentiekader en monitorings-systeem voor het toetsen van methodes en praktijken, ... Door de Vlaamse overheid is dit voor het steunpunt FARO als grote prioriteit geormerkt, samen met allerlei andere actoren en met inschakeling van diverse formules, inclusief de erfgoedconvenants. “Prisma” is de titel van deze brede campagne van meerlagige omgevingsanalyse en collectieve strategische reflectie. Dit project kan cruciaal worden om de langzaam gegroeide verhalen van bijvoorbeeld het cultureel-erfgoedconvenant als beleidsinstrument prikkelend en eventueel centraal te positioneren binnen het grotere verhaal van Vlaams erfgoedbeleid met het cultureel-erfgoeddecreet van 2008. FARO organiseert zich helemaal om, nu hopelijk en eindelijk met voldoende kritische massa, de oude aspiratie van “landelijke erfgoedcoördinatie” waar te maken.

Erfgoedcellen en -convenants

In het op dit essay volgende overzicht wordt een momentopname gemaakt van de populatie van erfgoedcellen en medewerkers in de zomer van 2009. Het mag duidelijk zijn dat sinds de “raderwerkbrochure” (zie de in dit essay opgenomen illustratie) van 2001 waarin de landelijke erfgoedcoördinatie en een handvol personeelsleden van de drie experimentele erfgoedcellen zich voorstelden, er een lange weg werd afgelegd. Vandaag heeft de Vlaamse Gemeenschap (en de verschillende overheden en erfgoedactoren die in Vlaanderen actief zijn) een indrukwekkende groep (werkplekken voor) overwegend jonge professionals (V/M) in het erfgoedveld in haar midden. Zij vormen een groep erfgoedmakelaars die samen, en vooral in connectie met andere makelaars- en consulentennetwerken, als een belangrijk communicatie- en kennissysteem (kan) functioneren.

De taken van een cultureel-erfgoedcel zijn meer dan ooit meervoudig en niet beperkt tot het lokale niveau. Ze worden gekenmerkt door bijzondere aandacht voor het uitwisselen van expertise en kennisdeling enerzijds en door hun gerichtheid op het verbreden van het draagvlak voor het cultureel erfgoed bij de burgers anderzijds. Vanuit de Vlaamse overheid wordt vooral het functioneren van het kennis- en expertisenetwerk gefaciliteerd via het steunpunt en via andere landelijke erfgoedorganisaties. Het duidelijk identificeerbaar zijn en deels ook bovengemeentelijk georiënteerd en actief zijn van medewerkers van erfgoedcellen is daarbij, net als in de experimentele fase van 2000-2004, van groot belang.

Meer dan ooit is het laten functioneren van de erfgoedcoördinatoren en -cellen als relatief autonome “cultural brokers” op lokaal en bovenlokaal niveau belangrijk. Dit is belangrijk om het potentieel van het cultureel-erfgoeddecreet van 2008 op het terrein te exploiteren. Die verwachting om zich in te (kunnen en mogen) schakelen in de implementatie en bij de verdere ontwikkeling van een ambitieus Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid is aan de vooravond van een nieuw decennium groter dan ooit. Dat realiseren is volgens mij de belangrijkste en krachtigste legitimatiegrond (als we idealistisch even abstractie maken van andere methodes en machtsmechanismen) om Vlaamse beleidsmakers en ambtenaren ervan te overtuigen om ook verder en sterker te investeren in de formule van cultureel-erfgoedconvenants.

CoP

De erfgoedcellen spelen op deze nieuwe uitdagingen in. Sinds begin 2009 wordt geëxperimenteerd met een systeem van praktijkgemeenschappen of COP's (“communities of practice”) rond verschillende thema's. Er bestonden al enkele jaren verschillende overlegstructuren, maar deze werden dus recent in een nieuwe vorm en structuur gegoten. De werkvorm wordt in het najaar van 2009 geëvalueerd en eventueel verder verfijnd. De tijd is ook rijp voor vernieuwde interactievormen met het steunpunt FARO, dat naarmate de in 2009 gestarte implementatie van het erfgoeddecreet vordert, oude en nieuwe ondersteunende en faciliterende rollen waarmaakt. De nieuwe puzzel met de ankerorganisaties (cultureel-erfgoedorganisaties op landelijk niveau) zal steeds verder worden ingevuld. Het systeem van de erfgoedgemeenschappen is volop het voorwerp van collectieve onderhandeling in diverse domeinen van het erfgoedveld. De energie en de prikkelende kracht van de verticale dimensie van synergie² zijn meer dan ooit cruciaal. Dat daarbij veel overleg, onderhandelingen, samenwerkingsbereidheid en vooral werk in het verschiet liggen, mag duidelijk zijn.

Competenties, uitdagingen en formules: erfgoedmakelaars en –diplomaten gezocht

“Een convenant” of, zoals De Rynck stelde, “een conventantachtige” is geen vaste formule maar kan heel veel vormen aannemen. Het is sterk gebonden aan de context en, erg belangrijk, vooral aan andere sturingsinstrumenten waaraan het gekoppeld wordt. Een cultureel-erfgoedconvenant is gekoppeld aan het sturingsinstrumentarium van het cultureel-erfgoeddecreet van 23 mei 2008 en bij uitbreiding aan het cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse Gemeenschap zoals dat de voorbije jaren uitgekristalliseerd is. Het zou in die context ook alle kansen mogen krijgen om het potentieel waar te maken. Uiteraard zijn er afstemmingsformules en bruggen voorzien naar andere beleidsverhalen, zoals dat van het lokaal cultuur- en vrijetijdsverhaal. Maar dat zijn wel andere, slechts gedeeltelijk overlappende maar niet altijd verzoenbare verhalen met andere finaliteiten en doelstellingen. Het lijkt me belangrijk dit steeds in het achterhoofd te houden met een duurzaam beleid voor ogen.

Niet helemaal zoals in Nederland

Een vergelijking met Nederland maakt duidelijk dat cultuurconvenants daar de voorbije jaren anders gebruikt worden. Bij de noorderburen gaat het, zoals we in het begin van dit essay hebben vastgesteld, over de landelijke culturele organisaties waarvoor de betrokken lokale besturen op wiens grondgebied ze gevestigd zijn (met alle voordelen voor de lokale belastingsbetaler van dien: opera, toneelhuis of topmuseum op de hoek van de straat: het heeft voordelen) mogen cofinancieren. Dat is ook een legitimatiegrond voor onderhandelingen onder de subsidiariteitsparaplu.

In Nederland staat het cultuurconvenantsverhaal inmiddels sterk onder druk. Er woedt al jaren een strijd over het afstemmen van de diverse geldstromen voor cultuur tussen

het Rijk, de provincies en de gemeenten.¹²¹ Daarbij is het aanslepende conflict over de cultuurprofielen (omgevingsanalyses) een belangrijke factor. De Nederlandse overheid vraagt aan de convenantpartners om uitgebreide omgevingsanalyses te maken, maar doet er vervolgens weinig mee. In de cultuurnota-logica zou de Raad voor Cultuur er mee aan de slag moeten gaan. Die Raad doet dat (officieel) nauwelijks. Enerzijds een kennisgestuurd beleid voorspiegelen waarbij rekening wordt gehouden met onder andere de waarde van cultureel erfgoed voor de maatschappij, maar anderzijds een andere (“kwaliteits”)logica in de besluitvorming hanteren werkt contraproductief.

De Nederlandse minister Plasterk heeft ondertussen met de cultuurnota 2009-2012 het roer omgegooid. Hij bouwt daarin verder op de nota *Verschil Maken* van zijn voorganger Van der Laan. Zij had vastgesteld dat het op nationaal vlak een troebele soep was geworden: de verdeling van rijkssubsidies was zeer ingewikkeld en te weinig transparant. Als oplossing meende de Nederlandse overheid een verdere diversiteit in subsidie- en andere bestuursinstrumenten naar voor te moeten schuiven. De grote Cultuurnotasytematiek kwam onder druk te staan en een vrijblijvender notasysteem, met één keer in vier jaar berichten van de Kamer over de hoofdlijnen van cultuurbeleid, kwam als compromis uit de bus. Opvallend is dat precies het Interprovinciaal Overleg en de VNG daarop aandrongen. Critici stelden echter vast dat de meest cruciale discussie uit de weg werd gegaan. Was de functionele decentralisatie (het oprichten en spijzen van fondsen, die vervolgens een relatief autonome verdelingspolitiek kunnen voeren) wel een betere keuze dan een territoriale, lees bij voorkeur complementaire, op maat bijsturende en synergie²-aansturende aanpak?

Planlusten en het kind in het badwater

Een van de belangrijkste problemen in Nederland is het doorknippen van een aantal informatienetwerken en kennisstromen, waardoor complementair beleid moeilijker op maat maakbaar en vanuit een helikopterperspectief verrijkbaar wordt. Analisten zoals Cor Wijn stellen vast dat het steeds meer uit handen geven van de subsidie-instrumenten, de rol van de minister in die van een soort systeembeheerder laat uitmonden en het parlement haast uitschakelt als reële beleidsactor. Zullen ze impact hebben op de evaluatie en eventueel noodzakelijke bijsturing van het beleid van fondsen en op de visitaties die voorzien waren? Cor Wijns spelde een aantal gevolgen uit, die we vanuit Vlaanderen met aandacht moeten overwegen. Wijns wijst erop dat door de verfondsing het “immuunsysteem” tegen drastische bezuinigingen wordt aangetast, omdat het beleidsmakers daardoor gemakkelijker wordt gemaakt. Lineair of heel radicaal anonieme, aan de overheid gelieerde fondsen wegsnijden is politiek eenvoudiger dan bezuinigen op instellingen, netwerken en personen waarmee men in dialoog is en samenwerkt.

“Het komt ook doordat de onderlinge afhankelijkheid en verwevenheid van de drie overheidsniveaus door de stelselherziening is afgenomen. Waar de afgelopen jaren steeds bleek dat de cultuurconvenanten en daarin vervatte subsidiëringsafspraken

een opwaarts effect hadden op de beschikbare cultuurbudgetten, valt te vrezen dat er in de toekomst- als de convenanten een beperktere reikwijdte hebben – bij de lagere overheden een veel geringer gevoel van urgentie zal zijn als het gaat om het in stand houden of uitbouwen van bepaalde culturele instellingen.”¹²²

Het zou ook kunnen dat er zich een nieuwe dialoog ontploopt tussen de fondsen en de overheden. Cor Wijns pleitte ervoor om dit van overheidswege aan te sturen, om zo de dialoog te bevorderen en te vermijden dat aan de ene kant een vertoog wordt gehouden over het primeren van de artistieke kwaliteit en aan de andere kant over maatschappelijke relevantie. Als mogelijk alternatief zou hiervoor een formule kunnen ontwikkeld worden gebaseerd op goede omgevingsanalyses, naar analogie met de al vermelde “cultuurprofielen”. Blijkbaar is het in Nederland daarmee fout gelopen:

“Helaas echter bestond bij het Rijk destijds niet de wil of de mogelijkheid om deze benadering op te pakken en verder te brengen. Zodoende verwerden de cultuurconvenanten van potentiële gezamenlijke strategiedocumenten tot lijstjes van betaalaafspraken, eenvoudige overzichten waarin staat hoeveel iedere overheid in het exploitatietekort van een instelling zal bijdragen.”¹²³

Omdat de beleidsgerichte dialoog tussen overheden was stilgevallen, voeren de provincies en gemeenten buiten de Randstad in Nederland in 2009 blijkbaar zelfs een langzaamactie om de nieuwe cultuurconvenants te ondertekenen. Daarom wordt de hoop gesteld op een mogelijke doorbraak via de fondsen, om toch gezamenlijk te overleggen, formules te vinden voor het coproduceren van beleid, en ruimer te gaan dan louter maar een eng kwaliteitsoordeel:

“Een bundeling van projecten gericht op een bepaald doel kan uitgroeien tot een breder programma (...) en zodoende een synergie tussen actoren teweegbrengen die anders achterwege blijft.”¹²⁴

Hoe problematisch de “canon”-hype en het daarmee gerelateerde concept en getrouwtrek rond het Nationaal Historisch Museum ook waren, deze symptomen en incidenten die in het voorjaar en de zomer van 2009 explodeerden waren een luide wake-up call voor de Nederlandse Tweede Kamer, in het bijzonder omtrent het beleid rond cultureel erfgoed.

Deze casus illustreerde meer dan ooit dat precies in dat veld misschien een beleid nodig is waarbij de hele omgang met het verleden, met identiteit, met behoud en beheer en met duurzame ontwikkeling, samen met de sector doordacht wordt en als een samenhangend, fragiel maar ook krachtig systeem moet worden bestuurd.

¹²² Cor WIJN, De kunstsubsidies en het Huis van Torbecke, Nieuwe perspectieven op samenwerking en debat, in: Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid, 21, 2009, pp. 30-36.

¹²³ Idem, p. 11.

¹²⁴ Ibidem.

¹²¹ Zie Willem-Jan RAIJMAKERS, ‘Begint buiten Amsterdam het kippen voeren?’, in: *Boekmanstichting*, 21 (2009), 78, p. 30-36.

Hoe gebruik je een sturingsinstrument (zoals een convenant)?

Uit het Nederlandse verhaal zijn diverse lessen te trekken, ook voor project Prisma, de superomgevingsanalyse die nu in Vlaanderen op gang komt. Er wordt effectief verwacht dat met de opgevraagde informatie iets wordt gedaan en dat met name de op -'maat'-formule ook tot beleid en praktijk op maat leidt. Op maat betekent dat iedereen echt wel zijn of haar huiswerk moet maken en moet inzien dat het onvermijdelijk om een lokaal verhaal gaat.

Anno 2009 is het cultureel erfgoedveld en -beleid in Vlaanderen allerminst een gewonnen zaak: het blijft een prille en kwetsbare constructie. Er zullen onvermijdelijk reactionaire of particularistische krachten (op gang) komen die zullen pogen bepaalde subvelden apart naar voor te schuiven en af te scheiden met medeneming van een "verworven" segment van de cultureel erfgoedkoek(jes), of het nu "dé archieven" (en eventueel één à vier cultureel-erfgoedfora), "de landelijke musea" (en eventueel drie à vier cultureel-erfgoedfora) zijn of de erfgoedverenigingensector ... Misschien zal gepoogd worden om bepaalde subsidiestromen los te weken van een cultureel-erfgoedbeleid, bijvoorbeeld voor het lokale niveau.

De decreetgever en de Vlaamse administratie hebben echter andere richtingen aangegeven: wel in de richting van het gestructureerd en (thematisch) gedifferentieerd laten uitkristalliseren van een cultureel-erfgoedveld, en dit alles bij voorkeur "geïntegreerd en integraal". Daarbij hebben ze ook het inzetten van het erfgoedconvenant en -forum als beleidsinstrumenten voorzien. Het verder versterken van de knooppunt- en interfacefunctie in kennis- en expertisenetwerken in de cultureel-erfgoedsector is zowel voor het steunpunt als voor de erfgoedcellen belangrijk.

Perceptieproblemen

Het is verbazend om te zien welke perceptie ook in het buitenland gecultiveerd wordt over erfgoedcellen. In een recent nummer van het *Boekmancahier* echoot Geert van der Speeten een stelling die al jaren gecultiveerd wordt in sommige middens:

"Het erfgoedbeleid in Vlaanderen is jong, maar ontketende een wildgroei aan initiatieven. In een mum van tijd werd een wijdvertakt netwerk van erfgoedcellen opgezet. Ze lijken minder bezig met de opdracht van conservering en reflectie dan met de output. De druk om evenementen te organiseren en aan de brede smaak van het publiek te appelleren is groot."¹²⁵

De zeer tendentieuze woordkeuze "wildgroei" is op zich al interessant. Ze verdient het om geconfronteerd te worden met het citaat van Hendrik Defoort waarmee we dit essay begonnen zijn:

"Een overbelichting van de nieuwe aspecten van het erfgoedbeleid maakt dat men de continuïteit ervan uit het oog verliest. Beleidsmatig noch in de concrete praktijk op de werkvloer werden de inspanningen inzake verzamelen, wetenschappelijk onderzoek,

behoud en beheer teruggeschroefd". Maar waren daar immers geen bijkomende uitdagingen, die onder andere in de 'groene ijsbreker' werden aangekaart, zoals de vaststelling dat de bewaarinstellingen net zelf toch ook nog hun werking en vooral samenwerking konden versterken? Durft iemand een kritische analyse maken van hoe het dan wel met behoud en beheer gesteld was in de musea en archieven in Vlaanderen, voor de nieuwe impulsen van het cultureel-erfgoedbeleid? Laten we dit perceptieprobleem als een extra uitnodiging beschouwen om ook de reflectie en de problematiek van behoud en beheer extra op de agenda te zetten, door de ernst van de situatie (en ook de verantwoordelijkheid van diverse actoren, ook de directies en overheden) onder ogen te zien en bijvoorbeeld CoPs en netwerken, zowel lokaal als op het Vlaamse niveau, te activeren en te versterken.

Het is niet eenvoudig, maar wel denkbaar en haalbaar

Organisaties en mensen in de cultureel-erfgoedcellen opereren in een complexe omgeving. Enerzijds moeten ze inspelen op de mogelijkheden en problemen van het lokale erfgoed- en cultuurveld, en bij uitbreiding op de brede lokale context. Anderzijds moeten ze opereren in, en evenzeer inspelen op, een erfgoedinstutieslandschap, dat ten gevolge van het cultureel-erfgoeddecreet de volgende jaren nog sterk zal evolueren en hopelijk nog performanter georganiseerd en landelijk versterkt zal worden. De fors aangehaalde lijnen tussen landelijke ankerorganisaties en cultureel-erfgoedgemeenschappen zullen daarbij als een as functioneren. Expertise- en kennisnetwerken zullen, zeker naarmate drempels van kritische massa worden overschreden, meer innoverende en versterkende impulsen geven. Het eengemaakte en uitgebreide steunpunt speelt hierbij een belangrijke rol, omdat naarmate de tijd vordert steeds weer andere diensten, kennis en vaardigheden worden aangeboden of kunnen gevraagd worden, zoals onder meer het zogenoemde project Prisma (2009-2011), gecoördineerd door FARO, illustreert. Daarin zorgt een grote kennismakings- en opleidingsinspanning samen met de hele cultureel-erfgoedsector ervoor dat het potentieel van het cultureel-erfgoedveld gepeild en ingeschat wordt, dat problemen en investeringsmogelijkheden worden gedetecteerd, dat diverse scenario's onderzocht worden ... Daarbij moet worden nagegaan wat dit betekent voor onder andere erfgoedconvenants en erfgoedcellen en hoe deze zich in het landelijke systeem kunnen inschakelen. Het is in elk geval zonneklaar dat cultureel-erfgoedcellen, -convenants en -fora zich op landelijk niveau interessant en constructief zullen moeten positioneren binnen het zich structureel aanpassende cultureel-erfgoedlandschap.

Voortrekkers en kampen

In een aantal beleidsplannen voor de huidige beleidsperiode werd hierover al gereflecteerd. Dit was onder andere het geval in een erfgoedcel die sinds de 20^e eeuw in de frontzone opereert. Het lijkt me nuttig een passage uit het beleidsplan 2009-2014 van Gent te citeren als instructief voorbeeld. De eerlijkheid gebiedt dat ik mezelf bij deze als de genoemde (anonieme) externe stakeholder out.

¹²⁵ Geert van der Speeten, Van verlaten mijnsite tot C-Mine. De lokale cultuurdynamiek in de Vlaamse steden en gemeenten, in: *Boekman. Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid*, 21, 2009, pp. 44-52, p. 46.

“Vooral de notie ‘expeditie’ lijkt ons zeer passend bij Gent Cultuurstad vanaf de pioniersjaren van 2000. Zoals een externe stakeholder het formuleerde in zijn antwoord op de bevraging (zie I.2. Het (erfgoed)beleidsplanningsproces in Gent: brede participatie in functie van een gedragen verhaal): “Gent”/Erfgoedbeleid Gent heeft dus al enkele jaren de reputatie van in de voorhoede te werken, een voortrekker te zijn, de tijd wat vooruit te zijn en eigenlijk ook, als we het kort door de bocht en positief samenvatten, om de “ontwikkelingen in het eerste decennium van de 21e eeuw op erfgoedbeleid” te incarneren. Leuk maar ook een grote uitdaging om dit het volgende decennium over te doen. Hoe vermijden we dat de wet van de remmende voorsprong optreedt, in het bijzonder rond het STAM?”

Bovenstaande quote geeft duidelijk aan waar de uitdaging op organisatie- en personeelsvlak ligt: de ‘expeditie’ omzetten in een ‘basis’ van waaruit de dynamiek verder wordt ontplooid. Misschien is het kort door de bocht, maar er is wel een parallel met een expeditie die nu een ‘kamp’, een fysieke basis gaat opbouwen. Het voordeel is dat de expeditie niet alleen meer ‘vooruittrekt’ maar ook een zichtbare plek krijgt. Het nadeel is dat ze zich ook zal moeten gaan bezighouden met het ‘fysieke onderhoud’ van de basis en het permanent betrekken van die basis bij de fysieke basis. Welke organisatievorm daaraan het best tegemoet komt, is een van de ‘expedities’ die we in de volgende beleidsperiode willen ondernemen. Met welke organisatievorm garanderen we het best dat het ‘base camp’ efficiënt gerund wordt en dat er toch mogelijkheden blijven om steeds nieuwe expedities te ondernemen?”

En dan nog onroerend erfgoedbeleid...

In de voorgaande paragrafen is al gebleken hoe de cluster “cultureel erfgoed” op enkele jaren op papier geconstrueerd is en hoeveel werk, inspanning en goodwill dit al gekost heeft en nog zal kosten. Het vergt van de Vlaamse Gemeenschap en van alle actoren in de sector een belangrijke inspanning om die netwerken te vormen en clusters op maat te maken. Er mag door beleidsmakers, politici en het grote publiek niet in de val getrapt worden dat het volstaat om het woord ‘cultureel erfgoed’, met verdedigbare motieven, op een zeer divers veld van musea, archieven, vrijwilligersorganisaties, disciplines, etcetera te projecteren en dan onmiddellijk ervan uit te gaan dat die sector dan bestaat en homogeen is. Dit is echt heel veel hard werk, dat een tijd zal duren als men dit op een vredige en ethisch correcte wijze wil doen, met instemming en samenwerking, zij het – en dat is beleid maken – ook wel sturende wijze: resultaten moeten geboekt worden. Er is veel onderhandeling nodig. Het cultureel-erfgoedbeleid en het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet sturen erop aan om, naast het subsidiariteitsprincipe met synergie²-ambities (in principe onderliggend aan de cultureel-erfgoedconvenants), ook thematische aanscherping en het net laten werken van netwerken te bevorderen. Een erfgoedbibliotheek is iets anders dan een archief en een archief is anders dan een museum. Het ene museum is het andere niet. Een erfgoedvereniging is weer iets anders en een genealogische werkgemeenschap is geen huis voor figurentheater. Het maakt een verschil of je met heemkunde of met familiekunde bezig bent en de benodigde documentatiecentra en informatienetwerken die je daarvoor nodig hebt verschillen. Kortom, elke claim die gebaseerd is op de kort-door-de-bocht-redenering

dat elke vorm van erfgoed toch “hetzelfde” is, verdient het om zorgvuldig ontleed en gedeconstrueerd te worden en om vervolgens ook gereconstrueerd te worden. In een sector die duurzaamheid en zorgvuldige omgang met culturele diversiteit zeer hoog in het vaandel voert, mag daar zorg voor gedragen worden.

In die discussie gaat het ook vaak over beschikbare middelen om een beleid te voeren: precies op dat niveau mag de basisdiscussie starten onder beleidsmakers.

Binnen de onroerend-erfgoedsector functioneert nog een systeem van koppelsubsidies. Zo zijn de beschikbare budgetten op lokaal, en zeker op provinciaal en landelijk vlak van een heel andere grootteorde dan voor de respectievelijke sectoren roerend en immaterieel cultureel erfgoed beschikbaar zijn. Er zijn vele manieren van omgang mogelijk met sporen uit het verleden in het heden en met de kennis uit onderzoek naar dat verleden. Dit moet, als de tijd en de omstandigheden er rijp voor zijn, zeker grondig onderzocht worden. De protocollen die in het vooruitzicht zijn gesteld tussen de onroerende sector/het Vlaams Gewest en de roerend en immaterieel cultureel-erfgoedsector en de cultuursector (waaronder ook de verenigingsector - culturele ‘materie’ - valt) zullen zeker mogelijkheden bieden. Een goede vraag is, ook voor erfgoedconvenants, of, hoeveel en wanneer er wordt ingezet op een samenvoegen van velden en het als één geheel aansturen van onroerend, roerend en immaterieel erfgoed. Het is immers veel gemakkelijker gezegd dan gedaan en onder de grote deken van de notie “erfgoed” kunnen vele cruciale verschillen, machtsverschillen en problemen bedekt en ondergeschoven worden.

De huidige uitdaging voor de cultureel erfgoedsector is, naar verluidt, in eerste orde om integraal – maximale synergie en uitwisseling binnen de (uiteraard open) netwerken van cultureel erfgoed – én geïntegreerd te werken, met naast welzijn, toerisme, onderwijs ook onroerend erfgoed als uitlopers. Ook hier moeten (drog)redeneringen grondig en kritisch doorgelicht worden. Dit geldt ook voor beschouwingen over “erfgoeddag” en “open monumentendag”, die andere doelstellingen hebben en ook deels een ander publiek bereiken. Dit mag vanuit andere en abstractere referentiekaders bekeken worden.

Uitdagingen blijven gelden

Het is volgens mij ook belangrijk om in te zien dat de uitdagingen die jaren geleden, in de groene, oranje en andere boekjes, al geformuleerd werden, vandaag nog en meer dan ooit gelden. Werken de erfgoedconvenantssteden, archieven en musea, als het ware spontaan of überhaupt, op innoverende of zelfs heel gewone manieren voldoende verregaand samen om verhalen te vertellen over de stad, de regio of andere maatschappelijk relevante onderwerpen? Veranderen dit soort projecten vervolgens in iets structureels of blijft het uiteindelijk eigenlijk gewoon bij het oude: ieder in zijn koker of silo?

Laten we het voorbeeld van archiefinstellingen nemen. Bart De Keyser wees op een interessante uitdaging en paradox in het onderhandelingsproces dat eigen is aan een convenant, die een specifieke uitdaging stelt voor “privaatrechtelijke archieven”:

“Toch zijn de gemeente- en stadsarchieven rechtstreeks betrokken partij bij het totstand-komen van een evenwichtig cultuurbeleidsplan, dat noodzakelijk is om in

aanmerking te komen voor een erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid. Ze worden de facto gedwongen een culturele rol op te nemen, maar de iure staat hier niets tegenover.”¹²⁶

De rol zou idealiter moet opgenomen worden en daarvoor is samenwerking aangewezen met andere erfgoedactoren. Door archieven kan zowel intrasectoraal (tussen archieven, zoals naar Nederlands model in streekarchivariaten en Regionale Historische Centra, die echter onvoldoende de ‘integrale’ erfgoedbrede werking kunnen incarneren), intersectoraal (virtueel of nog te realiseren) of transectoraal (met toerisme, onderwijs, integratie en andere velden) worden samengewerkt. Archieven moeten versterkt worden, eventueel met erfgoedbemiddelaars, die ook vrijwilligers kunnen aansturen. Er zijn nog diverse institutionele oplossingen die kunnen overwogen worden, zoals *regionale historische centra*, die zoals in Nederland gebouwd zijn rond archieven en moeilijk de link met de museale werking konden leggen. Bart de Keyser exploreerde deze mogelijkheid al in zijn studie als een middel voor structurele samenwerking in Vlaanderen. De fusies maakten in Nederland zaken mogelijk en legden ook problemen bloot.¹²⁷ “Samenwerking ja, maar zonder verlies van eigen kennis en kunde”. Volgens de Keyser was er wel een uitweg voorhanden: ICT. Eens te meer zag De Keyser scherp en ver:

“Archiefinstellingen, musea, bibliotheken, heemkundige kringen en volkskundige verenigingen hebben ondanks hun verscheidenheid één ding gemeen: ze beschikken alle over een collectie die ontsloten moet worden. Integratie van en interactie tussen erfgoedactoren impliceerde dus ook een integratie van de collecties. Behoort een fusie van de collectie in de realiteit niet tot de mogelijkheden, dan is er nog steeds de virtuele realiteit.”¹²⁸

De Keyser dacht het door en pleitte voor sterke samenwerkingsprogramma’s voor archieven, musea en bewaarbibliotheken. Hier blijft een belangrijk werkteerrein in het verschiet voor erfgoedcellen en fora.

Naar hogere niveau’s van samenwerking

Het is niet toevallig dat Faro in 2009 als eerste aflevering in de Faro-fora-reeks de Amerikaanse onderzoekster Diane Zorich uitnodigde en in Brussel liet spreken. Zij maakte immers de reeks *Beyond the Silos of the LAMS*, waarbij op een heldere en pragmatische manier een traject voor samenwerking tussen erfgoedbewarende instellingen wordt gepresenteerd.¹²⁹ Er wordt niet alleen een overzicht gepresenteerd van kritische succesfactoren. Het is duidelijk welke belangrijke rol hierbij voor facilitators is weggelegd.

In Nederland is dit in een pas opgeleverde studie *Cultuur in Context* van de Reijnwardt

Academie verder geëxploreerd. Na een slechts gedeeltelijk gelukt samenwerkingsproject werd een kritisch evaluatie gemaakt waarbij werd vastgesteld dat – voorbij de retoriek – er nog erg veel werk aan de winkel is. Bij het zoeken naar de verklaringen van wat er fout gelopen was, werd ingezoomd op de cultuurverschillen die bleken te leven tussen musea en archieven en vooral tussen museummensen en archivariissen. De analyses rond het zoeken naar interoperabiliteit op technisch, semantisch en organisatorisch vlak boden boeiende inzichten, onder meer rond de beperkingen bij de automatisering van die processen. Peter van Mensch kwam echter met een bijkomende scherpe analyse van wat er fout is gelopen in dit project en van waar er positieve perspectieven bleken te zijn:

“Toch blijkt ook nu weer dat techniek niet het grootste knelpunt is. Ondanks alle goede intenties blijkt bij erfgoedbrede samenwerking steeds de eigen traditie van de partners een beperkende rol te spelen (...) Een eerste inventarisatie geeft de indruk dat de verschillende sectoren op een heel andere manier kijken naar erfgoed (...) De deelnemers hadden het als waardevol ervaren dat zij de gelegenheid hadden gehad ‘een kijkje in de keuken van de ander [te] nemen met de benen op tafel’. Eigenlijk hadden ze daar nog meer de gelegenheid toe willen hebben. Interoperabiliteit van mensen dus, in plaats van interoperabiliteit van metadata.”¹³⁰

Staan we ondertussen in Vlaanderen, zelfs in de erfgoedconvenantsgebieden, dan zoveel verder? Ik vrees van niet. Maar laat dit vooral gelden als een pleidooi om meer dan ooit te investeren in het sturingsinstrument van de cultureel-erfgoedconvenants en vooral ook van duidelijk identificeerbare en relatief autonoom functionerende erfgoedcellen. De uitdaging om instellingen en verenigingen te laten samenwerken en om daarbij concrete, voor zichzelf en voor anderen interessante en duurzame resultaten te boeken, blijft meer dan ooit bestaan. De analyses die in 2000 en 2001 werden gemaakt over de positionering van erfgoedcellen in de lokale cultuurbeleidsorganigrammen blijven meer dan ooit relevant. Daar werd dan in Nederland, onder andere in het rapport *Cultuur in context*, ook onmiddellijk een uitdaging aan gekoppeld rond competentieprofielen.

Bijkomend pleidooi: opleidingen

Deze uitdaging vergt dan weer een aangepast cursuspakket of bijzondere opleidingen. Om het potentieel van cultureel-erfgoedconvenants helemaal waar te maken is een (continue instroom en vorming van een) aanzienlijke groep erfgoedmakelaars nodig. Hun competentie moet erin bestaan om op lokaal vlak creatieve en innoverende projecten te kunnen realiseren (die meer moeten zijn dan copycats van elders ingevoerde oplossingen) en om tegelijkertijd ook landelijk voor de meerwaardezoeker samen een eye-openerproject te kunnen realiseren. Specialisten in interoperabiliteit en synergie, of beter nog generalisten en experts die daarvoor openstaan, moeten hier dus permanent gevormd worden. Het competentieprofiel en vervolgens de aangepaste opleidingen creëren die mensen daarop goed voorbereiden is eveneens een uitdaging op korte termijn.

¹²⁶ KEYSER, *In de Zon*, p. 152-153.

¹²⁷ Idem, pp. 87-90.

¹²⁸ Idem, p. 90.

¹²⁹ Diane ZORICH e.a., *Beyond the Silos of the LAMS. Collaboration Among Libraries, Archives and Museums*, <http://www.oclc.org/programs/publications/reports/2008-05.pdf>.

¹³⁰ *Cultuur in context. Erfgoeddata in nieuwe samenhang*, Amsterdam, Reinwardt Academie, 2009, p. 85-86.

Maar dit geldt eigenlijk ook voor 'erfgoedstudies' zelf, voor zover men ooit zover wil gaan in universitaire institutionalisering (gelukkig volgt nu eerst een periode van experiment en innovatie in én buiten de academische wereld). Hier zijn vele mogelijkheden. Zelf zou ik suggereren om eindelijk eens verder door te gaan op de al jaren sluimerende belofte dat de actor-netwerktheorie een mogelijke component zou kunnen bieden om vooruitgang te boeken. Dat is maar één van de vele 'ontsnappingsmogelijkheden' voor verstarring: er zijn er ook andere. Er is een pragmatisch referentiekader nodig met diverse componenten. Maar dat uitwerken is stof voor een ander boek.

Kortom

Als ik mijn betoog in dit essay in twee korte boodschappen moet samenvatten, dan kies ik voor de volgende twee boodschappen. Een synergie² 2010 programma voor heel Vlaanderen, en zeker voor actoren die met cultureel-erfgoedconvenants aan de slag willen gaan, dringt zich op. Mochten er al geen eengemaakt steunpunt en erfgoedcellen (en -fora) bestaan, dan zou men ze moeten uitvinden.

De erfgoedcellen in woord en beeld

Een overzicht

Erfgoedcel Aalst (in oprichting)

Oprichtingsjaar

2009

Geografisch werkingsgebied

Aalst

Organisatievorm

Dienst van de Stad Aalst

Contact

Oude Vismarkt 1

9300 Aalst

T 053 73 23 10

F 053 73 23 19

www.erfgoedcelaalst.be

MAS - Erfgoedcel Antwerpen

Oprichtingsjaar (van de erfgoedcel)

2000

Geografisch werkingsgebied

Stad Antwerpen (alle negen districten)

Organisatievorm

Erfgoedcel Antwerpen is in 2009 volledig geïntegreerd in het MAS [Museum aan de Stroom]

Medewerkers

Carl Depauw, directeur
 Tuur Van Hove, coördinator beleidscel (tot 15/10/2009)
 Jef Vrelust, coördinator erfgoedproducties
 Leen Beyers, inhoudelijk coördinator permanente presentaties
 Johan Vansteenkiste, artistiek coördinator permanente presentaties
 Cathy Pelgrims, coördinator publiekswerking
 Raf Lelièvre, coördinator communicatie en marketing
 Vera De Boeck, coördinator erfgoedpresentatie
 Sofie De Ruysser, erfgoedconsulent districten
 Claire Baisier, consulent religieus erfgoed
 Ann Jansen, erfgoedconsulent inventarisatie

Contact

MAS [Museum aan de Stroom]
 p/a Etnografisch Museum
 Kaasstraat 7
 2000 Antwerpen

Vanaf voorjaar 2010:

MAS [Museum aan de Stroom]
 Hanzestedenplaats 3
 2000 Antwerpen

T 03 227 49 53 of 03 338 86 00

F 03 227 49 54 of 03 227 08 71

E info@erfgoedcelantwerpen.be

www.erfgoedcelantwerpen.be

Praktijkvoorbeelden¹

- **Beeldbank Zoo:** conservering en digitale ontsluiting van de fotocollectie van de Antwerpse dierentuin (www.beeldbankzoo.be).
- **Digitale Inventarisatie Cultureel Erfgoed - DICE:** software voor de basisregistratie van roerend erfgoed, speciaal ontwikkeld voor kleinere collectiebeheerders.
- **Dansant. Dansen in Antwerpen:** onderzoek over 200 jaar danscultuur in Antwerpen, ontsloten door een breed en gevarieerd scala aan publieksgerichte activiteiten.
- **Rubens 2004:** het oeuvre van Rubens op een andere manier onder de aandacht gebracht, door een digitale databank en wandeltochten langs de monumentale kerken van Antwerpen (www.rubensonline.be).

¹ Deze selectie bevat alleen projecten van de erfgoedcel, vóór zijn integratie in het MAS. Projecten uit de overige werking van het MAS zijn niet opgenomen. De groepsfoto dateert eveneens van voor de overgang van de erfgoedcel naar het MAS.

Erfgoedcel Brugge

Oprichtingsjaar

2000

Geografisch werkingsgebied

Brugge

Organisatievorm

Ondergebracht bij Musea Brugge |
Bruggemuseum

Medewerkers

Lothar Casteleyn, coördinator beleid
Katrien Steelandt, coördinator
communicatie
Ina Verrept, coördinator publiekswerking
Ann Florizoone, administratief
medewerkster

Contact

Erfgoedcel Brugge
Pakhuizen
Komvest 45
8000 Brugge
T 050 44 50 45
F 050 61 63 67

E info@erfgoedcelbrugge.be
www.erfgoedcelbrugge.be

Praktijkvoorbeelden

- Brugge digitaal in klank en beeld (www.beeldbankbrugge.be, www.huizenonderzoekbrugge.be, www.verhalenbankbrugge.be).
- Adornes Achterna: educatieve website voor de tweede en derde graad secundair onderwijs die de hoogdagen van de Brugse handel tot leven brengt met Anselm Adornes als gids (www.adornesachterna.be).
- **Historische bronnen Brugge**: digitaal platform voor het publiceren en ontsluiten van Brugse archiefbronnen die van historisch of kunsthistorisch belang zijn voor de stad (www.historischebronnenbrugge.be).
- **Hoe bevalt Brugge?**: zwangerschap en geboorte in Brugge vanaf de 19e eeuw tot nu; met speciale aandacht voor gynaecoloog avant-la-lettre Isaac De Meyer, de perceptie van kinderen over het ongeboren leven, alsook verzamelde verhalen rond geboortebeleving (www.hoebevaltbrugge.be).

Erfgoedcel Brussel

Oprichtingsjaar

2003

Geografisch werkingsgebied

Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Organisatievorm

Dienst binnen de algemene directie Cultuur, Jeugd en Sport van de Vlaamse Gemeenschapscommissie

Medewerkers

Chantal Brems, coördinator communicatie
Mieke Maes, coördinator beleid
Peggy Voesterzoons, adjunct van de directeur

Contact

Saintelettesquare 17
1000 Brussel
T 02 208 02 32
F 02 208 02 89

E erfgoedbrussel@vgc.be
www.erfgoedbrussel.be

Praktijkvoorbeelden

- **Brussel in beeldekens. Manneken Pis en andere sjarels:** het stripverhaal onder de aandacht gebracht met de uitgave van een stripverhaal over Brusselse volksverhalen, een kamishibai, stripmuseumbezoek en workshops. Het project beoogt een nieuw en ruim publiek met voordrachten en workshops voor pendelaars (Broodje Brussel) en anderstaligen (Bijt in Brussel).
- **Archiefenfolder:** overzicht van Brusselse archieven die deel uitmaken van het archievenoverleg, een platform voor netwerking, ideeënuitswisseling en het genereren van gezamenlijke projecten.
- **WIT. D'wonder van claren ijse en snee:** cultureel stadsfestival naar aanleiding van de 500e verjaardag van de rederijderskamer 't Mariacranske.
- **De grote en kleine geschiedenis van de kassei:** mondelinge-geschiedenisproject met de bewoners van de Noordwijk, ontstaan uit een unieke samenwerking van historici, erfgoedwerkers en samenlevingsopbouw.

Erfgoedcel CO7

Oprichtingsjaar

In 2004 opgericht als erfgoedcel Ieper, in 2009 uitgebreid tot de CO7-regio

Geografisch werkingsgebied

Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Poperinge, Vleteren en Zonnebeke

Organisatievorm

Onderdeel van de intergemeentelijke projectvereniging CultuurOverleg Zeven (CO7)

Medewerkers

Tine Simoens, coördinator publiek
Liesbeth Thiers, coördinator sector

Contact

'Yperley'
Sint-Jacobsstraat 1
8900 Ieper
T 057 23 93 12
F 057 23 92 96
E erfgoedcel@co7.be
www.erfgoedcelco7.be

Praktijkvoorbeelden

- **Historische kranten:** digitaal platform voor het publiceren en ontsluiten van Ieperse en Poperingse kranten (www.historischekranten.be).
- **Westhoek verbeeldt:** interactieve beeldbank met particulier beeldmateriaal over en in de zuidelijke Westhoek. Mede door de enthousiaste inzet van meer dan honderd vrijwilligers is er rond dit bedreigde beeldmateriaal een cultureel-erfgoedgemeenschap gegroeid (www.westhoekverbeeldt.be).
- **Erfgoedhaltes:** monumentale tijdelijke tentoonstellingen in open lucht die het verhaal van een bepaalde plek in woord en beeld vertellen.
- **Erfgoedkids:** educatief project dat kinderen uit de derde graad lager onderwijs aan het denken zet over de waarde van erfgoed; leerlingen filosoferen samen over erfgoed en creëren vervolgens hun eigen klasmuseum (www.erfgoedkids.be).

Erfgoedcel Gent/ Erfgoedforum Gent - STAM

Oprichtingsjaar

2000

Organisatie

Gent Cultuurstad vzw is de juridische structuur van de Erfgoedcel Gent. In 2009 werd de Erfgoedcel omgevormd tot Erfgoedforum STAM

Geografisch werkingsgebied

Gent

Medewerkers

Jeaninne Baldewijns, collectie
Roger Cloetens, logistiek
Lars De Jaeger, projecten
Hendrik De Smedt, tentoonstellingsopbouw
Wout De Vuyst, onderzoek en documentatie
Maria De Waele, onderzoek
Christine De Weerd, coördinator
Sarah Maréchal, communicatie
Nazmiye Sönmez, administratie
Kris Uyttersprot, infrastructuur
Terenja van Dijk, tentoonstelling 'Belichte stad. Dag en nacht in Gent'
Thierry Van Ghey, techniek
Véronique Van Goethem, ICT en financiën
Frederik Verstraete, educatie

Contact

STAM
Bijlokesite
Godshuizenlaan 2
9000 Gent
T 09 269 87 90
F 09 233 07 09
E stam@gent.be
www.stamgent.be

Projecten

- **STAM-Stadsmuseum Gent:** integratie van de erfgoedcelwerking en het voormalige Bijlokemuseum in een erfgoedforum. De vaste opstelling moet het verhaal van de stad brengen. Uitgangspunten zijn een nauwe samenwerking met het Gentse erfgoedveld en een doorgedreven collectiemobiliteit. De tijdelijke projecten van het STAM zullen draaien rond stedelijkheid. Van het educatieve luik is het onderdeel 'stadsklassen' al opgestart.
- **Literair Gent:** bekroonde website over Gent in de literatuur en de literatuur in Gent. Een tachtigtal vrijwilligers leverden al inhoud voor de website (www.literair.gent.be).
- **Gent/Veldstraat:** locatieproject over de evolutie van deze winkelstraat, gekoppeld aan een reflectie over de consumptiemaatschappij en het gebruik van de openbare ruimte. In 2009 wordt het thema hernomen, met een tentoonstelling langs diverse rust- en verzorgingstehuizen.

Erfgoedcel Hasselt

Oprichtingsjaar

2005

Geografisch werkingsgebied

Hasselt

Organisatievorm

Dienst binnen afdeling CTMAE (Cultuur, Toerisme, Musea, Archief, Erfgoedcel) van de stad Hasselt

Medewerkers

Tine Rock, coördinator communicatie
Hanne Indekeu, coördinator beleid
Véronique Bruninx, projectmedewerker

Contact

Groenplein 1
3500 Hasselt
T 011 23 96 96
F 011 23 95 36

E erfgoedcel@hasselt.be
www.erfgoedcelhasselt.be

Praktijkvoorbeelden

- **HASEL – Hasselts Erfgoed Lexicon:** encyclopedie over Hasselt en de Hasselaren, geschreven door Hasselaren zelf (www.hasel.be).
- **Erfgoed en onderwijs:** lesbrieven en begeleidingstrajecten van studenten lerarenopleiding, leerkrachten en leerlingen.
- **Stedelijke waarden – het verhaal van een stad:** inventarisatie van het immaterieel erfgoed verbonden aan Hasseltse plekjes.
- **Archievangids Hasselt:** bundeling van alle ontsloten archieven in Hasseltse archiefinstellingen.

Erfgoedcel Kempens Karakter

Oprichtingsjaar

2009

Geografisch werkingsgebied

Grobbendonk, Herentals, Herenthout, Lille, Olen, Nijlen en Vorselaar

Organisatievorm

Intergemeentelijke projectvereniging

Medewerkers

Jeroen Janssens, coördinator
Lieve De Saedeleer, coördinator

Contact

Erfgoedcel Kempens Karakter
Fundatiehuis
Begijnhof 27
2200 Herentals
T 014 21 47 00 – 014 21 97 00

E info@kempenskarakter.be
www.kempenskarakter.be

Praktijkvoorbeelden

- **Toeten en blazen. Er zit muziek in de Kempen:** publieksgerichte ontsluiting van het cultureel erfgoed van harmonies en fanfares, met een tentoonstelling en een boek.
- Ontwikkeling van een **regionale erfgoeddatabank**, met een beeldbank en verhalenbank.
- **Schitterend Geslepen:** publieksgerichte ontsluiting van het diamantair erfgoed van de Kempen, met een reizende tentoonstelling, een boek en een educatieve diamantkoffer.

Erfgoedcel Kortrijk

Oprichtingsjaar

2004

Geografisch werkingsgebied

Kortrijk

Organisatievorm

Ondergebracht bij Directie Cultuur
(cluster Erfgoed) van de stad Kortrijk

Medewerkers

Ruben Mayeur, coördinator beleid
Bernard Pauwels, coördinator
communicatie en publiekswerking
Mana Troch, medewerker administratie
en publiekswerking
Veerle Van den Abeele, wetenschappelijk
medewerker

Contact

Erfgoedcel Kortrijk
Erfgoedhuis de Berg van Barmhartigheid
Onze-Lieve-Vrouwestraat 45
8500 Kortrijk
T 056 27 74 24

E erfgoedcel@kortrijk.be
www.erfgoedcelkortrijk.be

Praktijkvoorbeelden

- **Religieus erfgoed:** inventarisatie en brede waaier van publieksgerichte activiteiten rond materieel en immaterieel erfgoed uit een religieuze context.
- **Erfgoeddriedaagse:** erfgoedkamp voor kinderen van 11 tot 14 jaar met een actief en gevarieerd programma opgebouwd rond een specifiek scenario.
- **Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene:** tentoonstelling, publicatie en dvd over de opmerkelijke realisaties en boeiende geschiedenis van een interieur-, bouw- en houtbedrijf.
- **Sporen naar 1302:** wandeling met audiogids die de bevolking kennis laat maken met onroerend erfgoed in de stad vanuit het verhaal rond de Guldensporenslag.

Erfgoedcel Leuven

Oprichtingsjaar

2002

Geografisch werkingsgebied

Leuven

Organisatievorm

Ondergebracht bij Directie Cultuur van de stad Leuven

Medewerkers

Rebecca Gysen, coördinator beleid
Tiny T'Seyen, coördinator communicatie
Veronique van Nierop,
projectcoördinator Erfgoedplus.be

Contact

Erfgoedcel Leuven
Stadskantoor
Professor Van Overstraetenplein 1
3000 Leuven
T 016 27 22 84 of 016 27 22 85
E erfgoedcel@leuven.be
www.erfgoedcellleuven.be

Praktijkvoorbeelden

- **Stadsklassen:** actieve en multidisciplinaire erfgoedtweedaagse in Leuven, een culturele variant van de overbekende bos- en zeeklassen (www.stadsklassenleuven.be).
- **Erfgoedplus.be:** databank voor de digitale inventarisatie, registratie, documentatie en ontsluiting van cultureel erfgoed uit Limburg, Leuven en Vlaams-Brabant. Erfgoedplus.be moet uitgroeien tot het knooppunt van erfgoedobjecten en hun gegevens (www.erfgoedplus.be).
- **Ken Uw Stad-Kwis:** originele en interactieve format die kwisliefebbers laat kennismaken met het Leuvense archiefmateriaal en die hun kennis over de stad test.
- **Ondersteuning en coördinatie van een netwerk van erfgoedbeherende organisaties** bij de opmaak van hun calamiteitenplan.

Erfgoedcel Mechelen

Oprichtingsjaar

2002

Geografisch werkingsgebied

Mechelen

Organisatievorm

Ondergebracht bij de afdeling
Erfgoedontwikkeling, departement
Culturele Zaken van de stad Mechelen

Medewerkers

Sigrig Bosmans, coördinator verenigings-
en vrijwilligerswerk
Annelies Lieten, coördinator beleid
Tina Vanhoye, coördinator communicatie
Anne Verhaegen, projectcoördinator

Contact

Van Beethovenstraat 8/10
2800 Mechelen
T 015 29 49 10

E erfgoedcel@mechelen.be
www.erfgoedcelmechelen.be

Praktijkvoorbeelden

- **Beeldbank Mechelen**: interactieve beeldbank die steunt op een brede samenwerking van gemeentelijke cultuurdiensten, privéverzamelaars en erfgoedorganisaties uit de hele Mechelse regio (www.beeldbankmechelen.be).
- Ondersteuning en coördinatie van een **netwerk van erfgoedbeherende organisaties** bij de opmaak van hun calamiteitenplan.
- **Tournee Lamot**: eigenzinnige en cross-culturele gidsbeurt voor jongeren doorheen de stad.
- **Anno Expo**: grootschalig erfgoedfestival voor *Expo 58: Back to the Future*; de diverse activiteiten evoceren een rijkgeschakeerd en genuanceerd beeld van het leven in de jaren 1950 (www.anno-expo.eu).

Erfgoedcel Meetjesland

Oprichtingsjaar

2006

Geografisch werkingsgebied

Aalter, Assenede, Eeklo, Evergem, Kaprijke, Knesselare, Lovendegem, Maldegem, Nevele, Sint-Laureins, Waarschoot, Zelzate en Zomergem

Organisatievorm

Ondergebracht bij de intergemeentelijke projectvereniging CultuurOverleg Meetjesland (COMEET)

Medewerkers

Eline Chalmet, coördinator
Sylvia Matthys, coördinator
Hanne Couckuyt, medewerker
Veerle Van de Veire, medewerker
Jolien Verroeye, projectmedewerker

Contactgegevens

Van Hoorebekeplein 1 bus 4
9900 Eeklo
T 09 373 75 96

E erfgoedcel@comeet.be

www.erfgoedcelmeetjesland.be

Praktijkvoorbeelden

- **Erfgoed Leeft**: frisse en toegankelijke publicatiereeks over Meetjeslands erfgoed.
- **Jaarlijkse ontmoetingsdag voor erfgoedvrijwilligers**, een platform voor netwerking en expertise-uitwisseling.
- **Begeleiding en coördinatie van erfgoedgenootschappen** bij de inventarisatie van en publiekswerking over immaterieel erfgoed, met bijzondere aandacht voor volksverhalen, volksliederen en culinair erfgoed.
- **Expo Krulbol**: mondelinge-geschiedenisproject over deze typisch Meetjeslandse volkssport, met een rondreizende tentoonstelling, een educatieve koffer en een publicatie als voornaamste eindproducten.

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed

Oprichtingsjaar

2007

Geografisch werkingsgebied

As, Beringen, Genk, Heusden-Zolder, Houthalen-Helchteren en Maasmechelen

Organisatievorm

Intergemeentelijke projectvereniging Mijnstreek

Medewerkers

Karolien Akkermans, coördinator beleid
Katrien Schaerlaekens, coördinator communicatie
Geert Broeders, administratief medewerker
Kristof Reulens, inhoudelijke ondersteuning

Contact

E. Coppéelaan 91
3600 Genk
T 089 811 412
F 089 811 410

E info@mijnerfgoed.be
www.mijnerfgoed.be

Praktijkvoorbeelden

- **Lesmap Mijn-Geschiedenis:** een schat aan informatie en methodieken om het mijnverleden te integreren in het programma van het lager onderwijs.
- Mondelinge geschiedenis en interculturaliteit: voor 'Baraka!' werden tien voormalige barakbewoners geïnterviewd; voor 'Grieken in Limburg' wordt de Griekse migratie in Limburg geïllustreerd met levensverhalen en persoonlijke foto's.
- **Victorie!:** onderzoek naar het memorabele sport- en verenigingsverleden in de Mijnstreek, met een tentoonstelling, publicatie, lezingenreeks en andere randactiviteiten als voornaamste resultaten.
- **Kebab met mayonaise:** een hedendaagse kijk op migratie, streekgeschiedenis en eetcultuur, met een reizende tentoonstelling, publicatie en educatief traject.

Erfgoedcel Noorderkempen

Oprichtingsjaar

In 2007 opgericht als erfgoedcel Turnhout, in 2008 uitgebreid tot erfgoedcel Noorderkempen

Geografisch werkingsgebied

Beerse, Oud-Turnhout, Turnhout en Vosselaar

Organisatievorm

Onderdeel van de intergemeentelijke projectvereniging Erfgoed Noorderkempen

Medewerkers

Jan Matthé, coördinator

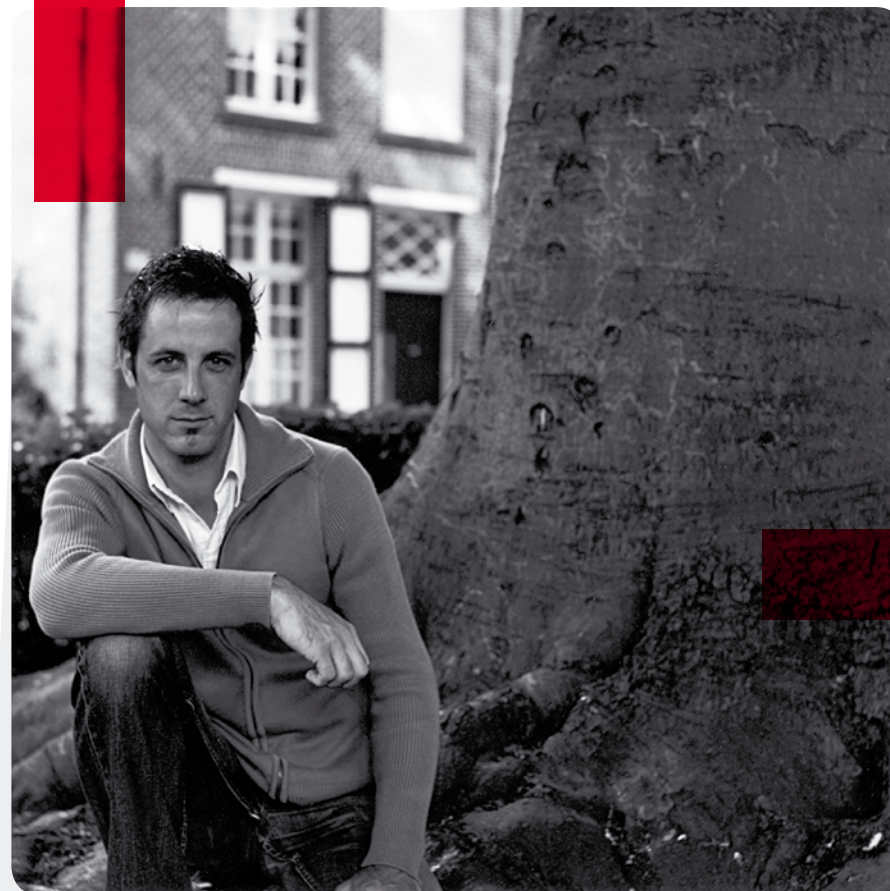
Contact

Erfgoedcel Noorderkempen
Stadhuis/Erfgoedhuis
Grote Markt 1
2300 Turnhout
T 014 44 33 62

E info@erfgoedcelnoorderkempen.be
www.erfgoedcelnoorderkempen.be

Praktijkvoorbeelden

- **Educatief spel en erfgoedkoffer** die leerlingen uit de derde graad van het lager onderwijs en de eerste en tweede graad van het secundair onderwijs laten kennismaken met het roerend, immaterieel en onroerend erfgoed in de regio.
- **Digitalisering en registratie van erfgoedcollecties**, gekoppeld aan de ontwikkeling van een regionale erfgoeddatabank en een beeldbank.
- **Van Poëzieboek tot Facebook**: mondelinge-geschiedenisproject over opmerkelijke vriendschappen en vriendschapsbeleving vroeger en nu; met een tentoonstelling als voornaamste eindproduct.
- **De Jacht op Super 8 en de Nacht van Super 8**: brede sensibiliseringscampagne voor de digitalisering en conservering van filmmateriaal.

Erfgoedcel Sint-Truiden

Oprichtingsjaar

2006

Geografisch werkingsgebied

regio Sint-Truiden

Organisatievorm

Dienst van de stad Sint-Truiden

Medewerkers

Lieve Opsteyn, coördinator beleid
 Angelique Thoelen, coördinator
 Véronique Piret, medewerker

Contact

Erfgoedcel Sint-Truiden
 Abdij
 Diesterstraat 1
 3800 Sint-Truiden
 T 011 70 18 30 of 011 70 18 30
 E info.erfgoedcel@sint-truiden.be
www.erfgoedcelsinttruiden.be

Praktijkvoorbeelden

- **Inventarisatie, conservering en ontsluiting van de meest uiteenlopende collecties religieus erfgoed in Haspengouw**, mede via Erfgoedplus.be en de ontwikkeling van een gezamenlijke beeldbank met Tongeren.
- **Fruitverhalen**: mondelinge-geschiedenisproject over de Haspengouwse fruitsector, dat de kruisbestuiving van toerisme en cultureel erfgoed nog versterkt.
- **Vergeet je wortels niet**: interactieve wandelingen die het immaterieel erfgoed in de stad en haar deelgemeenten onder de aandacht brengen.
- **'40-'45 Sint-Truidense getuigen**: mondelinge-geschiedenisproject over de Tweede Wereldoorlog, met een publicatie als voornaamste eindresultaat.

Erfgoedcel TERF

Oprichtingsjaar

2008

Geografisch werkingsgebied

Hooglede, Ingelmunster, Izegem, Lichtervelde, Moorslede, Roeselare en Staden

Organisatievorm

Intergemeentelijke projectvereniging

Medewerkers

Kim Van Belleghem, inhoudelijk stafmedewerker
Hugo Verhenne, zakelijk/communicatief stafmedewerker
Emmely Boudry, administratief medewerker

Contact

Polenplein 15
8800 Roeselare
T 0496 80 82 85 of 0496 80 82 86
E info@erfgoedcelterf.be
www.erfgoedcelterf.be

Praktijkvoorbeelden

- **Veertienachtien:** onderzoek naar het dagelijkse leven tijdens de Eerste Wereldoorlog, ontsloten door een breed aanbod van publieksgerichte activiteiten (www.veertienachtien.be).
- **Inventarisatie funerair erfgoed:** intergemeentelijk project dat de graven uit de regio in kaart brengt en ontsluit.
- **Onderzoek** naar de sociaal-economische geschiedenis van de regio, met uitbreiding naar heel Zuid-West-Vlaanderen.
- **Ontmoetingsdagen voor en collegagroepen met erfgoedwerkers:** platform voor expertise-uitwisseling en netwerking.

Erfgoedcel Tongeren

Oprichtingsjaar

2002

Geografisch werkingsgebied

Tongeren

Organisatievorm

Stedelijke vzw

Medewerker

Stefanie Sfingopoulos, coördinator

Contact

Erfgoedcel Tongeren

Het Munthuis

Muntstraat 25

3700 Tongeren

T 012 45 99 67

F 012 45 99 66

E erfgoedcel@stadtongeren.be

www.erfgoedceltongeren.be

Praktijkvoorbeelden

- **Het Geheugen van Tongeren:** digitaal platform voor het ontsluiten en documenteren van kranten, archiefmateriaal en onroerend erfgoed in Tongeren (www.geheugenvantongeren.be).
- **Inventarisatie, conservering en ontsluiting van het religieus erfgoed in Haspengouw,** onder meer via Erfgoedplus.be en de ontwikkeling van een gezamenlijke beeldbank met Sint-Truiden.
- **Kwis - Het Geheugen van Haspengouw:** interactieve format die kwisliefebbers test op hun kennis van het Haspengouwse erfgoed.
- **Inventarisatie, conservatie en documentatie van middeleeuws muzikaal erfgoed.**

Erfgoedcel Waasland

Oprichtingsjaar

2005

Geografisch werkingsgebied

Beveren, Kruibeke, Lokeren, Sint-Gillis-Waas, Sint-Niklaas, Stekene, Temse en Waasmunster

Organisatievorm

Ondergebracht bij het Intergemeentelijk Samenwerkingsverband van het Land van Waas (Interwaas)

Medewerkers

Ode De Zutter, coördinator
Anniek Elegheert, consulent
Bart Ooghe, consulent
Martine Teirlynck, medewerker

Contact

Interwaas
Lamstraat 113
9100 Sint-Niklaas
T 03 780 52 10
F 03 780 52 09

E erfgoedcel@interwaas.be
www.erfgoedcelwaasland.be

Praktijkvoorbeelden

- **Beeldbank Waasland**: interactieve beeldbank die steunt op een brede samenwerking van gemeentelijke cultuurdiensten, privéverzamelaars en erfgoedorganisaties uit het Waasland (www.beeldbankwaasland.be).
- **Archief op het spoor**: fraai voorbeeld van een brede publieksactiviteit rond archieven; een rondreizende tentoonstelling, een dvd en publicatie zijn de voornaamste eindproducten (www.archiefophetspoor.be).
- **Tricky Reynaert & co**: educatief project over Reynaert de Vos en gelijkaardige schelmen uit andere culturen, voor de derde graad middelbaar onderwijs (<http://trickyreynaertenco.be>).
- **WODE**: wetenschappelijk onderzoek naar Wase erfgoedorganisaties en deelcollecties roerend erfgoed.

In juni 2000 sloegen de Vlaamse Gemeenschap en Antwerpen, Brugge en Gent de handen in elkaar voor een experiment. Bijna tien jaar later zijn de cultureel-erfgoedconvenants uitgegroeid tot een stevig onderdeel van het cultureel-erfgoedbeleid in Vlaanderen en Brussel. Op dit moment zijn liefst achttien cultureel-erfgoedconvenants afgesloten. Die staan voor eenentachtig gemeentebesturen en 2,7 miljoen inwoners, de helft van alle Vlamingen.

Synergie² 2010 staat stil bij de praktijk van tien jaar cultureel-erfgoedconvenants. De publicatie bestaat uit twee delen. Marc Jacobs (FARO) reconstrueert het omkaderende en onderliggende discours bij de oprichting van de eerste convenants. Wat waren de basisdoelstellingen en -ideeën van de eerste cultureel-erfgoedconvenants? Welke scenario's lagen op tafel? Wie waren de hoofdrolspelers? En hoe is het discours de daaropvolgende jaren geëvolueerd?

Vervolgens stellen de achttien erfgoedconvenants zichzelf voor. Per convenant volgt een overzicht van de adressen, medewerkers en een bloemlezing van recente en oudere projecten.

Synergie² 2010 biedt meer dan een historische terugblik. Het is ook, en vooral bedoeld als een evocatie en hernieuwing van de ambitieuze doelstellingen en visionaire filosofie van de cultureel-erfgoedconvenants. Deze publicatie wil een houvast bieden, om recente uitspraken en suggesties over cultureel-erfgoedconvenants, over integraal en geïntegreerd beleid of over synergie en subsidiariteit te kunnen kaderen in een langetermijnperspectief en binnen de diverse agenda's en strategieën.

Met steun van de
Vlaamse overheid

